

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra žurnalistiky

**POVAHA SOUDOBÉHO ČTENÍ V INTERAKCI
S TELEVIZÍ A INTERNETEM**

THE CHARACTER OF CONTEMPORARY READING IN INTERACTION
WITH TELEVISION AND THE INTERNET

Magisterská diplomová práce

Bc. Adéla SÝKOROVÁ

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Peter VALČEK, PhD.

Olomouc 2012

Děkuji doc. PhDr. Peterovi Valčekovi, PhD., za odborné vedení této diplomové práce a všem respondentům, kteří ochotně spolupracovali během výzkumu.

Prohlašuji, že jsem na této magisterské diplomové práci pracovala samostatně a veškeré užité zdroje jsem uvedla v seznamu použité literatury.

Přesný počet znaků: 173 416

Olomouc 16. května 2012

Bc. Adéla Sýkorová

Abstrakt

Tato práce se zaměřuje na problematiku čtenářství a čtení knih u dospělých v interakci s televizí a internetem, kdy vychází z předpokladu, že televize působí na čtení destruktivně, zatímco internet neutrálně. Jejím cílem je shrnout dosavadní poznatky o čtení, čtenářství a výzkumech čtení a dále popsat roli a význam čtení v interakcích s televizí a internetem, protože v dnešní době již nelze jednotlivá média od sebe striktně oddělit. Metodou pro stanovené cíle budou kvalitativní rozhovory.

Klíčová slova

čtení, čtenářství, čtenář, výzkumy čtení, kniha, televize, internet, kvalitativní výzkum

Abstract

This thesis focuses on the problems of reading books in a interaction with television and the internet of the adults. It is based on the assumption that television has a destructive impact on the reading and the internet has a neutral impact. The main aim of this thesis is a summary of the knowledge about reading and reading research and description of the position and the importance of reading in a interaction with television and internet because today can't media strictly separate. The method used for the given purposes includes qualitative interviews.

Keywords

reading, reader, research into a reading, book, television, internet, qaulitative research

Obsah

1.	ÚVOD	1
2.	ČTENÍ A ČTENÁŘSTVÍ	2
2.1.	Čtení jako kulturní fenomén	2
2.2.	Kniha jako masové médium	5
2.3.	Čtenář.....	9
3.	VÝZKUMY ČTENÍ A ČTENÁŘSTVÍ.....	13
3.1.	Československé a české výzkumy čtení a čtenářství.....	13
3.2.	Výsledky současných českých reprezentativních výzkumů čtení	23
3.3.	Soudobé zahraniční výzkumy čtení	31
3.4.	Srovnání zahraničních a českých výsledků výzkumů	40
4.	TELEVIZE A INTERNET – NEPŘÁTELÉ, NEBO SPOJENCI KNIH?.....	43
5.	POVAHA SOUDOBÉHO ČTENÍ.....	46
5.1.	Trendy ve čtení	46
5.2.	Mediální aktivity obyvatel České republiky.....	47
5.3.	Současné postavení čtení knih	51
6.	ANALYTICKÁ ČÁST	67
6.1	Výzkumný problém, jeho teoretické ukotvení a výzkumné cíle	67
6.2	Výzkumné otázky	68
6.3	Zkoumané jednotky	68
6.4	Technika a metoda výzkumu	68
6.5	Průběh výzkumu a sběr dat.....	69
6.6	Zpracování dat	71
6.7	Analýza a interpretace dat	72
6.8	Zodpovězení výzkumných otázek	87

7.	ZÁVĚR.....	90
8.	Seznam literatury.....	93
9.	Seznam grafů.....	101
10.	Seznam tabulek	101
11.	Seznam příloh.....	101

1. ÚVOD

Co je to čtení? Co se dá číst? Proč je nutné umět číst? Tyto a další otázky si můžeme položit, řekneme-li slovo číst. Ale čteme? Tuto otázku si položil Jiří Trávniček z Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky a nazval podle ní knižní publikaci, která shrnuje výsledky výzkumu z roku 2007.¹ Další výzkum provedl o tři roky později. Tyto dva výzkumy jsou v České republice průlomové, protože za více než dvacet let českého státu zde nikdo neprovedl reprezentativní výzkumy.

Mezi lidmi však koluje o čtení mnoho pověr. Říká se, že televize okrádá lidi o čas, stejně jako internet, že televize je určená k zábavě a knihy ke vzdělávání. Ale co skutečně platí? Jiří Trávniček zjistil, že televize sice okrádá lidi o čas, ale je jen na nás, co si z jednotlivých médií vybereme, že silní uživatelé internetu jsou i silnými čtenáři, že internet ubírá více televizi, novinám a časopisům než knihám a že knihy jsou vyšším patrem televize. Dnes platí, že jednotlivá média už nelze od sebe striktně oddělovat, ale musíme mezi nimi hledat vzájemné vztahy, rozdíly a podobnosti, kdy televize působí na čtení destruktivně, zatímco internet se chová neutrálně, i když v současné době čtení zastiňuje.

Z těchto poznatků vychází i tato diplomová práce, která se zaměří na čtení a čtenářství, na uskutečněné české výzkumy od počátku 20. století a na soudobé výzkumy zahraniční. Dále se pak pokusí zjistit a popsat roli a význam čtení u dospělých čtenářů v dnešní společnosti a jak čtení interaguje s televizí a internetem, jak se čtení mění a které fenomény se ve čtení odrážejí.

Součástí práce bude empirický kvalitativní výzkum zaměřený na interakci čtení s televizí a internetem u dospělých osob v České republice, který se pokusí zjistit, jakými změnami čtení prochází, zda se mění kvalita, rozsah a intenzita u jednotlivých čtenářských generací. Výzkum bude navazovat převážně na výzkumy Jiřího Trávnička a pokusí se vysvětlit hlavně působení televize a internetu na samotný proces čtení.

¹ Trávniček, 2008.

2. ČTENÍ A ČTENÁŘSTVÍ

2.1 Čtení jako kulturní fenomén

2.1.1 Co vše se dá číst

Čtení písmen na stránce, na papíru nebo kdekoli jinde je jen jednou z podob čtení. Číst se dá vše. Kromě textů v knihách, časopisech, novinách, letácích nebo na nápisích také lidská gesta, výrazy ve tváři, sny, stopy zvířat, hvězdy, mapy, dopravní značky, čísla a další symboly a situace. Vždy se však jedná o čtenáře, který čte z něčeho smysl a který musí systému znaků přisoudit význam a dešifrovat jej.²

Čteme proto, abychom rozuměli, nebo abychom začali rozumět.³ Člověk je bytostí, která je schopna číst a rozumět znakům a znakovým systémům.⁴ Čtení je komunikačním procesem, při kterém získáváme informace, poznatky a vědomosti, rozšiřujeme své obzory, seznamujeme se s novými jevy a situacemi, seberealizujeme se, ale nejde jen o znalost jazyka, písma a schopnosti vnímat text, ale i o další předpoklady jako schopnost textu rozumět nebo jej reprodukovat.⁵ Pokud se budeme zabývat jen čtením písmen, tak většina obyvatel vyspělých zemí je dnes schopna čtení a psaní, jsou tedy gramotní, a to díky vzdělávacím systémům.

V nejširším významu se nesmíme omezovat pouze na čtení knih, potažmo beletrii nebo odborných knih, ale patří zde „všechno, co bylo určeno k tomu, aby bylo čteno, ať to bylo napsáno jakýmkoli způsobem.“⁶ Jakmile se člověk naučí číst, čte všechno – knihy, vývěsky, inzeráty, dopisy, noviny, grafity, zadní strany časopisů v rukou jiných čtenářů v autobuse.⁷ Četba je myšlenková látka zaznamenaná v knize a čtení je proces, kdy vnímáme myšlenkovou látku. Uctívání knihy je jedním z principů gramotné společnosti.⁸

2.1.2 Čtení jako základní dovednost a mediální kompetence

Čtení můžeme rozdělit na dvě složky – dovednostní a kompetenční. První zahrnuje technické zvládnutí čtení a čtenářskou gramotnost, druhá pak osvojení čtenářské gramotnosti,

² Manguel, 2007, s. 19-20. Tondl, cit. 18. 2. 2012.

³ Manguel, 2007, s. 20.

⁴ Tondl, cit. 18. 2. 2012.

⁵ Tondl, cit. 18. 2. 2012.

⁶ Drtina, Zika, 1946, s. 117.

⁷ Manguel, 2007, s. 20.

⁸ Drtina, Zika, 1946.

tj. funkční gramotnost. V dnešní době je „ztracen“ člověk, který si neosvojil dovednostní složku. Ten, kdo si osvojil složku dovednostní, ale nikoli kompetenční, je sice kulturalizován a socializován na nejnižší úrovni, ale svět je pro něj z velké část nebezpečný. Člověk, který si osvojil obě složky, je sice schopný obstát ve světě, ale pokud neuvěřil ve čtení, neztotožnil se s ním, tak se omezuje jen na jeho pragmatické minimum. Kulturně úplným člověkem je pak ten, kdo zvládá složku dovednostní i kompetenční a navíc věří ve čtení, čtení pro něj není jen nutné pro život, ale hlavně smysluplné a žádoucí.⁹ Můžeme se setkat s tzv. sekundární gramotností, kdy nám schopnost číst zůstává, ale neumíme číst rychle, zběhle a bez obtíží.¹⁰

Naučit se číst jsme se ve většině případů nerozhodli sami, ale největší vliv na to měly jiné faktory – školská politika státu, kulturní tlak apod. V dětství se naučíme číst, ale v určité fázi pro nás přestává být čtení potřebné, i když schopnost číst jsme neztratili. Často v době, kdy dokončíme své vzdělání. Avšak naproti tomu najdeme i situace, kdy se ke čtení vracíme, např. v seniorském věku. V průběhu života každého člověka se vyvíjí okruh četby, protože ani ten není neměnný a stabilní a může se rozšiřovat nebo zužovat.¹¹

Čtení není izolovaný jev, ale „souvisí s celkem osobnostních a sociálních charakteristik jedince, jeho inteligencí, emocionalitou, povahovými rysy, seberealizačními možnostmi, společenským včleněním, vzděláním, příklady z okolí atd.“¹² V procesu čtení se nám protíná vzdělání, volný čas, vzdělání, rodinné zázemí, naše hodnoty a preference, ekonomická situace, ale i důvěra v jiné.¹³

V dnešní společnosti je čtení klíčovou mediální kompetencí, která je „bránou ke kompetencím ostatním.“¹⁴ Bettina Hurrelmannová uvádí tři argumenty, proč má čtení zvláštní hodnotu oproti užívání jiných médií. Z těchto argumentů vyvozuje, že čtenářská kompetence je rozhodujícím funkčním předpokladem pro využívání všech médií. Čtení totiž:

1. podporuje jazykový vývoj,
2. vytváří a aktivuje kognitivní struktury,
3. rozvíjí emocionální a sociální složku.¹⁵

⁹ Trávníček, 2008.

¹⁰ Petrusek, 1990.

¹¹ Trávníček, 2011.

¹² Chaloupka, 2002, s. 139.

¹³ Chaloupka, 2002.

¹⁴ Trávníček, 2011, s. 157.

¹⁵ Hurrelmann, B., 1994. Cit. Matúšik, 2008.

Hurrelmannová došla k závěru, že pomocí čtení si nacvičujeme jazykové a pojmové kompetence, diferenciaci perspektiv, emocionalitu a koncentraci pro porozumění. Toto vše pak je funkční předpoklad pro to, abychom byli schopni využívat ostatní média.¹⁶

2.1.3 Terminologie

Terminologie, která se týká čtení a čtenářství, je nejednotná. Situaci navíc komplikuje skutečnost, že některé pojmy jsou si navzájem blízké a nejde je přesně oddělit. Proto se jedná spíše o základní rozdělení pojmů, které jsou užívány v této práci.¹⁷

- *Čtení* je mediální aktivita zaměřená na knihy a jejich duševní přisvojování; čas věnovaný knihám; základní aktivita související s knihami; socio-kulturní dovednost (gramotnost); proces vnímání libovolného písemného textu.
- *Četba* je aktivita, která vykazuje vnitřní zákonitosti a ze které je patrná intence, plánovitost, hodnotový vztah ke knihám a jejich výběru; vztah, který nevzniká jednorázově, ale musí být po určitou dobu rozvíjen a udržován; „všechno, co bylo určeno k tomu, aby bylo čteno, ať to bylo napsáno jakýmkoli způsobem“.¹⁸
- *Čtenář* je ten, kdo deklaruje, že čte (knihy); duševní uživatel knih (a jiných písemných zdrojů); „každá osoba, která umí číst“,¹⁹ z hlediska psychologie čtenáře je to „jedinec, který vnímá psaný text, rozumí mu a psychologicky jej konzumuje, má k němu zájmový vztah.“²⁰ Podle Escarpita je čtenář sociologickým konstruktem definovaný kvantitativními údaji.²¹
- *Čtenářství* je plánovitě a cílené rozvíjení četby pomocí školy, knihoven a jiných vzdělávacích institucí; rozvíjení, které je často doprovázeno institucionálně organizovanými kampaněmi.²²
- *Knížní chování* je souborem tří aktivit zaměřených na knihy: na jejich čtení, kupování a půjčování ve veřejných knihovnách, v širším pojetí sem patří i domácí knihovny, získávání informací o knihách a vztah ke knižnímu trhu.

¹⁶ Hurrelmann, B., 1994. Cit. Matúšik, 2008, s. 8.

¹⁷ Terminologie je převzata převážně z publikací Jiřího Trávnicka (2008, 2011), Lidmily Vášové (1980) a pro doplnění od Josefa Ziky (Zika, Drtina, 1946). Snažím se však zachovat aktuálnost pojmů.

¹⁸ Zika, Drtina, 1946, s. 117.

¹⁹ Vášová, 1980, s. 13.

²⁰ Vášová, 1980, s. 13.

²¹ Escarpit. Cit. Šmejkalová, 2002.

²² Tento pojem se užívá zejména v souvislosti s dětskou populací, u dospělých čtenářů se tento pojem neužívá.

- *Čtenářstvo (čtenářská veřejnost)* je společenství těch, kteří se deklarují jako čtenáři. Lze u nich vysledovat „nadindividuální“ zákonitosti, a to ohledně vkusu, výběru, intenzity čtení atd.
- *Čtenářská gramotnost* zahrnuje funkční porozumění psanému textu; jde o kritérium, které se testuje v pravidelných zkoumáních PISA.²³
- *Čtenářská kultura* je soubor všech aktivit, které se týkají knih – čtení, četby, knižního chování a vůbec vztahu ke knihám; to, co vykazuje v našem vztahu ke knize nějaké časově a prostorově podmíněné společné rysy a co nás identifikuje jako příslušníky stejné kultury.
- *Internaut* je pravidelný uživatel internetu, kterému v přístupu k němu nebrání žádná technologická, ani socio-kulturní bariéra.

2.2 Kniha jako masové médium

2.2.1 Definice knihy

Kniha představuje materiální stránku čtení,²⁴ ale její definování není jednoduché, protože záleží nejen na tom, z jakého oboru se na knihy díváme,²⁵ ale také na aktuální pozici knihy v systému komunikačních prostředků a podstata knihy.²⁶

Obecně však můžeme knihu definovat jako soubor listů papíru či jiných materiálů, který je opatřen knižní obálkou a vazbou. Podle Ilustrovaného encyklopedického slovníku je kniha „historicky vzniklý a vyplývající se způsob fixace sémantických informací v podobě rozsáhlejšího textu či obrazu, který tvoří tematický nebo výtvarný celek; slouží k jejich reprodukci a předávání v prostoru a čase“, ²⁷ dále říká, že se jedná o nejdůležitější prostředek masové informace a má svou roli i v politicko-ideologickém boji. Pro statistické účely je nejčastěji užívána definice UNESCO, která popisuje knihu jako neperiodickou publikaci, která má minimálně 49 stran.

²³ The Programme for International Student Assessment – testování znalostí a dovedností více než 400 000 patnáctiletých žáků v rámci OECD, zahrnuje v sobě také testování čtení. Tento pojem se užívá většinou u dětských čtenářů.

²⁴ Drtina, Zika, 1946.

²⁵ Jiný je pohled book studies, cultural studies, sociologie literatury a feministické kultury kritiky.

²⁶ Šmejkalová, 2002.

²⁷ Štěpánek, 1981, s. 145.

Jan Halada²⁸ definuje knihu a s tím i její funkce následujícími způsoby:

- kniha je výtvar lidského ducha a ruky, plní tedy funkci duchovně materializační,
- kniha tvoří a uchovává kulturu, má tudíž funkci axiologickou a estetickou,
- kniha je historickým svědectvím doby a má funkci heuristickou,
- kniha je součástí procesu humanizace osobnosti a plní sociálně psychologickou funkci,
- kniha je hlavní nástroj výchovy a vzdělání, představuje tudíž funkci noetickou a edukativní,
- kniha je informativní médium, má funkci komunikativní a
- kniha je zboží, a tak plní ekonomickou funkci.

2.2.2 Rozšíření knihy

Kniha stojí na počátku dějin moderních médií, protože se jednalo o technický prostředek sloužící k reprodukci stejného souboru textů, jež byly do té doby rozmnožovány pouze ručně. Obsah tisku se postupem času měnil, díla byla postupem času více světská, praktičtější a lidová. Kniha tak hrála důležitou roli při proměně středověké společnosti. Největší změnou byl přechod z ruční reprodukce na technickou, čímž se kniha dostala k většímu množství příjemců.²⁹

Historicky si prošla kniha třemi fázemi – svitek, který existoval do 4. století, kodex od 4. století a od konce 20. století se začala kniha objevovat na obrazovkách počítačů. Kulturní historik Roger Chartier tvrdí, že podstatnější změnou byl přechod ze svitku na kodex, než z kodexu na obrazovku počítače.³⁰ Čtení svitku totiž bylo daleko náročnější, technicky i organizačně, kodex pak umožnil větší pohodlí a obrazovka pak navíc přinesla další nutnost – zdroj elektrické energie nebo baterii. Technologickým krokem vpřed je pak elektronická čtečka, která spojuje vlastnosti počítače a knihy – spojuje velké množství dat s možností listování.

2.2.3 Vliv informačních revolucí na knihu

Na podobu knihy měly vliv tři informační revoluce. První revolucí byl vynález písma okolo let 6000-5700 př. n. l. v Mezopotámii. Od této doby pak vznikaly písemné dokumenty. Další revolucí byl vynález knihtisku v polovině 15. století. Od tohoto období známe knihu

²⁸ Halada, 1993.

²⁹ McQuail, 2007.

³⁰ Cit. Trávníček, 2007, s. 33.

v dnešní podobě. Došlo také k masovému rozšíření knih. Vynález Johanesse Gutenberga otevřel první období tištěné knihy – období prvotisků (inkunábulí), tzn. to, co bylo vytisknuto do roku 1500.³¹ Výrazná technická změna ve výrobě knih nastala až na počátku 19. století. Třetí revolucí byl nástup digitalizace, při které dochází k větší demokratizaci četby a rozšíření knihy do nového prostředí.

2.2.4 Typy knih

Čtení je aktivita primárně zaměřená na knihy, které může dělit podle odlišných hledisek.³² Značným problémem však může být to, že většina lidí spojuje pojem kniha především s beletrií.³³ Základní dělení knih je podle věku daného čtenáře, můžeme tedy rozlišit knihy pro děti, pro mládež a pro dospělé. Dále můžeme knihy dělit na:

- knihy určené ke čtení, kde patří např. román, novela, filosofické pojednání, které jsou typické tím, že je čteme od začátku do konce a
- knihy určené k vyhledávání informací, kde řadíme např. příručky, slovníky, encyklopedie, které jsou určeny k selektivní četbě, kdy hledáme jen některé informace, které v dané době potřebujeme.³⁴

Toto dělení kopíruje dělení knih na beletrii a funkcionální literaturu. Beletrie a funkcionální literatura se od sebe liší charakterem textu – pro první je důležitý sekvenční přístup k obsahu, kdy potřebujeme mít možnost listovat v knize a nemusíme si dělat poznámky.³⁵ U funkcionální literatury se pak nejedná přímo o čtení, ale spíše o „konzultaci“.³⁶ Důležitou roli má i aktuálnost informací, takže tyto knihy musí být vydávány častěji.³⁷

Nakladatel Vladimír Pistorius³⁸ využívá ke třídění knih ekonomické kritérium, dělí je podle jejich způsobu prodeje na:

- odbornou literaturu (specializované prodejny),
- vysokoškolské učebnice a skripta (vysokoškolská specializovaná knihkupectví),

³¹ Kneidl, 1989, s. 61.

³² Aktivita čtení je v nejužším, primárním pojetí zaměřena na knihy, v úzkém pojetí jsou zde zařazeny také časopisy a noviny, ale jejich zkoumání je problematičtější.

³³ Např. podle výzkumů Chaloupky, 2002.

³⁴ Eco, cit. Molinová, 2004. In Písková (ed.) 2004, s. 65.

³⁵ Katolický, cit. 11.2.2012.

³⁶ Katolický, cit. 11.2.12.

³⁷ Katolický, cit. 11.2.2012; Eco, cit. Molinová, 2004. In Písková (ed.) 2004, s. 65.

³⁸ Pistorius, 2003.

- učebnice pro základní a střední školy (lze je koupit v knihkupectvích, často jsou distribuovány přímo do škol),
- knižní kluby (prodej přes knižní katalog, který je zasílán členům klubu),
- spotřební paperbacky (neilustrované knihy v měkké vazbě, které jsou distribuovány především prostřednictvím novinových stánků),
- komerční knihy (prodávají se v knihkupectvích, na veřejných stáncích, v supermarketech a hypermarketech, patří sem zejména beletrie, poezie, non-fiction literatura, dětské knihy, průvodci) a
- náboženské knihy (distribuci zajišťují církevní organizace).

2.2.5 Formy knihy

Knihu dnes můžeme najít až v šesti různých podobách – ve formě elektronické (pro čtečky), vázané (hard cover), brožované ve větším formátu (paperback edition, large print), brožované knihy s masovou distribucí (mass market paperback), audioknihy na CD a audioknihy dostupné ke stažení na určité webové stránce (audible audio edition).³⁹

Elektronické knihy⁴⁰ nám tak pronikají do dnešní každodenní reality. Pojem elektronické knihy bývá užíván ve dvou významech, zřídka se užívá pro označení zařízení pro čtení elektronických knih, častěji pak jde o digitální soubor se specifickým obsahem. Elektronická kniha je virtuální kniha, kdy spojení stránek je symbolické, jedná se o specifický styl práce s obsahem, přičemž nemusí jít pouze o knihu, ale i časopis, noviny apod. V procesu čtení elektronických knih dochází také ke změnám.⁴¹

Arnošt Katolický, který se problematikou elektronických knih zabývá, říká, že není nutné se ptát, zda je lepší kniha klasická, nebo elektronická, ale lepší se je ptát, zda elektronické knihy bude někdo číst, proč je bude číst, za jakých podmínek, zda elektronické knihy získají nové čtenáře, nebo jen přetáhnout čtenáře klasické knihy. „E-books by v žádném případě neměly být pouze elektronickým napodobením klasické knihy, ale hlavně něčím novým, co přinese novou kvalitu práce s tím, čemu i nadále budeme říkat kniha, i když elektronická. Při tom nesmíme zapomínat ani na skutečnost, že u čtenáře vzniká ke klasické

³⁹ Trávníček, 2011, s. 32.

⁴⁰ Pojmy elektronické knihy, e-books i e-knihy jsou užívána jako synonyma a můžeme se setkat v českém prostředí se všemi třemi názvy. V této práci používám označení elektronické knihy.

⁴¹ Katolický, cit. 11.2.12.

knize určitý vztah spojený s vlastnictvím knihy a s prací s knihou. Dokáže e-kniha získat něčím čtenáře i v této rovině? Z vlastní zkušenosti tvrdím, že dokáže.“⁴²

Dalším relativně mladým médiem je audiokniha, i když jeho předchůdce, vyprávění, je starší než samotná literatura. Audiokniha je svázaná s literárním dílem, jako by se literatura po několika stoletích vracela k původnímu smyslovému způsobu vnímání. Audioknihy jsou k dispozici na různých nosičích, dnes převážně na CD a ve formátu mp3. Má blízko k rozhlasu.⁴³

2.3 Čtenář

V dnešní době se setkáváme s mnoha typologiemi, které dělí čtenáře, resp. i nečtenáře, podle různých kritérií. Tato kritéria jsou odlišná podle toho, z jaké perspektivy se na čtenáře díváme (literární věda, psychologie čtenáře aj.). Psychologie čtenáře se zaměřuje na rozdělení čtenáře podle věku, resp. podle fáze životního cyklu, ve kterém se daný čtenář ocitá:

1. *čtenář ve věku od 18 do 30 let*, kdy se vytváří jeho osobnost – psychické schopnosti a sociální vazby,
2. *čtenář ve věku od 30 do 45 let*, který se nachází v období životní stabilizace a životního vyvrcholení, člověk je nejstabilnější a pracovně nejvýkonnější,
3. *čtenář ve věku od 45 do 60 let* má již stabilní psychický, fyzický i pracovní výkon a
4. *čtenář starší 60 let*, který se nachází v procesu stárnutí po psychické i fyzické stránce.⁴⁴

Literární vědec Rudolf Lesňák⁴⁵ vytvořil kategorie šesti základních čtenářských typů na základě funkcí, které jednotliví čtenáři u knih preferují:

1. *racionální čtenář* je kritický typ, u kterého je důležité hlavně poznávací hledisko,
2. *estetický čtenář* se zaměřuje na umělecké hodnoty při ztvárnění tématu,
3. *utilitární čtenář* se snaží jen využít praktické poznatky ze čtení,
4. *sociativní čtenář* se nechává ovlivnit čtením ve svém společenském chování,
5. *etický čtenář* hodnotí četbu z mravního a výchovného působení a
6. *emocionální čtenář* se spokojuje s citovým ztotožněním s postavou, situací apod.

⁴² Katolický, cit. 11.2.12.

⁴³ Pavlovský, cit. 11.2.12.

⁴⁴ Vášová, 1980.

⁴⁵ Lesňák, 1977.

Další literární vědec a teoretik Jan Števček vypracoval typologii, ve které vycházel z hlediska zážitku u čtení. Rozlišuje tři typy čtení a podle toho také tři typy čtenáře:

1. *naivní čtenář* – čtení je zde překonáním ustáleného psychického stavu, vyvolaného všedním životem, sleduje pravděpodobnosti dějů podle logiky, která je podobná životní logice, ale nejedná se o ztotožnění čtenáře s postavami díla,
2. *sentimentální čtenář* – syntomaticky a citově přehodnocuje děje, jedná se o redukci textu, čtenář je však spjat se svými postavami více než čtenář naivní a
3. *diskursivní čtenář* – jedná se o nejvyšší „kulturní“ podobu čtenáře, respektuje text jako uzavřený text univerza, čtenář je tak objevovatelem a čtení slouží k uspokojení a naplnění.⁴⁶

Čtenáře lze také typizovat podle počtu přečtených knih za určité období. Ve většině případů se udává počet knih za rok, ale u tohoto dělení je pravděpodobné, že jednu knihu přečte za rok většina lidí, např. o dovolené, o prázdninách, když jsou nemocní. Ale i přes tyto metodické problémy je ve většině případů dělicí čarou mezi čtenářem a nečtenářem jedna kniha za rok, např. u Jiřího Trávnička,⁴⁷ který rozlišuje tyto kategorie:

1. *nečtenář* – 0 knih ročně,
2. *čtenář sporadický* – 1-6 knih ročně,
3. *čtenář pravidelný* – 7-12 knih ročně,
4. *čtenář častý* – 13 a více knih ročně, tento typ dále člení do tří podtypů na:
 - a. *čtenář stálý* – 13-24 knih ročně,
 - b. *čtenář silný* – 25-49 knih ročně a
 - c. *čtenář vášnivý* – 50 a více knih ročně.

U Otakara Chaloupky⁴⁸ se můžeme setkat s tímto dělením:

1. *nečtenář* – 0-1 kniha ročně – bez četby se v životě de facto obejde, čtení nemá zabudované do svých aktivit, ani do osobnostních potřeb,
2. *minimální (potencionální) čtenář* – 2-5 knih ročně – nemá čtení výrazně zařazené do svých aktivit, ani osobních potřeb,

⁴⁶ Števček, 1977; Germušková, 2007. In Feborová (ed.), 2007.

⁴⁷ Trávniček, 2008.

⁴⁸ Chaloupka, 2002.

3. *průměrný čtenář* – 6-10 knih ročně – čtení u něj ustupuje jiným zájmům, důležitou roli u něho hraje motivace,
4. *intenzivní čtenář* – více než 10 knih ročně – čtení je pevnou součástí jeho osobnosti, vnější vlivy pro ně nejsou podstatné.⁴⁹

Jiří Trávníček kromě dělení čtenáře podle počtu přečtených knih za rok vytvořil další rozdělení na čtenáře podle věku, které souvisí s politickými a historickými změnami a také se vztahem ke knize a jiným mediálními aktivitám. Rozlišuje starší generaci, střední generaci a nejmladší generaci.

1. *Starší generace* zahrnují obyvatelé starší 65 let během svého života zažila mnoho změn a otřesů – politických, společenských i mediálních. Zažila tři změny režimu, dvě okupace a během jejího života existovaly urbanizační rozdíly mezi městem a vesnicí (nejen z hlediska distribuce knih, ale i z hlediska volného času). Tato generace znala film a rozhlas, ale nešlo o výrazné konkurenty knihy. Televizi zažila převážně až v dospělosti, internet a počítače až na konci své ekonomické aktivity, ale už si je příliš neosvojila. Zažila čtenářský půst v 50. letech, akce k plánovité četbě (Fučíkův odznak, Jiráskovská akce). Ke slovu čtení přiřazuje slovo beletrie. Kniha a čtení jsou pro ni kulturní aktivitou a mají velkou prestiž.
2. *Střední generace* zahrnují obyvatelé od 40 do 60 let zažila méně převratů než generace předchozí, přičemž srpen 1968 se jich dotknul spíše přes jejich rodiče. Vyznačuje se „socialistickou homogenizací“, ale už nezná urbanizační rozdíly, naplno zná televizní kulturu, ve své dospělosti zažila počítačově-internetovou revoluci. Většinu svého života prožila v době normalizace, a tak zná limitovaný knižní trh a byla odkázána na náhradní zdroje (domácí knihovny, antikvariáty, knihovny známých aj.) Četbu chápe jako aktivitu pro intelektuální elitu, ve škole je sice vedli k četbě, ale autoritativní doporučení neměla příliš úspěch, spíše zde hrál důležitou roli negativní výběr – co bylo vyňato z povinné školní četby a knihoven, to bylo tím nejlepším doporučením.
3. *Nejmladší generace* zahrnují obyvatelé ve věku 15-35 let zažila listopadové proměny⁵⁰, starší z nich navíc socialistické vzdělávání, mladší nejvíce formoval

⁴⁹ Chaloupka v roce 2002 předpokládal, že se postupem času z kategorií minimální, průměrní a intenzivní čtenáři vytvoří jen dvě skupiny – čtenáři příležitostní a integrovaní. Příležitostní nemají čtení jako součást osobnostních potřeb, sahají po knize náhodně. U integrovaných je pak čtení stále elitním znakem osobnosti. Podle Joffreho Dumazediera toto můžeme nazvat modelem rozevírajících se nůžek, kdy rozčlenil společnost na vysoce náročnou a konzumní, což může nastat i u čtenářů.

liberalismus. Knižní trh se začal po roce 1989 rozšiřovat, což pro ni znamená velký zmatek, v němž se nelze vlastními silami vyznat – roste kvantita knih, ale nikde už se nedoporučuje, co je a co není hodnotná kniha. Osvojila si počítač a internet, na které mnoho z nich přenáší i část svých čtenářských potřeb (hlavně slovníky a encyklopedie), můžeme je charakterizovat jako „digitální domorodce“.⁵¹ Projevuje se na ní globalizace, ale mnoho čtenářů utíká do čtenářských ghett (fantasy aj.). Školní četba se rozrůžnila, ale spousta starších učitelů literatury se nebyla schopna adaptovat na tuto novou situaci a měnící se potřeby zájmů svých žáků. Ke knize nemá už takový vztah jako generace předchozí. Vztah této generace ke čtení je však lepší než pověst, která o nich panuje mezi rodiči a prarodiči.⁵²

⁵⁰ Většina z této generace tuto revoluci zažila.

⁵¹ Prensky, cit. Trávníček, 2011.

⁵² Trávníček, 2008.

3. VÝZKUMY ČTENÍ A ČTENÁŘSTVÍ

3.1. Československé a české výzkumy čtení a čtenářství

Již od počátku 20. století se u nás zkoumají čtenářské zájmy – jaké knihy a které žánry se čtou, jací jsou čtenáři aj. Do poloviny 20. století se výzkumy zaměřovaly jen na oblíbenost autorů, knih a žánrového rozlišení, jednalo se převážně o knihovnické výzkumy. V 50. a 70. letech se jednalo hlavně o formativní výzkumy, v 60. letech o analytické, v dalším desetiletí se začala zkoumat také motivace a společenský význam četby a můžeme se také již setkat s výzkumy, které se již zaměřují i na vliv televize.

Do roku 1989 se ve výzkumech odráží dobové politické a celkové společenské klima. Na toto téma Jiří Trávníček řekl, že „v komunistickém období se takovéto výzkumy dělat nemohly,⁵³ to proto, že knihovní fond byl cenzurován a velmi neúplný byl i oficiální knižní trh. Jak by se tvářili zadavatelé průzkumu na to, kdyby jim některý respondent řekl, že jeho nejoblíbenější knihou byl Kunderův román *Život je jinde*?“⁵⁴ To se změnilo po roce 1989, kdy výzkumy již nejsou ovlivněny politickým klimatem. Na konci 20. století a počátku 21. století se zájem přenesl hlavně na vliv internetu, zkoumání vlivu televize ustupuje do pozadí.

Jaromír Jedlička společně s Ladislavem Kurkou publikovali rešerše českých a československých výzkumů od počátku 20. století do roku 1965, a to proto, že si byli vědomi situace, kdy u mnoha výzkumů chyběla kvalitní sekundární analýza dosavadních poznatků. Přiznávají, že jimi provedené rešerše nebyly úplné, ale přesto zachytily velkou část literatury, která se zabývala výzkumem čtení a čtenářských zájmů. Po roce 1951 byla většina průzkumů zveřejňována v knihovnických časopisech *Čtenář* a *Knihovník*.⁵⁵

Státní knihovna ČSR pokračovala v práci Jedličky a Kurky, zaměřila se na rešerši výzkumů nejen četby, ale i knihovnictví. Obecně jsou výzkumy prováděné od 60. let již propracovanější než ty dřívější, mají jasné cíle, metody a ve většině případů také hypotézy. V mnoha případech se nejednalo jen o jednorázový průzkum, ale o průzkum probíhající

⁵³ Tj. reprezentativní výzkumy, které právě dnes dělá Jiří Trávníček.

⁵⁴ Doms, 2010.

⁵⁵ Kurka, Jedlička, 1966

několik let. Výzkumy byly kvantitativní a ukazovaly statistické údaje o oblibě autorů a žánrů a žebříčky oblíbenosti.⁵⁶

V této práci uvádím jen průzkumy, které byly něčím zásadní a průlomové, buď svou metodikou, zaměřením nebo rozsahem. Zmiňuji první provedené průzkumy o oblibě knih, dále pak průzkumy zaměřené na dětského čtenáře, protože z hlediska počtu výrazně převažují nad těmi s dospělými čtenáři, nebo zmiňuji ty, které se dotýkají problematiky vztahu čtení a jiných mediálních aktivit. Pro přehlednost jsou zde výzkumy rozčleněny do pěti skupin podle období jejich realizace.

3.1.1. Výzkumy od konce 19. století do roku 1939

První zprávou, kterou můžeme považovat za předchůdce čtenářských výzkumů, je seznam oblíbených knih dětí, který vytvořil Františka Jaruška v roce 1896. Přestože se nejednalo o průzkum v klasickém slova smyslu, tak šlo o první informace o oblibě knih a také jediný známý průzkum z 19. století.

První výzkum, který již regulérně můžeme řadit do výzkumu čtení a čtenářství v pravém slova smyslu, proběhl mezi čtenáři Malého čtenáře v roce 1904. Každý účastník měl napsat knihy, jež se mu v uplynulém roce líbily ze všeho nejvíc. Na prvních místech se umístily knihy Babička Boženy Němcové a Jiráskovy Staré pověsti české. Z výsledků však nelze vyčíst, jakého věku byli respondenti.

Statistiky veřejných knihoven sloužily od roku 1924 jako poměrně objektivní ukazatel čtenářských zájmů. Knihovny v nich reflektovaly počet čtenářů knihoven, počet knih, časopisů, jejich rozdělení podle žánrů, ale také uváděly nejčtenější knihy. Na předních místech se objevovali hlavně Alois Jirásek, Jules Verne, Karel Klostermann, Ignát Herrmann a Karel Václav Rais. Tyto četné knihovnické průzkumy měly svůj význam v době, kdy žádné průzkumy čtenářských zájmů neprobíhaly.

V roce 1926 došlo k průzkumu u číšnických učňů. Jedná se tedy o první výzkum, který se již nezabývá dětmi, ale mládeží starší 15 let.⁵⁷ U učňů do 17 let stála četba na prvním místě v jejich volném čase, u starších 18 let pak na 3. až 5. místě. U tohoto výzkumu lze najít některé paralely s dnešními výzkumy, protože na otázku, proč nečtou knihy, odpovídají učni,

⁵⁶ Státní knihovna ČSR, 1985.

⁵⁷ U některých výzkumů nevíme, jaký byl věk respondentů, ale u toho již 100% víme, že se jedná o mládež, tudíž jej můžeme považovat za první výzkum, který není zaměřen na děti.

že nemají peníze (...*žádné knihy nemám, poněvadž nemám ani na šaty a jiné potřebné věci...*⁵⁸) a nemají čas (...*na čtení knih nemám ani času. Koupil jsem si knihu Pravidla společenského života, kterou nemohu ani přečíst...*⁵⁹). Tyto důvody zmiňují i dnešní čtenáři, resp. nečtenáři.

Průzkum Josefa Pucha z roku 1927 považují Jedlička s Kurkou za první průzkum, kde již bylo využito více metod, ale nemá tak širokou místní ani časovou platnost jako jiné výzkumy. Z hlediska metody byl využit přehled zamluvených knih během tří měsíců, seznam knih na 10 náhodných žádankách, seznam knih, které si čtenáři „rezervovali“ a výpůjčky všech čtenářů starších 16 let během jednoho dne.

Rozsáhlejší průzkum knihoven proběhl v roce 1927, a to v 572 knihovnách po celé zemi. Jednalo se o propojení kvantitativního výzkumu s kvalitativním. Otázky se ptaly na pět přečtených knih během roku 1927, kdy se na čelních pozicích umístily knihy Aloise Jiráska, Ignáta Herrmanna, Jindřicha Šimona Baara a Jana Vrby. Karel Doskočil obvinil autora průzkumu Františka Fridriecha za subjektivnost, avšak jistou míru subjektivnosti samotný Friedrich přiznal.⁶⁰

V roce 1927 a 1928 začal Jaroslav Frey zkoumat čtenářství, a to v hodonínské knihovně, kde zkoumal tři nejlepší knihy. Tímto započala jeho následná systematická práce, která vyvrcholila v 30. letech 20. století. V roce 1939 proběhla Anketa o české knize, která měla pro tehdejší dobovou situaci velký význam. Jedna z otázek se totiž ptala na knihu, kterou by doporučili svým přátelům, aby si ji v tehdejší politicko-společenské situaci přečetli. Nejvíce respondentů doporučilo Jiráskova F. L. Věka, Palackého Dějiny a Čapkovy Hovory s TGM.⁶¹

3.1.2. Výzkumy v 50. a 60. letech 20. století

Svým rozsahem byl jedinečný průzkum četby vojáků v roce 1957, který zjišťoval vztah mezi čtenářskými zájmy vojáků a složením vojenských knihoven. Na tento výzkum měl navázat celoarmádní výzkum o rok později, který se však neuskutečnil. V 60. letech se můžeme již setkat s pokusy srovnávat čtení knih s masovými médii, např. zjištění z jednoho

⁵⁸ Kurka, Jedlička, 1966, s. 54.

⁵⁹ Kurka, Jedlička, 1966, s. 54.

⁶⁰ Kurka, Jedlička, 1966.

⁶¹ Kurka, Jedlička, 1966.

výzkumu, že „četba působí jako protiváha přemíry zážitků a dojmů konzumovaných z masových prostředků.“⁶²

Jeden z nejrozsáhlejších výzkumů, který měl více než 4000 respondentů, proběhl mezi léty 1959 a 1960 a cílil na psychologii mladého čtenáře. Cíl výzkumu, kterým bylo provést rozbor čtenářských zájmů dospívající mládeže, však nebyl splněn.

Další výzkum zaměřený na čtenářské zájmy vojáků Československé lidové armády probíhal od roku 1966 do roku 1971 a měl zjistit čtenářské zájmy vojáků, jejich motivaci, působení četby atd. Z jeho výsledků vzniklo mnoho výstupů publikovaných v časopisech *Čitateľ*, *Obrana lidu*, *Čtenář* aj. Celý výzkum byl pojat velmi široce, ale tak, jak byl nastíněn, uskutečněn nebyl, probíhala pouze každoroční část – průzkum množství výpůjček vybraných knih ve vojenských knihovnách. Zjistilo se, že nejvíce byly půjčovány detektivky.⁶³

V roce 1966 proběhl v Ústí nad Labem výzkum s názvem *Televize nebo četba*, jehož cílem bylo zjistit vztahy působení televize a četby u všech 89 čtenářů dané knihovny, kteří byli rozdělení do dvou skupin podle toho, zda televizi vlastní, nebo nikoli. V knihovně pak sledovali jejich výpůjčky a zjistili, že 77 % čtenářů jsou majitelé televizí a že se to však neprojevovalo negativně na počtu výpůjček.⁶⁴ Tento výzkum se zaměřil spíše na městskou populaci: „vzorek respondentů není reprezentativní, zahrnuje jen malou část populace průmyslového města. Výsledky vyžadují ověření zvláště u vesnického obyvatelstva.“⁶⁵

V roce 1969 Ústav pro výzkum veřejného mínění ČSAV zpracoval výzkum, který se snažil získat doplňující informace o čtenářích, kteří nenavštěvují veřejné knihovny. V něm bylo zjištěno, že třetina obyvatelstva navštěvuje knihovny, 40 % lidí knihovny navštěvovalo, ale teď již ne, kdy největší úbytek byl u nejmladších čtenářů, kteří „dokončují studia a zapojují se do praktického života.“⁶⁶ Výzkum také přinesl srovnání skutečných a potenciálních čtenářů knihoven.

Ústav pro výzkum kultury realizoval výzkum zaměřený na postoje české veřejnosti k četbě a také kulturních zájmů čtenářů i nečtenářů knih. Zde se již setkáváme s kvótním výběrem 1261 osob starších 15 let, s řízeným rozhovorem ve formě dotazníku a také

⁶² Hepner, 1975, s. 13.

⁶³ Kurka, Jedlička, 1966.

⁶⁴ Státní knihovna ČSR, 1985.

⁶⁵ Státní knihovna ČSR, 1985, s. 274

⁶⁶ Státní knihovna ČSR, 1985, s. 194.

matematicko-statistickou analýzou dat společenskovedního charakteru. Výzkum se zabýval těmito okruhy: volný čas a četba, čtenáři knih a knihovnami a jejich využíváním.⁶⁷

3.1.3. Výzkumy v 70. letech 20. století

Mezi největší a nejvýznamnější patří výzkum Vladimíra Hepnera z let 1971 až 1973. Výzkum byl odezvou na vyhlášení roku 1972 Mezinárodním rokem knihy organizací UNESCO a jeho cílem bylo prohloubit a rozšířit výzkumy předchozí. Vycházel převážně z myšlenky, že „knihy zůstávají i nadále nejdůležitějším prostředkem šíření myšlenek, poučení a zábavy.“⁶⁸

Kvótním výběrem bylo vybráno 1372 obyvatel ČSR starších 18 let, kterým byly položeny otázky na volbu knihy (vztah k žánrům, obliba autorů, volba knihy a četba pokleslé literatury), zdroje informací o knihách a roli knihy v tehdejší době (postavení knihy v tehdejší době, vztah knihy a volného času, vztah knihy a televizního diváka). V tomto výzkumu se můžeme poprvé setkat s konfrontací knihy s televizním divákem.

Výzkum zkoumal četnost a oblíbenost pouze prozaických žánrů. Zjistil, že nejoblíbenějším žánrem je humoristický (88 %), pak historický (86 %), cestopisný a detektivní (oba 83 %). Mezi nejoblíbenější autory patřili Alois Jirásek, Karel Čapek, Ernest Hemingway, Henryk Sienkiewicz a Lev Nikolajevič Tolstoj.

V jeho výzkumu lze vidět vliv politické situace 70. let. Sám Hepner napsal, že všichni obyvatelé měli přístup k literatuře (díky snaze socialistického státu pečovat o knižní kulturu), kniha měla vysokou společenskou prestiž a navíc kniha a literatura hrály důležitou roli v sebeuvědomění národa. Uvádí také, že „čtenářské zájmy se realizují četbou. Význam četby stoupá především v závislosti na zvyšujícím se působení masových komunikačních prostředků, četba tu působí jako protiváha přemíry zážitků a dojmů z masových komunikačních prostředků, a tento nesporný význam četby zvyšuje úlohu výzkumu čtenářských zájmů v současné době.“⁶⁹

Dále se pokusil srovnat motivaci k četbě knih se vztahem respondentů k televizi. Rozdělil televizní konzumenty do jednotlivých kategorií a k nim přiřadil motivaci k četbě knih. *Stálému televiznímu divákovi* odpovídala kategorie *čtu, co je po ruce, vybírávému*

⁶⁷ Státní knihovna ČSR, 1985.

⁶⁸ Hepner, 1975, s. 7.

⁶⁹ Hepner, 1975, s. 13.

televiznímu divákovi odpovídala kategorie *vyhledávám si knihy z širokého okruhu*, tomu, kdo *nesleduje televizi*, odpovídala kategorie *nečtu knihy*. Z těchto poznatků vyvodil, že člověk přenáší kritéria, která si vytvořil pro literaturu, i na jiná média.

Zdrojem informací o knihách byly kromě přátel, známých nebo výkladních skříní v 70. letech hromadné sdělovací prostředky – periodický tisk, rozhlas i televize. V této době si mysleli, že hromadné sdělovací prostředky si nekonkurují, ale podporují se navzájem. I když už v době 60. let se zdálo, že s postupným rozšiřováním filmu, rozhlasu a televize se bude ubírat čas věnovaný četbě a že dojde ke „krizi knihy“. Televize tedy dokázala zajímavěji zpřístupnit literární dílo.

Zaměřil se také na postavení knih ve volném čase lidí. Lidé uvedli, že se četbě knih ve svém volném čase věnují nejvíce 1-3 hodiny týdně (36 %) a 4-6 hodin týdně (22 %). V této době si televize získala přední postavení, došlo k jejímu rozšíření do domácnosti, a to se projevilo na čtení knih. „Lze tedy uvažovat dále v tom smyslu, že doba strávená člověkem u televize vznikla do jisté míry přesunem času dříve věnovanému čtení.“⁷⁰ Respondenti v jeho výzkumu uvedli, že za posledních pět let u nich došlo k poklesu četby z důvodu nedostatku času a také tím, že si oblíbili televizi.⁷¹

3.1.4. Výzkumy v 80. letech 20. století

Výzkumné pracoviště Státní knihovny Československé republiky uspořádalo mezi léty 1982 a 1988 tři šetření, která se týkala čtenářství a čtenářského ohlasu beletristické literární produkce. Zjišťovalo se, jaké jsou zájmy čtenářů, jaké místo má četba v jejich volném čase, jaké je jejich chování v knihovně a jaká je kultura četby. V posledním jmenovaném se jednalo o pokus proniknout ke kvalitativní stránce čtenářství – jak se čte, jak si čtenář osvojuje smysl uměleckého sdělení aj.

Výsledky výzkumů publikoval Aleš Haman,⁷² který zdůrazňuje, že v době mezi realizací výzkumů a knižním vydáním výsledků se změnila společenské a politické poměry, což se do jisté míry odrazí i ve čtenářství.⁷³ Věřil však, že u běžného čtenáře nedojde k zásadní proměně, a tak by výsledky jeho průzkumů mohly zůstat v platnosti i po změně

⁷⁰ Hepner, 1975, s. 129.

⁷¹ Hepner, 1975.

⁷² Haman, 1991.

⁷³ Výzkumy probíhaly do roku 1988, k publikaci však došlo až v roce 1991.

politické situace. Haman z výsledků vytvořil „obraz čtenáře 80. let“, ve kterém se zaměřil hlavně na frekvenci četby, vztah ke knize a způsob získávání informací o knihách.

Kvantitativní výzkumy probíhaly v 30 náhodně vybraných knihovnách během let 1982 a 1988, výběr asi 1000 respondentů byl naopak záměrný podle sociodemografických faktorů, aby odpovídal složení tehdejší populace. Výsledky zachycují průměrné hodnoty, nikoli však extrémní, tj. neoficiální literaturu (exilovou a samizdatovou), kterou četla jen určitá část populace.

Zjistil, že existuje jistá spojitost mezi tím, co člověk čte, a tím, co dělá ve svém volném čase, např. že četba detektivek a akční prózy, které jsou vybudované na napínavém vnějším ději, souvisí s aktivitami jako návštěva sportovních utkání nebo sledování televize; že četba sci-fi naopak má naopak blíže k tvůrčím a společenským aktivitám; že četba české společenské prózy a cestopisů je typičtější pro společensky pasivnější čtenáře, tzn. čím sociálně aktivnější jsou jeho postoje, tím náročnější jsou jeho kulturní potřeby a četba.

Také dospěl ke zjištění, že kniha navzdory rozšíření televize patřila k nejoblíbenějším a nejsnáze dosažitelným prostředkům vzdělání a zábavy. Šestina lidí přečte 2 až 4 knihy za měsíc, ženy a vysokoškoláci daleko více než ostatní. Polovina nepřečte za měsíc ani jednu odbornou knihu. Ve výsledcích najdeme rozdíly, kde čtenáři knihy čtou. Pouze čtvrtina lidí čte na méně vhodných místech (tj. dopravní prostředek, čekárna, koupelna, WC aj.), a to hlavně mladší čtenáři, protože starší čtenáři považují četbu za závažnou kulturní aktivitu, a tak si hledají místa a čas, kde a kdy nemohou být rušeni a na čtení se tak mohou plně soustředit.

Z výsledků vznikla hypotéza, že v tehdejší populaci se vliv televize ještě natolik neprojevil, protože stále existovala silná skupina starších čtenářů, jejichž vztah k četbě se utvářel v době, kdy televizní vysílání nemělo masový charakter. Ale předpokládal, že postupně se poměr obrátí ve prospěch diváků, kteří už zažili televizi a byli jí ovlivněni. Ale toto se dá předpokládat jen v případě, že bude růst trend k pasivnímu konzumentskému vztahu k literárním dílům. Za těchto podmínek by se televize mohla stát konkurencí četby, protože dochází k oslabení představivosti u diváka.

V roce 1987 probíhala spolupráce mezi Státní knihovnou a Arbesovým knihkupectvím, kdy bylo rozesláno asi 12 000 dotazníků na adresy odběratelů knihkupectví. Dotazníků se vrátilo asi 1200, ve vzorku byla převaha žen. Právě tyto respondenti uváděli čtení jako nejoblíbenější aktivitu, dále pak kutilství, sport a turistiku, překvapivě málo byla

zastoupena televize, ale již zde byl vidět postupující vliv televize na tvorbu kulturních návyků v dětství a mládí.⁷⁴

3.1.5. Výzkumy po roce 1993

Jan Halada společně s Hynkem Jeřábkem provedli v roce 1995 výzkum, který navazoval na průzkum publikovaný v periodiku Kniha 94, který oslovil 180 nakladatelství a zaměřoval se hlavně na knižní trh. Autoři se však chtěli zaměřit i na budoucnost knih a knižního trhu.⁷⁵ Účastnilo se jej více než 1200 respondentů, které můžeme rozčlenit do dvou skupin. Tisíc respondentů bylo vybráno ze čtenářů týdeníku Nové knihy, kdy jejich účast sice byla spontánní, avšak s určitou motivací k danému periodiku. Druhá skupina byla ze sociologického výzkumu. Účastnilo se jej asi 200 respondentů, kdy v tomto vzorku byly rovnoměrně zastoupeny všechny vrstvy podle sociodemografických charakteristik. Výjimkou bylo vzdělání respondentů, vzorek přesahoval průměrnou úroveň vzdělání obyvatel republiky, což způsobilo to, že výsledky byly „velmi pozitivní“.⁷⁶

Respondenti se v tomto výzkumu měli zařadit do typu čtenáře – 86 % se zařadilo do *pravidelných čtenářů*, 14 % do *příležitostných*. Denně podle výzkumu čte knihy necelá polovina respondentů. Čtvrtina respondentů přiznala, že mají více času na čtení než kdysi, zatímco zbytek má času méně. Generace ve věku 60 let a více má doma nejvíce knih, nejčastěji knihovny s více než 1000 knihami.

Z výzkumu vyplynulo, že se kniha vydává za čtenářem. U čtenářů časopisu Nové knihy označili respondenti jako hlavní zdroj informací daný časopis. Mezi doplňkové zdroje pak patřily informace z edičních plánů, denní tisk, knihkupci, televize aj. Respondenti si i nadále, i přes rostoucí cenu, knihy kupovali. Skoro všichni respondenti byli spokojeni se současnou situací na knižním trhu, avšak situace je pro tři čtvrtiny respondentů nepřehledná.

Jedna z otázek výzkumu byla zaměřená na funkci knih. Nejčastěji se objevovaly odpovědi, že kniha má edukativní a informativní charakter (kniha rozšiřuje poznání, doplňuje vzdělání, vychovává apod.). Dále se také často objevovaly názory, že kniha slouží k odpočinku, relaxaci a zábavě.

⁷⁴ Hama, 1991.

⁷⁵ Výsledky shrnuty např. v HALADA, J. Čtenářský průzkum, *Čtenář*, roč. 47, č. 10-12/1995.

⁷⁶ Halada, 1995.

Mohou-li si respondenti vybrat mezi čtením a sledováním televize, dvě třetiny odpovědělo, že by si vybralo čtení. Ale v tomto případě se podle autorů výzkumu odlišuje zkoumaný vzorek od většinové populace, která věnuje více času televizi. Zaměřili se také na zfilmované podoby příběhu. Na otázku, zda čtou zfilmované knihy, odpověděla kladně třetina respondentů. Podle Halady a Jeřábka úroveň vzdělání negativně ovlivňuje zájem o zfilmované příběhy. Z hlediska žánru dominovaly romány, dále pak literatura faktu, literatura populárně-naučná a literatura odborná.⁷⁷

V roce 2002 Otakar Chaloupka⁷⁸ publikoval výsledky vlastního průzkumu, který zahrnoval výroky 742 obyvatel Prahy o knihách a kultuře.⁷⁹ Jednalo se však o soukromý průzkum nakladatelství Adonai, sám Chaloupka přiznává, že výzkum není „skutečný“, protože ví, že skutečný výzkum je složitý, dlouhodobý a nákladný.⁸⁰

Tento průzkum se skládal ze dvou částí – z výroků respondentů a statistických zjištění. Chaloupka podotkl, že postojová část je podle něj zajímavější než samotná statistická zjištění. Nevýhodou tohoto průzkumu kromě lokální omezenosti je ta, že ukazuje jen určitá data, nikoliv kauzalitu faktů a také neukazuje, jak data souvisí s jinými sociodemografickými charakteristikami respondentů, které průzkum opomíjel. Chaloupka na to ale říká, že tyto sociodemografické údaje neodhalí to nejpodstatnější, a to individualitu čtenářství. Výzkum nezkoumá jen čtení, ale spíše celkovou kulturní úroveň a situaci.⁸¹

Z výpovědí respondentů Chaloupka rozlišil „dvě kultury“, „velkou“ a „zábavnou“. „Velká“ kultura byla charakterizovaná jako ta, která přináší náměty k přemýšlení, vzdělání, poučení, poznatky, informace, vědomosti, zdroj poznání, vliv na osobnost atd. Méně často byla specifikována tím, pro koho je určena – pro omezenější okruh, pro vzdělance, pro okruh, které to zajímá atd. Z kulturních oblastí byla tato kultura spojována s baletem, divadlem, operou, výstavou nebo koncertem.

Druhá kategorie byla charakterizována jako „zábavná“, která slouží pro odpočinek, odreagování, uvolnění nebo relaxaci. Zde respondenti řadili hlavně televizi, ale i video, film, diskotéky apod. Knihy stojí někde mezi těmito dvěma kategoriemi a lze je zařadit do obou.

⁷⁷ Halada, 1995.

⁷⁸ Chaloupka, 2002.

⁷⁹ Trávníček, 2008.

⁸⁰ Chaloupka, 2002.

⁸¹ Chaloupka, 2002.

V průzkumu zjistili, že necelá třetina respondentů přečte více než 10 knih ročně, čtvrtina jich přečte 6-10 knih, třetina 2-5 knih a jednu knihu asi desetina respondentů.⁸² Tyto výsledky jsou poněkud optimistické.

Z knih byly v roce 2002 oblíbené tyto žánry – literatura faktu (hlavně s námětem populární historie, tématem parapsychologie, magie a ufologie), odborná literatura (hlavně historie, psychologie a psychotronika), science fiction a fantasy (autoři J. R. R. Tolkien a Terry Prachett), světová próza (převažují autoři konzumně zaměřeni s aktuální popularitou – Erica Jongová, Daniele Steelová, Betty MacDonaldová, Stephen King) a česká literatura (nejoblíbenější trojice: Halina Pawłowska, Zdeněk Šmíd a Petr Šabach).

Nejčastěji jsou čteny romány ze života (34 %), dále pak populární historie (30 %), oddechová literatura (22 %), krimi (8 %) a encyklopedie (6 %). Pokles nastal u detektivek a krimi literatury, což podle Chaloupky je ovlivněno dvěma tendencemi – za první tím, že v televizi běží denně nejméně jeden detektivní příběh, za druhé pak pokles může souviset s tím, že detektivky byly součástí četby třetí skupiny, která je však počtem osob menší než ostatní.⁸³

Nejdůležitějšími výzkumy zaměřené na současný stav čtení a čtenářství jsou výsledky Jiřího Trávníčka. Doposud provedl dva reprezentativní výzkumy v roce 2007 a 2010, o jejichž výsledcích se zmiňuji dále. Myšlenka uspořádat výzkumy čtenářství a čtení byla podle Jiřího Trávníčka dlouhodobá, už od počátku 90. let se zabýval problematikou čtenáře, ale šlo o čtenáře modelového, později však přesvědčil Ústav pro českou literaturu AV ČR a Národní knihovnu a začal provádět výzkumy zaměřené na čtenáře empirického.

Jiří Trávníček si kladl ve svých výzkumech otázky, co udělalo s českou společností dvacet let svobody, zda lidé nepropadli konzumu, jestli nepřesunuli své aktivity do oblastí těch, které měli zakázané, jak se chová mladá generace, která už totalitu nepoznala, nebo ji zažila jen krátce, jak si kniha stojí mezi jinými mediálními aktivitami.

Tyto výzkumy jsou převážně kvantitativní, část je však kvalitativní a inspirují se výzkumy Nadace Čtení v Mohuči a Národní knihovny ve Varšavě. Zatím provedl dvě šetření

⁸² V jiných průzkumech se podle Chaloupky lidé s jednou knihou většinou označují jako nečtenáři a jejich zastoupení je v tomto průzkumu nízké.

⁸³ Chaloupka, 2002.

na reprezentativním vzorku obyvatel České republiky starších 15 let,⁸⁴ a to v roce 2007 a 2010. Své výsledky shrnul v publikacích *Čteme?* a *Čtenáři a internauti*.⁸⁵

Tři čtvrtiny dotazníku zůstaly stejné, aby mohlo dojít k porovnání údajů, čtvrtina se obměnila, aby mohlo dojít k zachycení trendů. Volitelná část patřila v roce 2007 veřejným knihovnám, v roce 2010 pak beletrii a čtení v digitální sféře. Na beletrii se odborníci chtěli zaměřit už dávno, čtení v době digitální pak vyvstalo z potřeby doby a také se jí věnuje velká pozornost ve výzkumech v jiných zemích.

Trávníček přiznává, že je zde možnost zkreslení, jelikož se jednalo o průzkum na základě sebehodnocení, ale dá se předpokládat, že skutečný stav bude o něco nižší než ten zjištěný. Dalším zkreslením pak může být skutečnost, že ne všichni respondenti rozuměli stejně otázkám. Zkreslení se mohlo týkat také samotného souboru respondentů, který byl sestaven podle několika kontrolovatelných znaků, aby odpovídal složení populace České republiky, avšak vzorek byl např. podle vzdělání opačný,⁸⁶ což mohlo ovlivnit výzkum, neboť vzdělání je jedním z klíčových faktorů u čtení.⁸⁷

3.2. Výsledky současných českých reprezentativních výzkumů čtení

3.2.1. Výsledky výzkumu z roku 2007

Z výzkumu z roku 2007 vyplývá, že 83 % obyvatel ČR přečetlo alespoň jednu knihu za rok, zbývajících 17 %, jak můžeme vidět v grafu č. 1, deklarovala, že nepřečetla žádnou knihu. Více než polovina obyvatel si myslí, že nejsou schopni mít přehled o vydávaných knihách, nejoblíbenější literatura je současná oddechová beletrie, dále literatura faktu, klasická beletrie a odborná literatura.⁸⁸ Obyvatelé České republiky nejvíce čtou, pak nakupují knihy a nejméně chodí do knihoven. Existuje velký rozdíl mezi průměrem a mediánem u počtu přečtených knih a velikosti domácích knihoven,⁸⁹ což poukazuje na velmi nerovnoměrné rozložení populace. Průměrné výsledky zvyšuje čtenářská elita. Naopak nabývání knih je v populaci homogenní.

⁸⁴ 1551 respondentů v roce 2007 a 1550 v roce 2010.

⁸⁵ První vydaná v roce 2008, druhá v roce 2011, obě v nakladatelství Host.

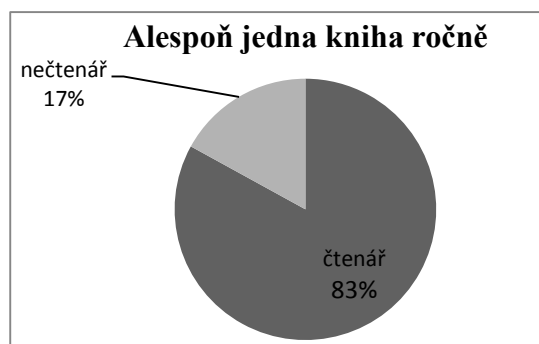
⁸⁶ V populaci je 55 % osob se vzděláním bez maturity, ve výzkumu naopak bylo 55 % vzorku minimálně s maturitou.

⁸⁷ Trávníček 2008, 2011.

⁸⁸ Trávníček, 2008.

⁸⁹ V případě počtu knih je to průměru 16 knih, medián je pak 8. U velikosti domácí knihovny je průměr 274 knih, medián 120.

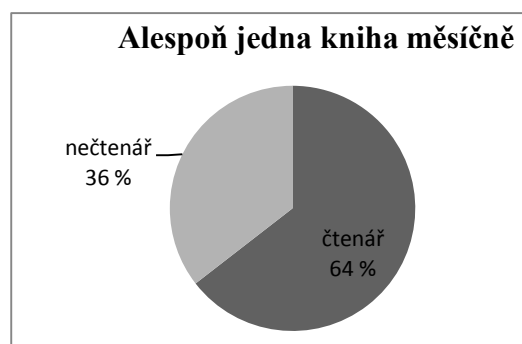
Graf č. 1 Kritérium jedna kniha ročně (2007)

Zdroj: Trávníček, 2008.

Pokud hranice mezi čtenářem a nečtenářem bude jedna kniha měsíčně, jak jde vidět v grafu č. 2, tak se nám změní i podíl čtenářů (64,5 %) a nečtenářů (35,5 %). Kritérium jedné knihy ročně je mírnější, nemusí však poukazovat na pravidelnost. Celoroční nečtenáři se mohou o prázdninách nebo dovolených stát čtenáři. Při přísnějším kritériu čtení alespoň jednou týdně čtenářů ubylo – čtenářů bylo 49 %, zatímco nečtenářů je více (51 %).

Graf č. 2 Kritérium alespoň jedna kniha měsíčně (2007)

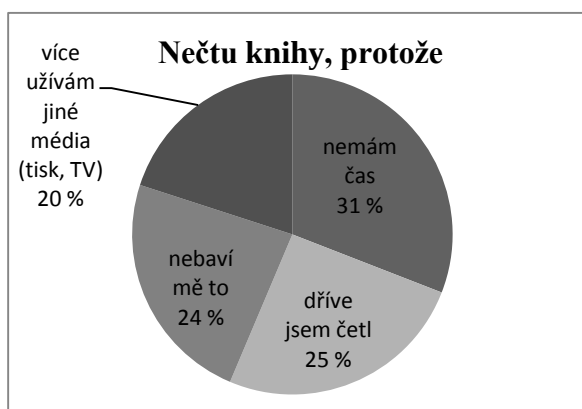
Zdroj: Trávníček, 2008.

Mužů najdeme mezi nečtenáři dvakrát více než žen, věk není příliš určující. Větší vliv má vzdělání, lidé s maturitou a vyšším vzděláním jsou častěji čtenáři (91 %) než lidé s vyučením a nižším vzděláním (68 % čtenářů). Povaha práce také rozlišuje čtenáře od nečtenářů. Ti, kteří pracují manuálně, jsou častěji nečtenáři (67 % čtenářů), většina těch, kteří pracují duševně, jsou naopak čtenáři (94 % čtenářů). Jiné faktory mají daleko menší roli při dělení populace na čtenáře a nečtenáře. Jako typického nečtenáře Trávníček klasifikoval

člověka pracujícího manuálně, se základním vzděláním a příjmem do 5000 Kč na jednu osobu v domácnosti, který bydlí v obci s méně než 5000 obyvatel.

Respondenti nejčastěji nečtou, protože jim v jejich životě nezbývá na čtení čas, protože se musí věnovat jiným činnostem (21 %), čtení je nebaví (17 %), nebo to, co se chtějí dozvědět, se dozví pomocí médií – tisku, rozhlasu a televizi (13 %). Internet je oproti těmto třem médiím zastoupen méně (5 %). Každý desátý nečtenář však uvedl, že kdysi četl (graf č. 3). Ti, kteří kdysi četli, nebo nemají čas, tvoří polovinu, která si spíše hledá výmluvy – pohodlné možnosti – tyto odpovědi pak můžeme nazvat neintencionální. Naopak ti, kteří si vystačí s jinými médií, nebo je čtení nebaví, vyjadřují svůj postoj a záměr, jejich důvody jsou polointencionální. Kniha je v porovnání s jinými médií v horších pozicích, není dostatečně atraktivní, aby připoutala pozornost.

Graf č. 3 Důvody, proč lidé nečtou knihy (2007)

Zdroj: Trávníček, 2008.

Výzkum zjistil, že čím více čteme, tím méně sledujeme televizi. Internet naopak nejde se čtením ani proti čtení – tj. chová se neutrálně. Nejvýznamnějšími protihrači čtení knih jsou rozhlas a televize. Trávníčkův výzkum se zaměřuje také na zájmy a koníčky a jejich vztah k médiím a čtení. Čtení nepůsobí na úkor volnočasových aktivit, ale spíše naopak, silnější čtenáři jsou i aktivnější v trávení volného času. Nečtenáři a slabí čtenáři věnují více času chalupaření a zahrádkaření. Čtenáři se ukazují jako lidé aktivnější⁹⁰ a současně platí, že nadprůměrná aktivita čtení jde proti aktivitám v jiných oblastech. Velmi silní čtenáři potřebují

⁹⁰ Tento rozdíl jde vidět jednak u čtenářů oproti nečtenářům a také u čtenářů nadprůměrných oproti čtenářům podprůměrným.

pro čtení čas a ten musí ubrat u jiných aktivit, a to dokonce i u těch, které jsou se čtením úzce spojené, např. návštěvy kulturních akcí.

U otázky, jakou roli hraje čtení v našem volném čase a při práci, musíme přihlédnout k socio-profesnímu postavení respondentů, např. u dělníka se volný a pracovní čas nepřekrývají, může číst ve volném čase, pro svou práci číst nemusí. Naopak učitelka ve škole vykonává jen část své práce, ta neviditelná část práce se týká příprav, dalšího vzdělávání se a jiných činností, kde však není ostrá hranice mezi volným a pracovním časem, čtení tak prostupuje oběma časy. Trávníček tudíž předpokládá, že čím více je povolání spojeno s duševní činností, tím je hranice mezi volným a pracovním časem propustnější.

U ekonomicky aktivních osob Jiří Trávníček zjišťoval, jaký vztah má čtení knih a zaměstnání. U 73 % lidí z této části vzorku čtení nesouvisí s jejich prací, zatímco jen u čtvrtiny pak souvisí. U většiny lidí je pak čtení záležitostí volného času. Je zde však zřetelný vliv vzdělání, jen u dvanáctiny lidí s výučním listem souvisí četba jakýchkoli knih s jejich zaměstnáním, u lidí s maturitou je to čtvrtina, u vysokoškolsky vzdělaných dvě třetiny.

Nejoblíbenějším autorem je Michal Viewegh, na dalších místech se umístil Erich Maria Remarque, Dick Francis, Karel Čapek a Agatha Christie. Z titulů byla nejoblíbenější kniha Betty MacDonaldové Vejce a já, dále Babička Boženy Němcové, Haškovy Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války, Egypt'an Sinuhet Mikyho Waltariho a Bible.⁹¹

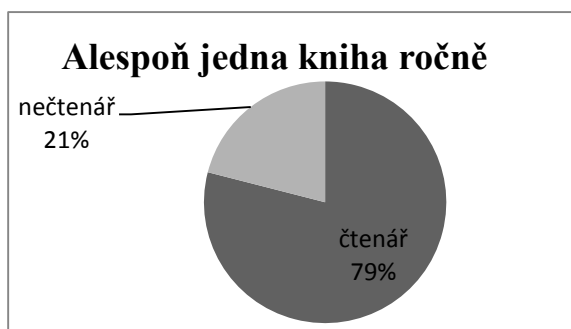
3.2.2. Výsledky výzkumu z roku 2010

V grafu č. 4 můžeme vidět výsledky z roku 2010, který ukazuje, že čtyři pětiny obyvatel České republiky starších 15 let přečetly během roku alespoň jednu knihu. Více než pětina obyvatel naší republiky nad 15 let je nečtenářem, třetina jsou čtenáři sporadičtí, šestina čtenáři pravidelní a téměř třetina čtenáři častí, čtenáři vášniví tvoří asi patnáctinu.⁹²

⁹¹ Trávníček, 2008.

⁹² Trávníček, 2011.

Graf č. 4Kritérium jedna kniha ročně (2010)

Zdroj: Trávníček, 2011.

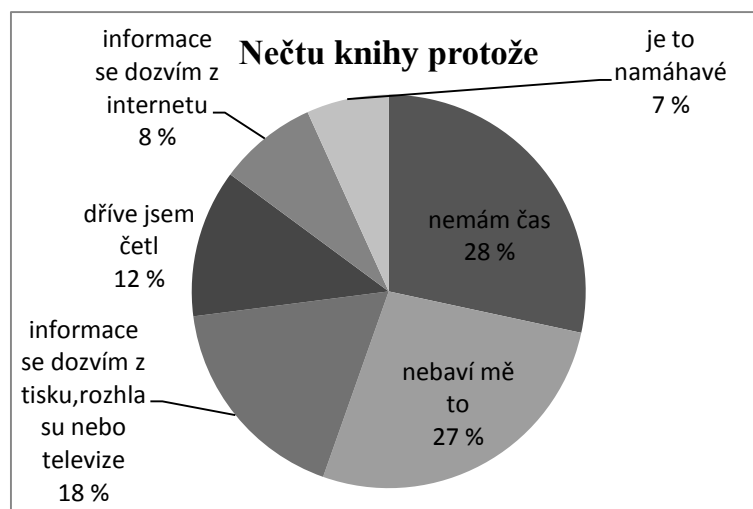
Mezi nečtenáři existuje markantní genderový rozdíl. Nečtenářů je dvojnásobně více než nečtenářek. Výraznější rozdíly nejsou také mezi jednotlivými věkovými kohortami, nejvíce čtenářů je mezi nejmladšími do 24 let, nejméně v kohortě 25-34 let. Pokud se podíváme na křivku životního cyklu, tak najdeme dvě tendence – tendence ekonomického cyklu a tendence postupného poklesu. Prudký pokles je ve věku 25-34 let, kdy většina lidí začíná pracovat, a pokles u lidí starších 55 let, kteří s prací začínají postupně končit.⁹³

Důležitou roli stále hraje vzdělání, kdy hranici mezi čtenářem a nečtenářem tvoří maturita. Nejvíce čtenářů je ve velkoměstech, „urbanizační šev“ najdeme na hranici 20 000 obyvatel. Další důležitou roli má příjem na jednoho člena domácnosti, povaha práce (čtyři fyzicky pracující nečtenáři ku jednomu duševně pracujícímu nečtenáři) a nepatrnou roli má i počet členů v domácnosti (domácnost, kde je pouze jeden člen, má 75 % čtenářů, u domácnosti s pěti a více členy je to 81 % čtenářů).

Lidé nečtou z důvodu, že nemají čas (21 %), nebaví je to (20 %) a vše, co chtějí vědět, se dozví z tisku, rozhlasu a televize (13 %), přestali číst, ale dříve četli (9 %), vše, co chtějí vědět, se dozví z internetu (6 %) a je to pro ně namáhavé (5 %), což můžeme vidět v grafu č. 5. Nejsou zde genderové rozdíly, zatímco podle věku se důvody různí. Mladé lidi čtení nebaví, střední generace nemá dostatek času a pro nejstarší je to namáhavé, protože mají problémy se zdravím.

⁹³ Trávníček, 2011, s. 55.

Graf č. 5 Důvody, proč lidé nečtou knihy (2010)

Zdroj: Trávníček, 2011.

Ve výzkumu na otázku nejoblíbenější knihy a autora uvedli ve většině respondenti beletrii (98 %), navíc beletrie převažuje i v tom, co kupujeme a co si půjčujeme v knihovnách, v počtu vydaných knih však beletrie tvoří pouze čtvrtinu.

Průzkum se zaměřil také na užívání internetu a na to, co v tomto prostředí čteme. Na internetu lidé čtou zprávy a internetová vydání novin a časopisů (53 %), dále jsou pak oblíbená internetová fóra (16 %), zápisky, komentáře nebo blogy (10 %). Velmi malý počet lidí čte na internetu beletristické texty (0,5 %). Pokud se podíváme na čtenáře knih, tak platí, že čím silnější čtenář, tím méně ho zajímají zprávy. Nečtenáři se věnují více diskuzím než čtenáři.

Dvě třetiny lidí nesouhlasily s výpovědí *nepotřebuji už knihy v podobě tištěné (papírové), dokážu si představit, že bych je četl/a pouze v podobě elektronické (na obrazovce počítače, čtečky nebo na displeji mobilu)*. Při eliminaci odpovědi *nevím* je poměr lidí, kteří s tím nesouhlasí k těm, kteří s ním souhlasí, čtyři ku jednomu. Hraje zde důležitou roli pohlaví, muži souhlasí dvakrát více než ženy. Důležitou roli má i věk, čím je věk občanů nižší, tím více s výrokem souhlasí. Čím jsme silnější čtenáři knih, tím méně souhlasíme s tím, že bychom místo tištěných knih měli jen elektronické. Čím méně čteme, tím jsme k tomuto problému laxnější.

Internet užíváme častěji než knihy, téměř každý den (způsob „všechno, nebo nic“), zatímco knihy čteme spíše několikrát týdně. Trávníček potvrzuje, že mezi internauty a čtenáři

nepanuje nepřátelství. Hranici mezi čtenářem a nečtenářem tvoří faktory vzdělání a gender, mezi internautem a neinternautem tvoří hlavní hranici věk, až na dalších místech je vzdělání a pohlaví. Hlavní hranice mezi internautem a neinternautem je mezi střední generací a generací seniorskou. Nejvíce uživatelů ubývá okolo 60 roku života, dále pak mezi 25 a 34 rokem, což koresponduje také s úbytkem čtenářů. Svou roli má i jiný časový režim – internet užíváme každý den, zatímco ke knize saháme několikrát týdně. Internet je tedy uživatelské médium, které je součástí našeho pracovního rytmu, médium krátkých textů, operativního čtenářského chování.

Internet je lidmi hodnocen negativně – odtahuje lidi od čtení, nabízí snadnější způsob získávání informací, poznání i zábavy, je modlou a podle lidí zastiňuje tradiční čtení a knihu. Avšak z Trávníčkových výzkumů vychází, že internet nejde proti čtení, mezi nimi je velká korelace. I z mnoha zahraničních výzkumů je známý stav, kdy pověst čtení je mezi lidmi horší, než jaký je reálný stav. Démonizace internetu mají na svědomí hlavně starší lidé. Internet je podle nich jen pro mladé lidi, a ti starší podle nich nemají šanci, aby ho zvládli používat. „Mladé se mění v cizí a cizí se mění ve špatné“.⁹⁴ Internet je symbolem generační bariéry.

K rizikovým faktorům v současné české čtenářské kultuře Jiří Trávníček řadí bariéru genderu, ekonomickou bariéru, problém ve čtenářské socializaci v rodině a také trhlinu ve čtenářské víře. Naopak jako přednosti uvádí žádnou věkovou bariéru, nízkou demografickou bariéru, fungující síť veřejných knihoven, silnou čtenářskou šlechtu s více než 50 přečtenými knihami ročně a zvyk knihy jako dárku.⁹⁵

3.2.3. Srovnání výsledků z výzkumů z let 2007 a 2010

Jelikož už proběhly dva výzkumy čtení a čtenářství, lze zjištěná data srovnat. Avšak na vyslovení závěrů o trendech je ještě podle Jiřího Trávníčka čas, protože trendy socio-kulturních vzorců jsou daleko pomalejší než ekonomické či politické pohyby.⁹⁶ V době mezi těmito dvěma výzkumy nastoupila ekonomická krize, a tak lidé začali více chodit do veřejných knihoven, protože měli méně peněz, které dříve investovali do knih. V roce 2008 se v České republice zvýšila daň (včetně knih) z přidané hodnoty z 5 % na 9 %, o rok později na

⁹⁴ Trávníček, 2011, s. 146.

⁹⁵ Trávníček, 2011.

⁹⁶ Trávníček, 2011.

10 %.⁹⁷ A také stále více nás ovlivňuje digitalizace, kdy se začínají daleko více používat čtečky, tablety apod.

Oproti roku 2007 ubylo v naší populaci asi 600 000 čtenářů, tedy asi 3 %, což se projevilo hlavně ve věkové skupině 25-44 let, u lidí s nejnižším příjmem na jednoho člena domácnosti (do 5000 Kč na člena domácnosti), v sídlech mezi 5000 a 19 999 obyvateli.

V tabulce č. 1 můžeme vidět, že došlo ke snížení počtu těch, kteří deklarují, že přečtou alespoň jednu knihu ročně, ale naopak ke zvýšení průměrného počtu přečtených knih za rok. O tři minuty se snížila průměrná doba, kterou denně věnujeme četbě knih. Ekonomická krize se pravděpodobně odrazila na tom, že si alespoň jednu knihu ročně koupila necelá polovina obyvatel. O trochu méně lidí chodí do knihoven.⁹⁸

Čtenářská kultura během tří let mírně oslabila. Stále však patříme mezi evropské země s nejsilnější čtenářskou kulturou. „Za tři roky naše čtenářská kultura nijak významně neoslabila ve čtení ani v návštěvě veřejných knihoven, výrazně však oslabila v nakupování knih. Panují velké rozdíly mezi průměrem a mediánem, což lze přičíst čtenářským elitám.“⁹⁹

Tabulka č. 1 Rozdíly v knižním chování v ČR (2007 a 2010)

	Rok 2007	Rok 2010
Čtení knih	83 %	79 %
Nakupování knih	71 %	46 %
Návštěva veřejných knihoven	40 %	38 %
Počet přečtených knih ročně	16,1	17,3
Čtení knih (minut denně)	41	38

Zdroj: Trávníček, 2011.

⁹⁷ V roce 2011 navíc byl zveřejněn plán daňové reformy, která měla zvednout DPH u knih na 20 %, později byl plán upraven, a to daň 14 % do roku 2012 a 17,5 % od roku 2013. Proti těmto krokům vydal Svaz českých knihkupců a nakladatelů Výzvu na obranu knih, kterou podepsalo k 7. 2. 2012 celkem 163 156 lidí. Tato petice upozorňuje na to, že nová výše daně zredukuje český knižní trh, bude bránit volnému toku informací a výměně myšlenek, mladá generace si odvykne číst, zanikne řada nakladatelství a knihkupectví atd. (více: <http://sckn.cz/index.php?p=vyzva>)

⁹⁸ Trávníček, 2011.

⁹⁹ Trávníček, 2011, s. 52.

3.3. Soudobé zahraniční výzkumy čtení

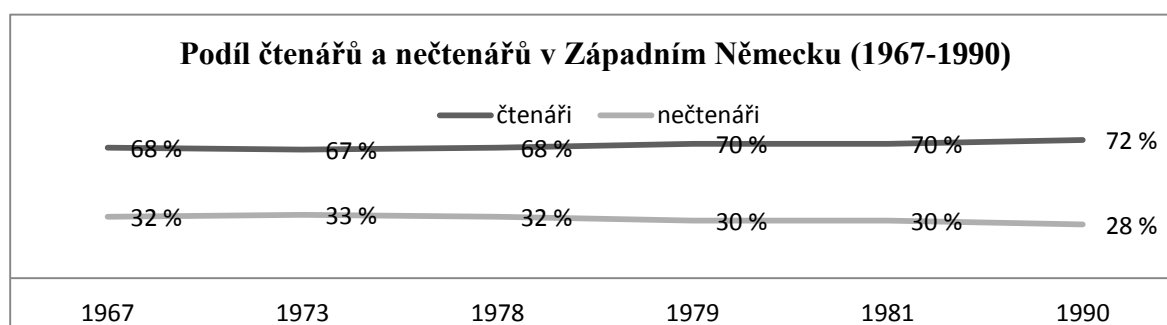
Výzkumy čtení a čtenářství mají v zahraničí dlouhou tradici, a proto se Jiří Trávníček jimi inspiroje a částečně z nich vychází, aby mohl zjištěná česká data srovnávat se zahraničními daty. Srovnávání však může v některých případech přinášet komplikace – např. některé výzkumy využívají jiné techniky, je zde jiný socio-kulturní kontext aj.¹⁰⁰

V mnoha průzkumech se čtení zkoumá jen jako aktivita volného času (Kanada 2005, USA 2002), někde jako soubor různých aktivit (čtení knih ve volném čase, čtení knih souvisejících s povoláním, čtení knih souvisejících s povoláním, ale čtených ve volném čase; Evropská unie 2002), jinde se zkoumá čtení bez ohledu na účel a motivaci (Polsko 2004, Německo 2000). Jiří Trávníček pro porovnání vybíral výzkumy, které zkoumaly dospělou populaci, byly reprezentativní a konaly se po roce 2000. Níže je popsána metodika, charakteristika a výsledky vybraných výzkumů.¹⁰¹

3.3.1. Výzkumy čtení a čtenářství v Německu

V Německu se můžeme se statistickými šetřeními setkat od konce 50. let, kdy je zaštiťovala Bertelsmannova nadace. Další výzkumy pořádá Stiftung Lesen, u kterých dochází ke kombinaci kvantitativních a kvalitativních šetření. Na výzkumech uskutečněných mezi léty 1967 až 1990 se nijak neodrazila proměna sociální struktury, růst životní úrovně apod., protože počet čtenářů se nezvýšil, spíše se snížil. Největší vliv na snížení počtu čtenářů měla televize. Výsledky můžeme vidět v grafu č. 6.

Graf č. 6 Podíl čtenářů a nečtenářů v Západním Německu v letech 1967 až 1990

Zdroj: Allesbacher Archiv; Handbuch Lesen, 2001. In Trávníček, 2008.

¹⁰⁰ Např. v USA dochází ke zkoumání čtyř etnických skupin, v Kanadě zase ke zkoumání anglofonního a frankofonního obyvatelstva. Trávníček, 2008.

¹⁰¹ Trávníček, 2008.

Po sjednocení země proběhly tři reprezentativní výzkumy v letech 1992, 2000 a 2008, všechny mají stejnou metodologii, ale každý z nich se věnuje jiné problematice. První srovnával čtenářskou kulturu ve starých a nových spolkových zemích, druhý se zaměřil na čtení jako na mediální aktivitu a třetí na vztah internetu ke čtení a čtenářské kultury imigrantů.¹⁰²

Důvodem zacílení posledního z uvedených byl šok z výsledků testování PISA u patnáctiletých žáků z roku 2001, kdy se němečtí školáci umístili na 21. místě z 32 zemí, tedy daleko hůře než ostatní západoevropské země. Čtení (resp. nečtení) bylo ovlivněno nejvíce třemi rizikovými faktory – prvním je rodina s nízkým vzděláním rodičů a nízkým vzděláním, druhým je migrační pozadí a třetím mužské pohlaví.¹⁰³

V roce 2000 přečetlo alespoň jednu knihu za rok 59 % obyvatel země. V roce 2008 pak výzkum zjistil, že kniha neumírá, protože tři čtvrtiny obyvatel Německa přečetly v roce 2008 alespoň jednu knihu, polovina z nich si alespoň jednu knihu koupila a pětina navštívila veřejnou knihovnu. Knihy četli hlavně kvůli zábavě (29 %). Byl však zaznamenán úbytek zájmu o beletrii.

V tomto výzkumu se nepotvrdilo to, že by internet ničil čtenářskou kulturu. Knize zůstávají věrní lidé vzdělanější, starší a ženy, mírně narůstá počet těch, kteří jsou ochotni číst si na internetu a texty si netisknout. V digitálním prostředí se zde čtou hlavně e-maily. Nejoblíbenějším médiem z hlediska doby u něho strávené je stále televize. Stále více se od sebe vzdalují slabí a silní čtenáři. U žen dochází k „maskulinizaci“ – odklání se od beletrie, více se zaměřují na poznání a informace než na emocionální zážitek a přeskakují daleko více stránky.

Zvyšují se generační rozdíly, mladí mají internet i jako čtenářské médium, s rostoucím věkem oblíbenost internetu upadá, největší zlom je mezi padesátiletými a šedesátiletými. Generace pod 20 let čte méně soustředěně a kratší texty, na tento trend má patrně vliv internet.

„Čtení platí za klíčovou kvalifikaci nejenom pro zacházení s knihami, ale pro média obzvlášť, dokonce pro média primárně vizuální. Čtení není jen dílčí kompetencí, ale

¹⁰² Trávníček, 2008, 2011.

¹⁰³ Matúšik, 2008.

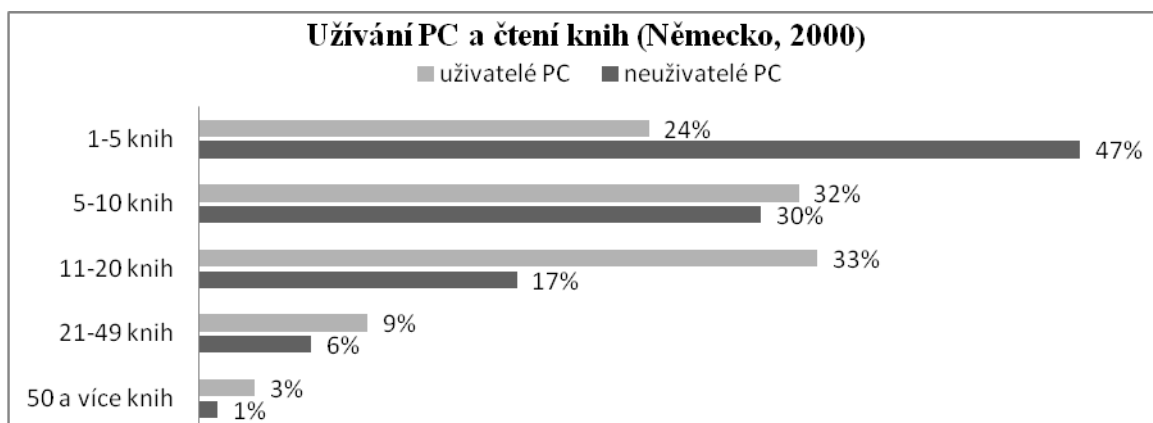
i základní a klíčovou kvalifikací, která mediální kompetenci rozvíjí a podporuje.“¹⁰⁴ Ale platí, že čím silnější čtenář, tím silnější uživatel internetu. Nedochází k tomu, že by „čtení na obrazovce“ ničilo tradiční čtenářskou kulturu, pověst čtení je lepší než se o ní říká. A i přesto, že počítače tvoří součást našeho každodenního života, tak většina lidí si nedokáže představit život bez tištěné knihy, protože se jde v něm lépe orientovat, pětina čtenářů se na obrazovce počítače ztrácí při čtení.¹⁰⁵

Ze získaných dat v roce 2008 vymezili šest čtenářských, resp. mediálních typů:

- lidé, kteří nečtou, protože považují čtení za náročné (25 %),
- lidé, pro které je čtení potěšením (24 %),
- lidé, kteří jsou čtenáři orientující se na informace (20 %),
- lidé, kteří se orientují spíše na užívání počítačů, ale také na designové knihy (12 %),
- lidé, kteří raději užívají elektronická média, raději počítače než knihy (11 %),
- lidé, kteří nepotřebují žádná média (8 %).¹⁰⁶

V grafu č. 7 tak můžeme vidět, jaké zde byly rozdíly ve čtení knih a užíváním počítače v roce 2000, zatímco u čtenářů, kteří přečtou nejméně knih, převažují neuživatelé počítače, u těch, kteří přečtou více než 6 knih, už převažují uživatelé počítačů než jejich neuživatelé.

Graf č. 7 Vztah užívání PC a čtení knih v Německu (2000)

Zdroj: Leserverhalten in Deutschland im neuen Jahrtausend, 2001. In: Trávníček, cit. 20. 12. 11.

¹⁰⁴ Hradil, 2009, s. 40.

¹⁰⁵ Stiftung Lesen, cit. 15. 2. 2012.

¹⁰⁶ Stiftung Lesen, cit. 15. 2. 2012.

V roce 2010 byly publikovány nové výsledky PISA a Německo si vylepšilo ve čtení své postavení. Nechte čtvrtina Němců, na druhé straně stojí ti, kteří přečtou více než 50 knih za rok a těch je okolo 3 %. Došlo však k poklesu příležitostných čtenářů¹⁰⁷ z 31 % na 25 %.¹⁰⁸

3.3.2. Výzkumy čtení a čtenářství v Polsku

Od 90. let 20. století pořádá Biblioteka Narodowa co dva roky výzkumy, které se zaměřují na čtení v kontextu jiných aktivit, a jejichž výsledky odráží politicko-společenské změny. Na počátku 90. let došlo k nárůstu čtení knih, později však došlo k prudkému poklesu, na konci 90. let se však situace vrátila k té, která zde byla před rokem 1990. V dnešní době polská společnost opět směřuje k potřebě se kulturně usadit a najít novou rovnováhu. Trávníček předpokládá, že trendy jsou u nás podobné jako v Polsku, ale neexistují zde takové velké rozdíly mezi jednotlivými skupinami.¹⁰⁹

Ve výzkumech, které čítaly vždy okolo 1000 respondentů starších 15 let, se postupně zjistilo, že přibýlo mnoho nečtenářů mezi vysokoškolsky vzdělaným obyvatelstvem, ale také mezi obyvatelstvem ve věku 15-19 let a obyvateli velkých měst, kteří dříve patřili k silným čtenářům. Polovina obyvatel Polska přečte alespoň jednu knihu za rok, a to jakoukoli knihu k jakémukoli účelu. Tento výsledek z roku 2006 však ukazuje na tendenci snižování počtu čtenářů (graf č. 8).

Graf č. 8 Čtení a kupování knih v Polsku mezi rokem 2002 a 2006

Zdroj: Straus, Wolff, Wierny, Czytanie, kupowanie, surfowanie, 2008. In Trávníček, 2011.

¹⁰⁷ Tzn. těch, kteří přečtou za měsíc 1-4 knih.

¹⁰⁸ Encke, cit. 7. 12. 2012.

¹⁰⁹ Trávníček, 2008, 2011.

Existují zde velké rozdíly, co se týče věku – nejmladší čtou nejvíce, nejstarší nejméně. Čtení knih a užívání internetu ukázalo pozitivní korelaci, protože ti, kteří mají přístup k internetu, ve velké míře knihy čtou i nakupují.

I v polských výzkumech se potvrdila německá tendence, že silnější uživatelé internetu jsou i silnější čtenáři. Polovina internautů je mladších 30 let. Podíl lidí, kteří čtou elektronické knihy, je však nízký, a to necelých deset procent. Internet se prosazuje hlavně při nakupování knih a při čtení kratších a více užitkových textů.¹¹⁰

Výzkumy Národní knihovny z roku 2008 říkají, že „Poláci stále méně čtou, téměř dvě třetiny o knihu nezavadí.“¹¹¹ Od roku 1992, kdy začaly první systematické výzkumy čtenářství, je to nejnižší číslo. Podle Beaty Stasińskiej měli obyvatelé Polska před rokem 1989 méně zábavy, a proto i více četli. Navíc dnes láká televize na seriály, klesá kvalita fondů v televizi a roste cena knih. Nejvíce čtenářů ubylo mezi muži malých a středních měst.

Vliv na čtení má však i internet, donedávna byl sice chápán jako spojenec čtenářů, ale pokles o skoro 20 % čtenářů během dvou let ukazuje, že internet má vliv na klasickou knihu v papírové formě. Poláci nyní nejčastěji kupují „brak“. Podle Wolffové také dochází ke změně na knižním trhu, kdy roste počet lidí, kteří si koupí více než 12 knih ročně, ale zároveň zbytek lidí nakupuje knihy velmi málo.¹¹²

3.3.3. Výzkumy čtení a čtenářství na Slovensku

Reprezentativní výzkumy jsou na Slovensku prováděny pravidelně od roku 2003 u obyvatelstva staršího 15 let.¹¹³ Každý výzkum je tematicky odlišný a jednotlivé výzkumy se zaměřují na čtení knih (beletrie a odborné literatury) a periodického tisku, čtenářské preference a zájmy, „čtení“ na internetu i další aktivity.¹¹⁴ Díky téměř každoročnímu výzkumu zachycují krátkodobé trendy, které se v oblasti čtení u slovenské populace projevují.

V roce 2003 výsledky ukázaly, že alespoň jednou do týdne čte beletrii asi čtvrtina respondentů, naopak beletrii nečte vůbec víc než třetina respondentů. Avšak u odborné či vědecké literatury je její čtení podobné jako u beletrie, nečte ji asi 38 % lidí, alespoň jednou

¹¹⁰ Trávníček, 2008, 2011.

¹¹¹ Vaniček, cit. 7. 2. 2012.

¹¹² Vaniček, cit. 7. 2. 2012.

¹¹³ Část výzkumu je mířena také na studenty střední školy a 10leté děti.

¹¹⁴ Rankov, Valček, 2003.

týdně ji čte třetina respondentů. Tato čísla jsou u obou skupin o trochu vyšší než u čtenářů, resp. nečtenářů beletrie.¹¹⁵

V roce 2004 se mj. zaměřili na čtení krásné literatury a sledování elektronických médií a kulturu sledování médií na pozadí typologie čtení. Nejprve se zaměřili na televizi. Téměř 99 % domácnosti má na Slovensku televizor, přičemž zbývajících procent domácností jej doma mít nechce. Nečtenářů beletrie je ve skupině, která nesleduje televizi, dvakrát více než v celé populaci. Také se ukázalo, že doba, kterou stráví diváci před televizí, má jen malý vliv na frekvenci čtení krásné literatury. Rizikovou skupinou k přístupu k literatuře jsou ti, kteří sledují televizi více než 5 hodin denně. V této skupině je více nečtenářů než čtenářů (56 % v této skupině oproti 35 % v celé populaci). Nejvíce jedinců, kteří sáhnou po krásné literatuře alespoň jednou týdně, je ve skupině, která sleduje televizi v průměru do jedné hodiny denně. Televize nekonkuruje čtení ve smyslu alternativní potřeby volného času. Počítač a internet mají pozitivní korelaci k čtení krásné literatury. Neplatí, že lidé surfují celé dny na internetu a sedí u počítače a přitom nevezmou knihu do ruky. Je to pouze klišé, nikoli pravda.¹¹⁶

V roce 2007 se výzkum zaměřil na středoškolskou mládež ve věku 16-19 let, přičemž měl asi 1200 respondentů. Beletii nečte vůbec třetina studentů, aspoň jednou za měsíc ji čte necelých 30 % studentů. Avšak každodenních čtenářů beletrie je v této věkové skupině méně než u dospělé populace (8 % u středoškoláků, 9 % u dospělých), což je vysvětlováno tím, že více sportují, mají více společenských aktivit apod. Extenzivní čtenáři beletrie daleko častěji oproti nečtenářům beletrie vyhledávají odborné informace pro studium. Extenzivní čtenáři mají větší zájem také o odborné informace na internetu (zájmy, koníčky a osobní vzdělávání). Čtení odborné literatury je plnohodnotnou alternativou čtení beletrie, nebo je to považováno ještě za náročnější a kulturně významnější typ čtení.

U středoškoláků platí, že nečtenáři beletrie patří často k extenzivním čtenářům odborné a populárně-naučné literatury, u dospělých je tato situace ještě výraznější. Oproti beletii je menší podíl těch, kteří nečtou odbornou literaturu vůbec (19 %). Aspoň jednou za měsíc čte odborné knihy téměř polovina středoškoláků.

¹¹⁵ Rankov, Valček, 2003.

¹¹⁶ Rankov, Valček, 2004.

Zatímco beletrii čtou lidé hlavně pro oddych, u odborných knih je tematická a motivační složka složitější. Mezi nejsilnější důvody patří, že se chtějí zdokonalit v určitém oboru, čtou ji kvůli svým koníčkům a zájmům, vyžaduje to jejich příprava na povolání, jejich studium nebo chtějí být vzdělanější. Středoškoláci čtou nejčastěji odbornou literaturu o sportu, dále pak o zdraví a péči o tělo a o historii a dějinách.¹¹⁷

Výzkum dokázal, že čtení na internetu je stále populárnější. Z výzkumů lze vidět, že se prohlubuje propast mezi jednotlivými generacemi, platí zde téměř bez výhrad rozčlenění populace na digitální domorodce a digitální přistěhovalce – mladí využívají technologie vždy, starší jen když musí. Počet lidí, kteří denně využívají informace z internetu, se od roku 2003 zvýšil o 6 %, kdy nejmenší nárůst byl mezi nejvzdělanějšími uživateli.¹¹⁸

U čtenářů beletrie jde v tomto období posun od extenzivního čtení k příležitostnému čtení,¹¹⁹ mírně se zvýšil počet těch, kteří nečtou beletrii vůbec (o 3%). Čtvrtina respondentů považuje za svou nejoblíbenější náročnou uměleckou literaturu (romány, básně, novely, povídky), 27 % pak oddychovou literaturu (kriminální, dobrodružné romány apod.), čtvrtina respondentů uvedla, že čtou rádi odbornou literaturu. Ukazuje se přímá úměra mezi aktivním zájmem o beletrii a čtení jiných typů textů. Zájem o poezii je mezi extenzivními čtenáři beletrii téměř exkluzivní.¹²⁰

Právě chování nejmladší generace vykazuje několik znaků odlišných od generací starších. „Není jisté, že elektronická komunikace je hlavní nebo nejdůležitější důvod, proč mladí lidé (a nejen mladí) čtou méně krásné literatury, je však zcela evidentní, že tyto dva jevy přicházejí ve stejné době. Pokles čtenářství beletrie však může mít i hlubší kulturní důsledky. Výzkumy ukázaly, že čtení této literatury je úzce spjato i s jinými aktivitami. Čím více lidé čtou krásnou literaturu, tím častěji chodí do divadla, galerie a na koncerty.“¹²¹

V roce 2008 se zkoumalo hlavně to, co se čte a k jakému účelu se to čte, korelaci čtení s jinými mediálními a volnočasovými aktivitami. Výzkum ukázal, že dynamičtějším fenoménem než čtení beletrie je čtení odborné literatury. Dále bylo zjištěno, že nejsilnější

¹¹⁷ Valček, 2007.

¹¹⁸ Trávníček, 2008, 2011.

¹¹⁹ Jako extenzivní čtenář je klasifikován ten, kdo čte každý nebo téměř každý den, jako pravidelný ten, kdo čte několikrát nebo asi jednou do týdne, jako příležitostný čtenář pak ten, kdo jednou měsíčně a méněkrát.

¹²⁰ Rankov, Valček, 2008.

¹²¹ Rankov, cit. 20. 12. 2011

závislost na televizi mají nečtenáři beletrie. Při nespokojenosti s nabídkou televizního programu volí čtení jako alternativu.¹²²

V roce 2009 se výzkum zaměřil opět na středoškoláky a zjistil, že extenzivní čtenáři odborné literatury jsou aktivnějšími uživateli internetu stejně jako extenzivní čtenáři beletrie. Dalším zajímavým zjištěním je, že mezi extenzivními čtenáři odborné literatury roste zájem o sledování beletrie na internetu. U středoškolské mládeže jen 11 % z těch, kteří uvedli, že čtou odbornou literaturu denně nebo téměř denně, vůbec neuvádí internet jako vzdělávací médium. Čtení knih má u středoškoláků jedno z nejmenších zastoupení aktivit v jejich volném čase oproti jiným mediálním aktivitám.

Výzkum se zajímal také o možnosti vlivu televize na klasické čtení beletrie a odborné literatury. U televize je však nutné rozlišovat, zda středoškoláci sledují televizi příležitostně, pustí-li si ji, jen když vstanou, mají doma puštěnou televizi nepřetržitě, pustí-li si ji, jen když přijdou ze školy, sledují ji jen večer, prakticky ji nesledují. Klíčovým ukazatelem je spíše množství času, které denně stráví sledování programu. Pak lze ještě rozlišovat to, co v televizi sledují. Slovenští středoškoláci mají největší zájem o historii, moderní hudbu, sport a vědu, největší nezájem o politiku, ekonomiku a náboženství.¹²³ U mládeže tak všeobecně převažuje zdravý vztah k televizi, dominuje u nich orientace na zábavní funkci televize, ale všeobecně ubývá diváků televize.

3.3.4. Výzkumy čtení a čtenářství v Rusku

V roce 2008 pořádala organizace Levada Center výzkum, který se zaměřil na proměnu ruské čtenářské kultury od 90. let 20. století do prvního desetiletí tohoto století. Vzorek respondentů měl 2000 osob starších 18 let. Výzkum dospěl ke zjištění, že 46 % osob nečte knihy, ale 85 % obyvatel denně sleduje televizi. Jsou zde dva hlavní faktory, které ovlivňují čtení – vzdělání a míra urbanizace. V druhém případě je velký rozdíl mezi městským a venkovským obyvatelstvem a sekundárně také mezi obyvatelstvem Moskvy a obyvatelstvem jiných měst. A tento rozdíl mezi centrem a periferií se stále zvětšuje. Společnost čtenářů se však postupně mění ve společnost masmediální, hlavně televizní.¹²⁴

¹²² Rankov, Valček, 2008.

¹²³ Valček, 2009.

¹²⁴ Trávníček, 2011.

3.3.5. Výzkumy čtení a čtenářství ve Spojených státech amerických

Ve Spojených státech amerických proběhlo několik výzkumů, např. pořádaných The Gallup Organization nebo Harris Poll. Druhý jmenovaný výzkum ukazuje, že nejoblíbenější způsob trávení volného času je sice čtení knih, ale lidé mu věnují méně času než televizi. Nejvýznamnějším je výzkum pořádaný organizací National Endowment for the Arts již od roku 1982. Nejnovější výzkum byl proveden v roce 2008 a zahrnuje data od 18000 respondentů starších 18 let.

V roce 2002 došlo ke zjištění, že za posledních 10 let poklesl počet čtenářů o 7 % a knihy čte dokonce o 14 % méně lidí, a to vše bez ohledu na věk čtenářů.¹²⁵ O dva roky později výzkum přinesl podle Američanů znepokojující závěry, že Američané tráví méně času u čtení než v předchozích letech, navíc je snížena schopnost čtení s porozuměním. Toto vše má občanské, sociální, kulturní a ekonomické dopady.¹²⁶

V roce 2008 se pak ukázalo, že za posledních šest let se zvýšil počet čtenářů o 50 %, největší nárůst byl zaznamenán mezi mladými čtenáři. Velký rozdíl je také mezi jednotlivými etnickými skupinami – beletrii čte třetina hispánských obyvatel, 56 % bělochů, 43 % Afroameričanů a 44 % jiných obyvatel, hlavně asijského původu. Je zde také genderový rozdíl, ženy čtou více než muži (58 %: 42 %). U čtení v digitální sféře je propastný rozdíl mezi lidmi různého věku, přičemž platí, že nejmladší čtou nejvíce, nestarší nejméně. Také je opět vidět pozitivní korelace mezi čtením a čtením na internetu.¹²⁷

3.3.6. Výzkumy čtení a čtenářství v Kanadě

Telefonický průzkum se vzorkem 2000 respondentů z roku 2005 sledoval, jak Kanadčané starší 16 let čtou ve svém volném čase. Výsledky výzkumu porovnávali s výsledky z roku 1991. Zjistili, že 87 % obyvatel přečte alespoň jednu knihu ročně pro potěšení, průměrně se tomu věnují 39 minut denně. Existuje zde rozdíl mezi anglofonní a frankofonním obyvatelstvem, jen 20 % obyvatel čte převážně francouzsky. Internet nehraje u nakupování knih žádnou větší roli, hlavním zdrojem informací jsou přátelé. Vztah mezi

¹²⁵ Trávníček, 2008.

¹²⁶ Ball, 2007, s. 7.

¹²⁷ Trávníček, 2011.

čtením a internetem je mírně pozitivní, internet bere daleko více času televizi, novinám a časopisům.¹²⁸

3.3.7. Výzkumy čtení a čtenářství v Izraeli

V roce 2001 se v Izraeli uskutečnil výzkum, který se zaměřil na populaci starší 21 let a který sledoval vývoj čtenářství od roku 1970 do roku 2001 a jeho postupné proměny. Ukázal, že tendence číst knihy byla mírně narůstající, hlavně z důvodů příchodů imigrantů ze zemí bývalého Sovětského svazu, kteří jsou silnými čtenáři knih. Potvrzuje se zde zjištění, že na čtení knih má obrovský vliv vzdělání a že existují genderové rozdíly ve čtení. Zřejmá je zde i souvislost mezi častým čtením a častým užíváním internetu.

V tomto výzkumu jsou nejcennější ta data, která se týkají vztahů s jinými médii a jejich zaměnitelností. Zjistili, že čtení knih má nejdále ke sledování televize a naopak čtení knih a surfování na internetu nejsou v nepřátelském poměru. Kniha a televize se dokážou zastoupit v případě naší socializace, v případě emočních a poznávacích potřeb však očekáváme od těchto dvou médií něco úplně jiného.¹²⁹

3.4. Srovnání zahraničních a českých výsledků výzkumů

„Česká čtenářská kultura patří – výkonově vzato – ve srovnání s jinými zeměmi k nejsilnějším. Specifikem naší situace je poměrně malá demografická bariéra, neexistuje bariéra věková a nadprůměrně velký rozdíl v četbě mezi muži a ženami. Silným fenoménem naší čtenářské kultury je pozitivní vztah k veřejným knihovnám a početné (a rozšířené) knihovny domácí.“¹³⁰

Nadprůměrným počtem čtenářů se řadíme ke skupině k Nizozemsku, Kanadě, Izraeli, Spojenému království a skandinávským zemím, jak můžeme vidět v tabulce č. 2. Stejně jako v jiných zemích u nás platí, že ve čtení panují rozdíly mezi obyvatelstvem různého vzdělání a pohlaví. Rozdílné je však to, že oproti ruské a polské populaci u nás není tak výrazná demografická bariéra, ani míra urbanizace zde nehraje výraznou roli. Podobně jako v jiných státech platí, že internet není protivníkem čtení, ale bariérou pro čtení na

¹²⁸ Trávníček, 2011.

¹²⁹ Trávníček, 2011.

¹³⁰ Trávníček, 2011, s. 140.

internetu je věk.¹³¹ V tabulce vidíme, že po Izraeli a Švédsku jsme třetí nejsilnější čtenářskou kulturou, co se týče podílu čtenářů.

Tabulka č. 2 Podíl čtenářů v evropských zemích

Země	Podíl čtenářů
Portugalsko	33 %
Belgie	42 %
Španělsko	47 %
Itálie	50 %
USA	50 %
Německo	59 %
Irsko	66 %
Dánsko	67 %
Francie	67 %
Austrálie	72 %
Rakousko	72 %
Nizozemsko	73 %
Lucembursko	75 %
Spojené království	75 %
Finsko	76 %
Česká republika	79 %
Švédsko	81 %
Izrael	85 %

Zdroj: Nosek, H., Adoni, H. The Future of reading as a cultural behaviour in a multi-channel media environment. In COPPE, B., PHILLIPPS, A. (eds.) The Future of the Books in the Digital Age. Oxford:Chandos, 2006, s. 89-113. In Trávníček, 2011.

V Evropě panuje osa sever versus jih¹³² – zatímco ve Švédsku nečte jen pětina obyvatel, u Portugalců je to téměř naopak, čte jen 30 % obyvatel. Vysvětluje se to tím, že na severu již naplno vymizela negramotnost, zatímco v Portugalsku negramotnost stále existuje. Navíc struktura vzdělání, životní úroveň a historické důvody jsou odlišné. V této opozici hraje roli i kulturní protiklad náboženství – na severu vyznávají lidé protestantství, na jihu katolicismus.

Rozdíl mezi jednotlivými zeměmi je i v podílu vášnivých čtenářů, u nás je jich 6 %, v USA 4 % a Německu 3 %. Tato kategorie odráží úroveň celkové čtenářské kultury, která

¹³¹ Trávníček, 2011.

¹³² Do severu jsou řazeny Velká Británie a skandinávské země, do jihu Portugalsko, Řecko, Španělsko a Itálie.

podporuje tvrzení, že jsme silnou čtenářskou kulturou. Ale na druhou stranu platí, že čím více je v populaci vášnivých čtenářů, tím více je v populaci i těch, kteří čtou málo.

Srovnání čtenářské kultury s jinými kulturami vykazuje nadprůměrné procento těch, kteří se deklarují jako čtenáři, kde jsou rozdíly mezi pohlavím, což je dáno genderovými charakteristikami i rozdílnou strukturou dosaženého vzdělání, ale jsou zde také rozdíly mezi generacemi. Základní místo čtenářské socializace tvoří rodina. Knihovny jsou místem, které užíváme hlavně v mladším věku, v době, kdy se vzděláváme. Internet nejde proti knihám, ale je neutrální.¹³³

¹³³ Trávníček, 2008, 2011.

4. TELEVIZE A INTERNET – NEPŘÁTELÉ, NEBO SPOJENCI KNIH?

„Stejně jako kultura písma nezrušila kulturu orální, stejně jako televize nevytěsnila film nebo jako knihy brožované neskoncovaly s těmi vázanými, tak ani internet neznamená konec knihy.“¹³⁴

Kniha má své nepřátele již od 18. století, ale postupem času se však proměňují. Nejprve to byla kniha zábavná, na přelomu 18. a 19. století se jednalo o encyklopedie, později jí konkurovaly noviny a časopisy. Ale v těchto případech se vždy jednalo o čtení. V meziválečném období přibyl konkurent v podobě rozhlasu, po druhé světové válce televize, později video. Právě s rozvojem televize došlo k výraznějšímu narušení „monopolizace“ knihy.¹³⁵

Ještě na přelomu 70. a 80. let jsme mohli u knihy najít oproti jiným sdělovacím prostředkům jisté výhody – každý si mohl vybrat knihu podle svého zájmu a potřeby, pustit se do četby, kdy se mu to hodilo, mohl číst knihu několikrát a vracet se k ní. Nebyla vázaná na místo (jako např. divadlo), ani na čas (jako pořad v televizi nebo rozhlas). Kniha byla dostupná i tam, kde nebylo jiné kulturní využití.¹³⁶ Ale toto již dnes neplatí, protože dnes ani např. televize není vázaná na konkrétní čas díky možnosti nahrávání pořadů nebo internetovým archivům, můžeme se k pořadům vracet několikrát. I u divadla dnes již neplatí, že je striktně vázáno na čas. Můžeme se setkat s některými představeními, která jsou přenášena do různých míst.¹³⁷

Od 70. let se odborníci zaměřili na to, zda lidé nezvolí sledování televizi či poslech rozhlasu oproti čtení knihy jako jednodušší příjem informací, u kterých mohou vyvíjet daleko menší aktivitu než u čtení. Nazývali to barbarizací televizí, kdy se aktivní čtenář měnil v pasivního konzumenta. V 90. letech našla kniha konkurenta v CD a DVD přehrávačích, počítačích a internetu. Nabídka se však i nadále rozšiřuje a rozmělnuje, podle průzkumů

¹³⁴ Trávníček, 2011, s. 30.

¹³⁵ Chaloupka, 2002, s. 150.

¹³⁶ Vášová, 1980.

¹³⁷ Např. projekt Balet v kině, kdy jsou od roku 2009 přenášeny baletní představení Baletu Pařížské opery a Bolšoj baletu z Moskvy pomocí nejmodernějších technologií do kin v České republice. Viz: <http://www.baletvkine.cz/>

z jiných zemí je však zjištěno, že internet a počítače ubírají daleko více času televizi než knihám.

Nejvíce „nepřátelsky“ se vůči čtení knih staví vizuální média (tj. video a televize), dále pak auditivní média (tj. rozhlas a audio média) a až třetím nepřítelem je internet. Ve všech konkurenčních případech proti sobě stojí kniha jako kulturní médium a televize a internet jako médium popkulturní.¹³⁸

V dnešní době se nejedná o konkurenci v pravém slova smyslu, ale spíše o jejich souhře, protože žijeme v multimediálním světě a záleží na každém jedinci, co si z jednotlivých médií vybere. Navíc jednotlivá média pak plní různorodou funkci. Rozhlas a DVD přehrávače jsou spojené spíše se zábavou, internet s vyhledáváním informací, kniha se zábavou a vzděláváním apod. Došlo sice ke změně pozice knihy, ale stále je důležitým médiem.

Marta Germušková tvrdí, že média jsou největším „zlodějem času“. „Pasivní mediální relax a mediální reflex je v porovnání s klasickou knihou intelektuálně, emociálně, reflexivně a esteticky málo podnětný, protože všude se prosazující komerční mediální produkce, které staví většinou na trivialitě, banálnosti, naivitě, stupidnosti a na vydávání pseudohodnot za pravé hodnoty. Je to vypočítavá hra médií se zvědavostí diváků a s jejich finančními prostředky, které se opět, a to technicky rafinovaným způsobem dostávají na tučné mediální účty. Kniha v podobě uměleckého díla je však aktivním provokatérem člověka.“¹³⁹

S příchodem televize se předpokládalo, že dojde k poklesu váhy textové informace ve prospěch obrazové informace, což se potvrdilo a došlo k úbytku zájmu o tištěnou knihu. V 60. letech minulého století Ladislav Kurka považoval čtení za protichůdnou aktivitu ke sledování televize. Tvrdil, že „četba působí jako protiváha přemíry zážitků a dojmů konzumovaných z masových prostředků.“¹⁴⁰

„Internet není rozbíječ Gutenbergovy galaxie jako televize, ale jen její další hvězdou, třebaže supernovou, tedy hvězdou, jež v současné době svým jasnem zastíňuje v galaxii

¹³⁸ Trávníček, 2011, s. 106.

¹³⁹ Germušková, 2007. In Feborová (ed.), 2007, s. 42.

¹⁴⁰ Kurka, 1966, s. 12.

všechny ostatní.“¹⁴¹ Lze říct, že klasická kniha se může vzájemně doplňovat s interaktivním počítačovým prostředím.

Tato poslední mediální revoluce, tj. internetová, je charakteristická tím, že dochází k tzv. efektu konvergence různých médií.¹⁴² Není také snadné získat data o internautech, protože internet je médiem s funkčním a uživatelským rozptylem a nejasnými hranicemi.¹⁴³ Mnozí z nás ani neví, co na internetu dělají a co do něj patří, že se zde řadí také telefonování přes Skype. Často na internetu nečteme, ale jen „proklikáváme“ pomocí odkazů, nebo surfujeme bez jasného cíle. Tady lze uvažovat o tom, zda je to čtení či není.¹⁴⁴

¹⁴¹ Wierny. Cit. In Trávníček, 2008, s. 92.

¹⁴² Wierny. Cit. in Trávníček, 2008, s. 92.

¹⁴³ Trávníček, 2011, s. 78.

¹⁴⁴ Trávníček, 2011, s. 78-79.

5. POVAHA SOUDOBÉHO ČTENÍ

Je samozřejmé, že povaha čtení se postupem času mění, ale jedná se o mnohem pomalejší proces, než je tomu např. u ekonomických a politických změn.¹⁴⁵ Avšak i na povahu čtení působí faktory celospolečenské (ekonomické, politické a s tím částečně spojené změny společenské, technologické aj.), ale také faktory individuální (vliv rodiny, okolí, médií aj.). Všechny tyto faktory můžeme dělit podle doby jejich působení na dlouhodobé, střednědobé i krátkodobé.¹⁴⁶

5.1. Trendy ve čtení

Mezi dlouhodobé trendy, které trvají od konce druhé světové války, patří role rodiny při čtení (rozhoduje o osvojení čtenářských praktik a také ti, kteří jsou silnými čtenáři v dětství, jimi pravděpodobně zůstanou), míra urbanizace (ve městě se čte více než na venkově), vliv bohatství (bohatší lidé čtou více než ostatní) a vzdělání (na čtení má vliv úroveň vzdělání). Také platí to, co již bylo zmíněno v kapitole o výzkumech, tedy že v Evropě se čte nejvíce na severu a nejméně na jihu.¹⁴⁷ Prokázalo se, že o knihy, které byly zfilmované, je větší zájem a že čím slabší je čtenář, tím více čte funkční knihy.

Od 70. let minulého století je čtení ovlivňováno v rámci střednědobých faktorů nejen sociodemografickými faktory, ale také svým okolím a jinými médii. Ženy čtou více než muži, s narůstajícím věkem lidé čtou méně a velký vliv mají také přátelé a kolektiv, ve kterém se daný jedinec pohybuje. Mnoho lidí se nejprve setká s literárním dílem ve vizuální podobě, čtení je dalším krokem, nebo k němu už nedochází. Setkáváme se také se zánikem mediální monogamie, kdy téměř neexistuje čtenář, který jen čte. Základním vzorcem společnosti se stává multimediální chování lidí. Čas, který věnujeme sledování televize, je mnohonásobně vyšší než čas, který věnujeme knihám.¹⁴⁸ Ubývá počet vydaných beletristických knih, avšak oproti tomuto trendu se zvyšuje počet výtisků u bestsellerů.¹⁴⁹

Mezi nejnovější trendy zhruba od poloviny 90. let 20. století řadíme některé modifikované trendy z předchozího období i trendy nové. Dochází ke globalizaci bestselleru

¹⁴⁵ Trávníček, 2011.

¹⁴⁶ Trávníček, 2008.

¹⁴⁷ Toto pravděpodobně souvisí s větším důrazem na vzdělání v severských zemích oproti jižním.

¹⁴⁸ Jiří Trávníček uvádí, že čas věnovaný televizi je třikrát až pětikrát delší než u knih.

¹⁴⁹ V 70. letech se jedná hlavně o bestsellery v USA.

a „potterománii“, čtenář už nerozlišuje jednotlivá média podle jejich funkce, ale všechna slouží de facto pro stejné účely. Více se čtou funkcionální knihy, více knihy nakupujeme, ale již nečteme, počet přečtených knih zůstává stejný, ale snižuje se čas věnovaný čtení, čteme více knih najednou, často knihy jenom prolistujeme. Důležité postavení získává internet, který nejenže nahrazuje některé druhy knih, ale slouží jako pomocník, není nepřítelem. Internet „ubírá“ čas spíše novinám a časopisům.¹⁵⁰

Všechny tyto trendy a faktory působí na povahu čtení v dnešní době, kdy mezi nejvýznamnější patří hlavně televizní a internetové vlivy – zánik mediální monogamie, „vznik“ multimediálního čtenáře, rozvoj elektronických knih, specifikace čtení v digitálním prostředí, substituce některých typů knih internetem a posun televize do role kulisy, a to nejen u čtení knih.

5.2. Mediální aktivity obyvatel České republiky

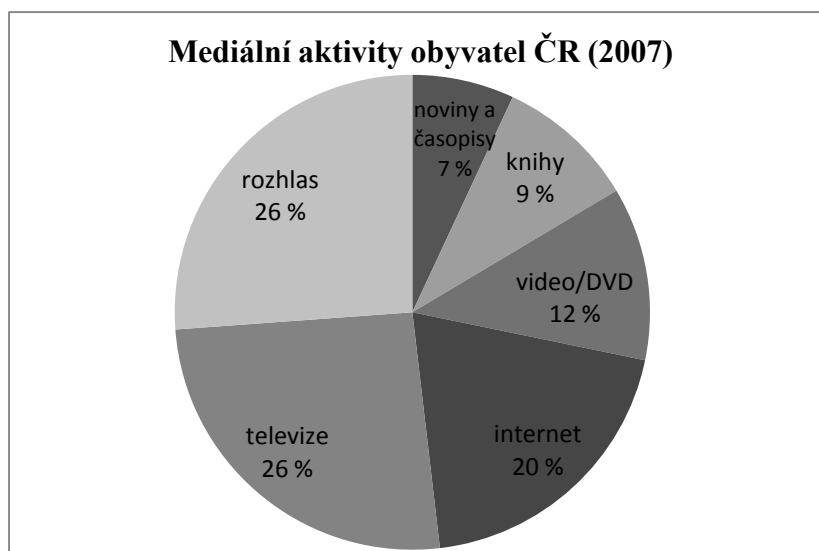
V roce 2007 se obyvatelé České republiky věnovali všem mediálním aktivitám 433 minut denně (tj. 7 hodin a 13 minut), o tři roky později téměř o hodinu více. Tato čísla jsou poměrně ohromující, ale nemůžeme hovořit přímo o součtu, protože některá média mají funkci kulisy (rozhlas a částečně televize), u jiných médií se dají dělat jiné činnosti nebo se dají aktivity kombinovat (čtení-rozhlas, čtení-televize).¹⁵¹ V grafu č. 9 můžeme vidět podíl jednotlivých činností.

V roce 2007 věnovali lidé desetinu svého mediálního času čtení knih, o trochu méně času čtení novin a časopisů, internetu pětinu času. Téměř dvojnásobek času oproti čtení knih strávili lidé sledováním televize.

¹⁵⁰ Trávníček, 2008.

¹⁵¹ Trávníček, 2008, 2011.

Graf č. 9 Mediální aktivity obyvatel ČR

Zdroj: Trávniček, 2008.

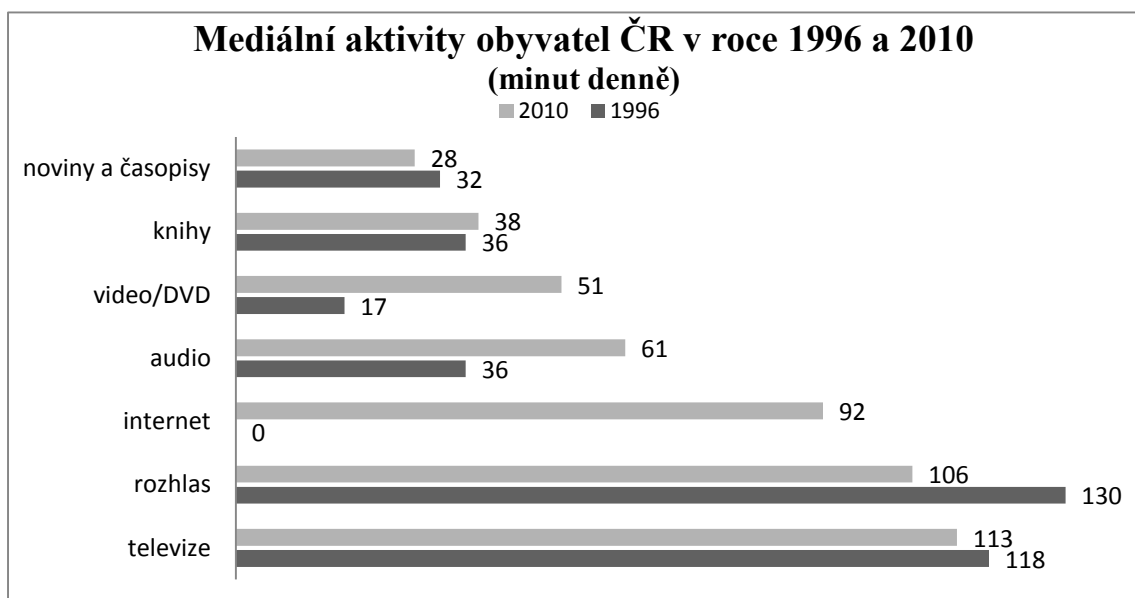
Pro mediální aktivity Čechů je charakteristické, že:

- mezi užíváním médií muži a ženami nejsou větší rozdíly, patrnější rozdíl je jen ve využívání internetu, kdy muži surfují více než ženy,
- nejkratší mediální den mají lidé středního věku,
- v nejmladším věku preferujeme internet, zatímco v nejstarším hlavně televizi,
- čím jsme vzdělanější, tím méně trávíme času před televizí, opačná tendence je u internetu,
- u internetu platí, že se mu více věnují lidé ekonomicky aktivní než lidé ekonomicky neaktivní,
- zatímco lidé, kteří mají jen maturitu, věnují knihám dvanáctinu svého mediálního času, u lidí s vyšším vzděláním jde o desetinu tohoto času,
- mladá generace věnuje sledování televize a poslouchání rozhlasu dvojnásobně více času než čtení knih, zatímco u generace střední a starší je to trojnásobek,
- nejmladší generace naopak tráví více času na internetu než generace starší a nejstarší.

Čtenáři knih se všeobecně ukazují jako lidé aktivnější¹⁵², ale současně platí, že nadprůměrná aktivita čtení jde proti aktivitám v jiných oblastech. Velmi silní čtenáři potřebují čas a ten musí ubrat u jiných aktivit, a to dokonce i u těch, které jsou se čtením úzce spojené, např. návštěvy kulturních akcí.

Vzhledem k technologickému rozvoji a dalším společenským změnám můžeme v grafu č. 10 vidět měnící se povahu mediálních aktivit během 14 let. Pokud pomineme internet,¹⁵³ tak kromě využívání DVD a videa a audio přehrávání, které zaznamenaly velký rozvoj, ostatní média využívají lidé zhruba stejně. Knihy jsou čteny dokonce o dvě minuty déle než před 14 lety.

Graf č. 10 Mediální aktivity obyvatel ČR v letech 1996 a 2010

Zdroj: Trávniček, 2011.

U internetu je důležitý věk čtenáře/internauta. Protože dnešní mladá generace je první generací, která vyrostla s novými technologiemi, jsou pro ně nedílnou součástí života, a tak jsou nazýváni podle Maxe Prenského digitálními domorodci.¹⁵⁴ Zbytek představují lidé, kteří se nenarodili do dnešního digitálního světa, a ačkoli mnoho nových technologií přijali za své,

¹⁵² Tento rozdíl jde vidět jednak u čtenářů oproti nečtenářům a také u čtenářů nadprůměrných oproti čtenářům podprůměrným.

¹⁵³ V roce 1996 nebyl internet ještě předmětem zkoumání, protože nebyl ještě mezi obyvatelstvem příliš rozšířen a využíván.

¹⁵⁴ Prensky, 2001.

tak navždy budou digitálními přestěhovalci. Přistěhovalci si tak tisknou své e-maily nebo volají např. kolegům, zda už jim přišel jejich e-mail.¹⁵⁵

Internet se z toho důvodu stává generační bariérou. Jeho demonizaci mají na svědomí hlavně starší lidé, pro které je to něco nového a kteří nemají moc velkou šanci do internetového světa proniknout. Podle reakcí mezi lidmi je internet hodnocen negativně, protože odtahuje lidi od čtení, nabízí snadnější způsob získávání informací, poznání i zábavy, je modlou a podle lidí zastiňuje tradiční čtení a knihu.¹⁵⁶

Pokud se zaměříme na užívání jednotlivých médií, podle počtu přečtených knih, jak vidíme v tabulce č. 3, tak dojdeme k tomu, že čím více čteme knihy, tím méně sledujeme televizi a DVD a posloucháme rozhlas. Rozdíly jsou zde poměrně markantní, mezi nečtenářem knih a vášnivým čtenářem je rozdíl 35 minut ve sledování televize za den, u rozhlasu pak 48 minut. Naopak u internetu a četby časopisů a novin tato přímá úměra neplatí a navíc zde nejsou takové rozdíly mezi nečtenářem a čtenářem vášnivým, rozdíl v užívání internetu mezi těmito dvěma skupinami je 9 minut denně u novin a časopisů 6 minut denně.¹⁵⁷

Tabulka č. 3 Typy čtenářů a užívání jiných médií

(min/den)	Četba knih	Četba novin a časopisů	televize	rozhlas	Video, DVD	Internet	Součet
Nečtenář	17	26	134	145	57	93	7 hod 52 min
Sporadický čtenář	22	30	113	116	53	82	6 hod 56 min
Pravidelný čtenář	37	29	102	98	47	95	6 hod 48 min
Vášnivý čtenář	64	33	99	97	48	84	7 hod 5 min

Zdroj: Trávníček, 2008.

¹⁵⁵ Prensky, 2001.

¹⁵⁶ Trávníček, 2008, 2011.

¹⁵⁷ Trávníček, 2008.

5.3. Postavení čtení knih v soudobé společnosti

Na počátku 21. století se setkáváme s názory, podle kterých kniha již není prezentována jako něco, k čemu je potřeba mít úctu a co nám má obohacovat náš život, čtení už není „in“. ¹⁵⁸ Platí však, že dnes už kniha není naším hlavním informačním zdrojem. ¹⁵⁹ Kniha již není únikem ze všední reality, jak tomu bylo v „těžších“ časech, což je spojeno s tím, že ani literatura už dnes nemá náhradní funkci. ¹⁶⁰ I když převažují obecné názory, že se dnes nečte, resp. čte se méně než dříve, opak je pravdou. Jiří Trávníček toto vyvrátil ve svých výzkumech, kdy zjistil, že česká společnost stále knihy čte a postavení knih je lepší, než jaký mýtus o něm panuje.

Knihy si můžeme přečíst stále častěji i v elektronické podobě, čímž se snižuje zájem o klasické papírové knihy, protože ty elektronické šetří lidem prostor. Ale v naší společnosti jsou stále lidé, kteří oceňují, že si knihu mohou vzít do autobusu, na dovolenou na pláž, večer do postele. ¹⁶¹

Z výsledků kvalitativní části výzkumu Jiřího Trávníčka ¹⁶² vyšlo najevo, že ten, kdo byl ke čtení vychován, čte rád, naopak ten, kdo nebyl, dává přednost televizi nebo rádiu. Zjistil také, že lidé jsou večer rádi, že si lehnou k televizi, což můžeme vysvětlit tím, že sledováním televize přijímáme informace v jednodušší formě.

Televize v současné době silně diferencuje čtenáře a nečtenáře, platí, že čím více čteme, tím méně sledujeme televizi. ¹⁶³ U televize se často setkáváme s pasivním sledováním jednotlivých pořadů bez rozmyslu, navíc na nás působí nabídka 24 hodin denně na mnoha kanálech. ¹⁶⁴ Otakar Chaloupka tvrdí, že v dnešní době lidé přešli ke lhostejnosti k literatuře, když se obrátili k hlavnímu božstvu televize. ¹⁶⁵ Televize společně s rozhlasem představují nejsilnějšími protihrače čtení knih. ¹⁶⁶

¹⁵⁸ Podle názorů respondentů v kvalitativní linii výzkumu. Trávníček, 2011.

¹⁵⁹ Homolová, 2007, cit. 3. 3. 2012.

¹⁶⁰ Valček, 2007.

¹⁶¹ Trávníček, 2011.

¹⁶² Trávníček, 2011.

¹⁶³ Trávníček, 2008. Trávníček rozlišuje tři druhy faktorů – první rozlišují silně mezi čtenářem a nečtenářem, druhé rozlišují slabě a třetí nerozlišují vůbec. Kromě televize patří do první kategorie také pohlaví, vzdělání, vliv rodiny, souvislost čtení se zaměstnáním apod., do druhé patří věk, velikost místa bydliště apod., do třetí pak sledování videa a DVD, práce na internetu, ekonomická aktivita aj.

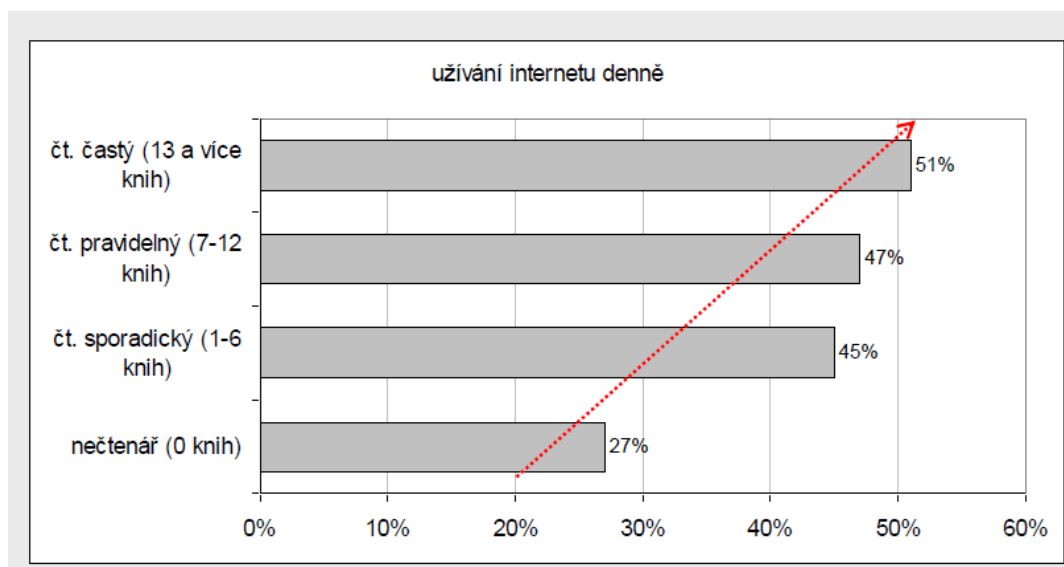
¹⁶⁴ Trávníček, 2011.

¹⁶⁵ Chaloupka, 2002.

¹⁶⁶ Trávníček, 2008.

Internet nejde se čtením ani proti čtení – tj. chová se neutrálně.¹⁶⁷ Mezi častým čtením a častým užíváním internetu panuje shoda.¹⁶⁸ Ve vztahu ke čtení knih existuje silná korelace – čím silnější čtenář, tím i častější uživatel internetu (graf č. 11). Všechny výzkumy v poslední době došly k těmto zjištěním: mezi častým užíváním internetu a častým čtením je shoda.¹⁶⁹

Graf č. 11 Užívání internetu a čtení knih

Zdroj: TRÁVNÍČEK, J. Čtení v době digitální. Příspěvek na veletrhu. Ostrava : Letní knižní veletrh, 7. 6. 2011. [cit. 2012-02-11]. Dostupné na: <http://www.svkos.cz/data/soubory/2011_travnicek_cteni.pdf>.

Při porovnání čtení knih a užíváním internetu můžeme najít několik rozdílů:

- internet je pro nás „každodennějším“ médiem než knihy, knihy se k naší uživatelské každodennosti poutají více než třikrát méně,
- knihy nás nejvíce zaměstnávají v časovém režimu „několikrát týdně“, který naopak pro internet není vůbec typický,
- knihy mají „časově-frekvenční kapitál“ rozprostřený daleko rovnoměrněji než internet, internet většinou používáme způsobem „všechno, nebo nic“ (velký počet denních uživatelů i neuživatelů),

¹⁶⁷ Trávníček, 2008.

¹⁶⁸ Trávníček, cit. 11.2. 2012

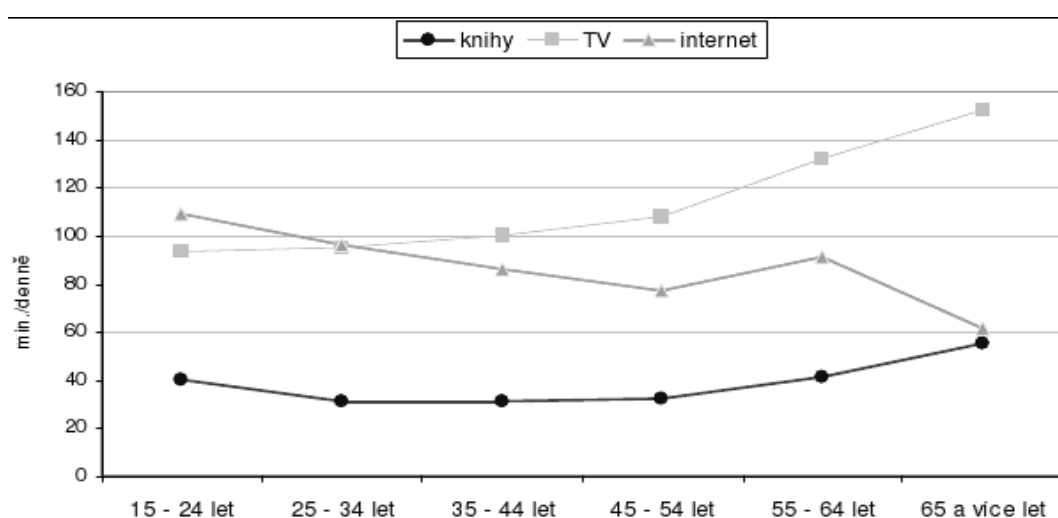
¹⁶⁹ Např. v polských a izraelských výzkumech.

- užívání méně než jedenkrát měsíčně je u internetu víceméně rovno neužívání, jde o statistickou abstrakci (1 %), zatímco čtení knih v tomto časovém režimu je pro nás něčím zcela samozřejmým (14 %).¹⁷⁰

Internet hraje roli i při nabývání knih, přes internetové obchody jsou levnější, nabídka je širší a lze sehnat i starší knihy. Na internetu také můžeme získat informace o knihách, pomáhá rovněž knihovnám, hlavně co se týče online katalogů, možnosti objednat si knihy z domova, digitalizace fondů apod. Došlo i k rozšíření recepčního pole, kdy čtenáři na internetu zanechávají své názory, diskutují o knihách a píší svá doporučení, jak se jim dané knihy líbily, nebo nelíbily.

Z následujícího grafu č. 12 lze vidět věkovou stratifikaci současného čtenáře, jak jej ovlivňuje internet a televize. Vidíme, že s rostoucí věkem se zvyšuje doba, kterou strávíme sledováním televize, a naopak klesá doba strávená u internetu.

Graf č. 12 Užívání knih, televize a internetu u jednotlivých generací

Zdroj: Trávníček, 2011, cit. 6. 3. 2012

5.3.1. Multimediální čtenář

Současný svět můžeme charakterizovat jako multimediální, čas „mediální hypernabídky“,¹⁷¹ kdy nám televize zabírá více času než čtení, avšak samotná televize nám

¹⁷⁰ Trávníček, 2011, cit. 20. 12. 2011.

¹⁷¹ Trávníček, 2011, s. 107.

k životu nestačí.¹⁷² Dnešní čtenář tak dostává nálepkou postmoderní, multimediální nebo mediálně integrovaný.¹⁷³ Už stěží najdeme člověka, který čte jen knihy, ale neužívá jiná média. Navíc nerozlišuje média podle jednotlivých funkcí, které splývají. Tento čtenář je zaplaven neustálými informacemi – webovými stránkami, odkazujícími linky apod., už se nekoncentrujeme jen na čtení, ale jsme pod tlakem působení internetu a „klikání a rolování“.¹⁷⁴

Podle sociodemografických charakteristik můžeme sestavit tři sociologické konstrukty uživatelů médií – průměrného čtenáře, televizní diváka a internauta. Typickým čtenářem je žena nejstaršího věku se středním nebo nejvyšším vzděláním, která je ekonomicky neaktivní a žije spíše v největších sídlech. Typickým televizním divákem je muž/žena nejstaršího věku s nejnižším vzděláním, je ekonomicky neaktivní a žije spíše v menším sídle. A typickým internautem je muž nejmladšího věku s nejvyšším vzděláním, nejvyšším příjmem žijící v největších sídlech.¹⁷⁵ Jedná se však o tři extrémy, neboť v dnešní době dochází k propojení těchto tří uživatelů do multimediálního čtenáře, jehož vymezení je náročné, ba dokonce nemožné.

Je však dokázáno, že čtení knih má vliv na užívání jiných médií, je základní dovedností, pravidelní čtenáři knih jsou tak i kompetentnějšími uživateli jiných médií. Je možné, že v budoucnu se v populaci vytvoří dvě oddělené skupiny – znalostní elita (zahrnující kompetentní uživatele médií) a znalostní proletariát (analfabety sledující televizi).¹⁷⁶ Kdo čte, tak ten se pak dokáže lépe orientovat i v jiných médiích a v mediální nabídce si více vybírá.

Jiří Trávníček vymezil šest skupin multimediálních čtenářů, resp. nečtenářů. Jednotlivé typy se liší podle toho, co pro ně znamená čtení knih a jaký je jejich vztah k jiným médiím:

1. dynamický modernista – *jsem člověkem své doby a mám široké spektrum zájmů* – jde o častého čtenáře knih, ale také časopisů a novin, je pravidelným internautem, ale televizi nepreferuje. Čtení naplňuje jeho informativní, naučné i zábavně-zážitkové potřeby,

¹⁷² Trávníček (2008), toto přirovnává k tomu, zda máme rádi více chléb či sýr a co jíme častěji. Většinou máme rádi více sýr, ale přesto chléb jíme více. Televizi přirovnává k chlebu, knihy k sýru.

¹⁷³ Trávníček, 2008.

¹⁷⁴ Bickerts, 2006.

¹⁷⁵ Trávníček, 2008.

¹⁷⁶ Ring, 1997, cit. Matúšik, 2008.

2. návykový čtenář – *vybírám si, hodně pro mě znamená čtení* – preferuje knížky, často čte beletrii, ve vysoké míře také časopisy a noviny, jeho vztah k televizi je nevyhraněný, vazba na internet je slabá. Čtení je pro něj „obránným postojem“,¹⁷⁷ většinou se neseťkal s digitální kulturou, je po něj bariérou, věří spíše tištěným médiím. Čte ze samotné potřeby čtení. Kniha v papírové podobě je pro něho nenahraditelná, naopak televize a internet likvidují jeho představivost,
3. informativní čtenář – *dávám přednost novinám a časopisům* – v jeho četbě převažují noviny a časopisy, k televizi nemá tak vřelý vztah, jeho vztah k internetu je půl na půl. Čtení je pro něho samozřejmostí, avšak spíše ve formě novin a časopisů, čtení využívá pragmaticky,
4. náruživý internaut – *internet je mi nade vše* – je sporadickým čtenářem, k médiím nemá vyhraněný vztah, výjimku tvoří internet, ke kterému má vztah stoprocentní,
5. pohodlný tradicionalista – *sahám po tom, co je po ruce a co neklade přílišné nároky* – tj. užívá rozhlas, televizi, video/DVD, časopisy a noviny, jedná se hlavně o nečtenáře, protože si ke knize nevypěstoval vztah, internet využívá málo, čemuž brání technická bariéra, jeho závislost na televizi je naopak velmi silná,
6. nevyhraněný minimalist – *výrazně mě to netáhne k ničemu, jsem nevyhraněný* – v této skupině mírně převažují čtenáři knih, ale jedná se hlavně o nečtenáře beletrie, jejich vztah k novinám, časopisům i televizi je pasivní, k internetu je jejich vztah o něco bližší.¹⁷⁸

Mladší čtenáři více vnímají dynamické proměny doby, ve které žijí a ve které se musí naučit rychle orientovat a funkčně vybírat jen důležité informace.¹⁷⁹ Projevuje se u nich také „lese-zapping“,¹⁸⁰ tedy zpovrchnění čtení. Toto souvisí se současnou obrovskou mediální nabídkou. Přeskakují některé pasáže, přečtou si je jen zběžně apod., čtenářské dovednosti se přizpůsobují spíše televizním a počítačovým zvyklostem. Toto vychází z potřeby rychle se zorientovat ve velkém množství knih a informací,¹⁸¹ což vede k tomu, že jsou vedeni k daleko rychlejšímu způsobu čtení, než jakým četly předchozí generace.¹⁸²

¹⁷⁷ Trávníček, 2011, s. 153.

¹⁷⁸ Trávníček, 2011.

¹⁷⁹ Homolová, 2007. In Foberová (ed.), 2007.

¹⁸⁰ Hurrelmann, 2006, cit. 3. 3. 2012.

¹⁸¹ Schön, 2002.

¹⁸² Šmejkalová, 2000.

U tištěné knihy se můžeme setkat s fenoménem „otáčení stránky“,¹⁸³ což nám hlavně u čtení beletrie umožňuje setrvat v prostředí své fantazie.¹⁸⁴ Elektronické knihy pak jdou proti dobovému „zasnění se“ u čtení.¹⁸⁵

Často se také setkáváme se čtením několika knih najednou,¹⁸⁶ což může souviset s tím, jak je dnešní nabídka knih hojná, nejsme omezeni ani výběrem, můžeme si sami zvolit, zda si knihy koupíme, či půjčíme, zda si přečteme elektronickou knihu, nebo klasickou tištěnou apod.

Typická je také spolupráce mezi médii,¹⁸⁷ což se týká i čtení. Média při našich činnostech kombinujeme, protože se mohou vzájemně doplňovat.¹⁸⁸ Nejvíce jde proti čtení video a televize, dále pak rozhlas a audio a až jako poslední internet. A proto musíme brát čtení jako součást celkového našeho chování, ne jako izolovaný jev.¹⁸⁹

Díky internetu se změnil vztah mezi čtenářem a textem, čtenářem a autorem, umožnil nám také reagovat na jiné texty a zavedl hypertext. S tím souvisí odlišný způsob čtení, odlišování knih ke čtení a k vyhledávání informací, změnou vztahu čtenář-autor.

5.3.2. Hypertext

Problematika hypertextu souvisí nejen s odlišným způsobem čtení knih, s odlišením knih ke čtení a knih k vyhledávání informací, ale také proměnou čtenáře v autora. Hypertext se často pojí pouze s digitálním prostředím, ale objevil se již dříve. Problémem však je, že ho nelze přesně vymezit. Theodor Holm Nelson jej popisuje jako nesequenční, nelineární text s rozvětvenou strukturou, která je složena z textových bloků, které jsou propojeny různými spojeními. Jeho charakter vychází z jeho virtuální povahy, protože na rozdíl od textu tištěného je uchováván v elektronických, nehmotných kódech. Což má výhodu, že jej mohou užívat uživatelé geograficky i časově rozptýlení.¹⁹⁰ Na podstatě hypertextu je založena globální počítačová síť.

¹⁸³ Homolová, 2007, cit. 3. 3. 2012.

¹⁸⁴ Homolová, 2007, cit. 3.3 2012.

¹⁸⁵ Bickerts, 2006.

¹⁸⁶ Hurrelmann, 2006, cit. 3. 3. 2012.

¹⁸⁷ Hurrelmann, 2006, cit. 3. 3. 2012.

¹⁸⁸ Nebo můžeme mluvit také o konvergenci médií, tzn. jejich sbližování z hlediska přípravy, distribuce a vnímání obsahů- technologické inovace nových médií mají vliv na média „stará“. Viz: Reifová, 2004.

¹⁸⁹ Trávníček, 2011.

¹⁹⁰ Kobíková, 2003, cit. 8. 3. 2012.

Knihy v naší kultuře čteme lineárně zleva doprava, můžeme přeskakovat stránky a poté, co si přečteme poslední stránky knihy, nebo i v průběhu čtení, se můžeme vrátit na libovolnou stránku vpřed, avšak musíme do toho investovat fyzickou námahu. Naopak hypertext užívá multisekvenční čtení a jedná se o mnohorozměrnou síť, kde každý bod může být potenciálně spojen s jakýmkoli jiným.¹⁹¹ Způsob čtení hypertextu je odlišný od čtení textu tištěného, pro který je typická linearita, kontinuita a hierarchie, zatímco u hypertextu se jedná o jednotlivé linky, které nesou adresu jiného dokumentu, a neexistuje hlavní text, kterému jsou jiné texty podřazeny.¹⁹²

Hypertext je však důležitý i u encyklopedií, kdy si můžeme libovolnou událost spojit s dalšími informacemi, a to během relativně krátké doby.¹⁹³ Ale jedná se o formu hypertextu u tištěné verze knih. Hypertexty v digitálním prostředí však mohou omezit vydávání knih, které slouží k vyhledávání informací, tj. příručky a encyklopedie.¹⁹⁴

Existuje však i literární hypertext, který je však v pozadí. Zofia Baldyga vychází při jeho užívání z pojmu *litternet*,¹⁹⁵ který tak označuje umělecké jevy, které spojují literaturu a internet. Literární hypertext se pojí s literaturou na internetu a literaturou internetu a také s proměnou vztahu autor-čtenář.¹⁹⁶

5.3.3. Proměna vztahu autor-čtenář

U hypertextu se role čtenáře posouvá k autorovi, protože čtenář si sám určuje, co bude číst, jaká bude hierarchie textu, může si vytvořit odkaz a vyjádřit se k přečtenému. Autor ztrácí své postavení, protože nemůže určit, jak jej čtenář bude číst, protože si volí cestu sám, a tak se stává zároveň i autorem.¹⁹⁷ U internetového hypertextu se mění vztah mluvčího (autora, vypravěče), příjemce a textu, dochází k posilování čtenářských kompetencí.

¹⁹¹ Eco, 1996, cit. 24. 1. 2012

¹⁹² Kobíková, 2003, cit. 8. 3. 2012.

¹⁹³ Eco, 1996, cit. 24. 1. 2012

¹⁹⁴ Molinová, 2004. In Písková (ed.) 2004, s. 65.

¹⁹⁵ Pojem „*litternet*“ vznikl ze slov *literatura* a *internet*, poprvé byl použit v roce 2003 na konferenci v Krakově, vytvořil jej Piotr Marecki.

¹⁹⁶ Baldyga, 2011, cit. 8. 2. 2012.

¹⁹⁷ Kobíková, 2003, cit. 8. 3. 2012.

V díle Michala Ajvaze Tyrkysový orel, v literárním hypertextu, se z vypravěče stává posluchač, tzn. má stejnou úlohu jako čtenář díla, a na místo vypravěče se dostávají jiné postavy. Mění se tak vztah vypravěče/autora a posluchače/čtenáře.¹⁹⁸

Alvin Toeffler vytvořil pojem „prozument“, protože člověk je nejen konzumentem, ale už i producentem.¹⁹⁹ Na internetu člověk může být zároveň čtenářem a autorem. Do jednosměrné komunikace s omezenou možností zpětné vazby můžeme podle Marka Postera zařadit knihu i televizi, u všech médií, která přišla po televizi, neexistuje asymetrie mezi konzumentem a komunikátorem a producenti ztrácejí úplnou kontrolu nad šířenými informacemi.²⁰⁰

Změna vztahů autor-čtenář souvisí s nástupem nových médií, kdy se změnila podoba publika, které se stalo interaktivním a začalo se podílet na tvorbě konečné podoby sdělení a může daný obsah v průběhu jeho vytváření měnit. Právě interaktivita vzbuzuje dojem, že uživatel je více vtažen do komunikace a je „rovnější“ partner daného média.²⁰¹

5.3.4. Čtení v digitálním prostředí a na internetu

Čtení se v poslední době částečně přestěhovalo do digitálního světa, do kyberprostoru.²⁰² Výhodou tohoto přesunu je snadnost, se kterou si můžeme stáhnout libovolnou informaci, nebo se můžeme aktivně účastnit dění jako autoři, či pasivně v jiných rolích. Tento přesun souvisí s třetí informační revolucí, tj. digitalizací, i když ještě na konci 20. století byl proces čtení spjat spíše s knihou.

Na internetu nejčastěji čteme zprávy (53 %), s odstupem následují diskuse (16 %) a komentáře (10 %), beletristické texty čte na internetu jen 1 % obyvatel ČR starších 15 let.²⁰³ Právě nízké zastoupení beletrie na internetu lze vysvětlit prostřednictvím limitů internetu vůči jednotlivým druhům textu.

Na internetu a všeobecně v digitálním prostředí je schůdné užívání slovníků a odborných knih, naopak romány se v této formě sice číst dají, ale už můžeme utrpět kulturní újmu a chybí možnosti hypertextu. Podle Pavla Rankova se lépe čtou v digitálním prostředí

¹⁹⁸ Baldyga, 2011, cit. 8. 2. 2012.

¹⁹⁹ Popisuje, že pokud sledujeme televizi, tak jsme konzumentem. A pokud vyhledáváme informace na internetu, tak jsme producentem. Reifová (2004), s. 306.

²⁰⁰ Reifová, 2004, s. 306.

²⁰¹ Jirák, Köpplová, 2009.

²⁰² Trávníček, 2011.

²⁰³ Trávníček, 2011.

odborné monografie, encyklopedie, učebnice, protože v nich můžeme „hledat“, oproti tomu beletrie digitalizaci odolává, protože není založena na vyhledávání, ale obsahuje lineární text, který je typický pro text tištěný.²⁰⁴ Na internetu budeme do budoucna číst pouze kratší užité texty, ostatní texty budeme číst jinde nebo je přestaneme číst úplně. Avšak tato tendence nečíst delší texty nesouvisí přímo s internetem, internet ji pouze akceleruje.²⁰⁵ Výjimkou může být čtení básní, které mohou být zveřejňovány a čteny na internetu, ale ve většině případů se jedná o uzavřené internetové komunity a nikoli o trend v celé společnosti.

U knih dochází k postupné digitalizaci knih. Např. u celosvětového projektu Google Books²⁰⁶ je hlavním cílem vyhledávání knih, kdy každá zde umístěná kniha obsahuje základní bibliografické údaje o knize a několik fragmentů z ní.²⁰⁷ Knihy, na které se již nevztahují autorská práva, si pak může uživatel prohlédnout a stáhnout v celém rozsahu. U jiných knih tento systém uživatele odkáže na příslušná knihkupectví nebo knihovny.

Avšak tento projekt se potýkal s problémem autorských práv, protože skenovány byly tři druhy knih: ty, na které se již nevztahují autorská práva (autoři jsou již více než 70 let po smrti), ty, u kterých nelze dohledat autory nebo dědice autorských práv (lze s nimi disponovat, pokud na ně někdo neuplatní svůj nárok) a třetí skupinu pak tvoří knihy, které jsou chráněny autorským právem (zkusím a uvidím). Prvním problémem byly knihy, u kterých nebylo možno najít autora nebo dědice autorských práv, druhým to, že byly dohromady smíchány knihy s různým právním statusem, kdy společnost Google nepostupovala tak, že by nejprve získal autorská práva a pak teprve zveřejnil knihu. Proto se také dostala do několika soudních sporů, ale byla ochotna vyjednat se svými žalobci určitý kompromis. Tímto projektem došlo k rozdělení knižní obce. Na jedné straně stály univerzitní knihovny a čtenáři (na straně společnosti Google), na druhé pak knihkupci, tiskárny a autoři.²⁰⁸

Jiný projekt digitalizace knih přináší Ústav pro českou literaturu AV ČR, který vytvořil plnotextovou databázi Česká elektronická knihovna,²⁰⁹ která zpřístupňuje českou poezii 19. století. Přístup do této databáze je bezplatný.

²⁰⁴ Rankov, 2004. In Písková (ed.), 2004.

²⁰⁵ Trávníček, 2011.

²⁰⁶ Projekt Google Books je dostupný na: <http://books.google.com/>.

²⁰⁷ Projekt knihovna, cit 1. 3. 2012.

²⁰⁸ Trávníček, 2011.

²⁰⁹ Projekt Česká poezie je dostupný na: <http://www.ceska-poezie.cz/cek/>.

Do digitalizace knih se pustila zhruba před rokem také Národní knihovna ČR ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou v Brně.²¹⁰ Do roku 2019 chtějí digitalizovat okolo tří sta tisíc českých knih z 19. -21. století a následně je zveřejnit na internetu.²¹¹ Dalších dvě stě tisíc knih chce Národní knihovna zdigitalizovat ve spolupráci se společností Google.

Kromě těchto úplných digitalizovaných verzí je pro internet typické zprostředkování velkého množství textů, ale ne v jejich úplnosti.²¹² Často se můžeme setkat s ukázkami z jednotlivých děl, hlavně beletristických,²¹³ u studentů je oblíbené nahrazení četby knih jen stáhnutím obsahu, který je dostupný na různých internetových stránkách.²¹⁴ Postupným fenoménem se stává „soukromá digitalizace“ knih, nejčastěji realizována skenováním nebo focením fotoaparátem. Přičemž nakonec jsou data ukládána na uploadovací servery do internetového prostoru za účelem stažení.²¹⁵ Jedná se o zveřejňování beletrie, ale z velké část také odborných knih. Nejedná se sice o klasický případ čtení na internetu, ale internet zde hraje důležitou roli pro stáhnutí knihy do počítače a následné čtení ve „formátu“ elektronické knihy.²¹⁶

Je zajímavé, že ačkoli se očekávalo, že po rozšíření počítačů do domácností klesne spotřeba papíru,²¹⁷ tak se tak nestalo a naopak došlo k jejímu několikanásobnému zvýšení.²¹⁸ Umberto Eco se zamýšlí nad tím, zda se může stát, že počítače způsobí zánik knih, ale ne tištěných materiálů. Počítače nám umožňují text si znovu přečíst, opravit jej, pak vytisknout, znovu přečíst, znovu opravit a opět vytisknout, čímž se potvrzuje, že počítače podporují vznik tištěných materiálů.²¹⁹ Tento problém se netýká pouze čtení v digitální sféře, ale také elektronických knih, kdy mnoho lidí je sice má k dispozici v elektronické podobě, ale pak si je z různých důvodů vytiskne.

²¹⁰ Projekt Národní digitální knihovna je dostupný na: <http://www.ndk.cz/narodni-dk>.

²¹¹ Bednařík, cit. 1.3. 2012.

²¹² Urbanec, 2004. In Písková (ed.), 2004.

²¹³ Např. ukázka z románu Michala Viewegha na <http://ld.johannesville.net/viewegh-04-vychova-divek-v-cechach?page=27> nebo Na cestě Jacka Kerouaca na <http://www.odaha.com/tomas-odaha/recenze/cetba/jack-kerouac-na-cestě>.

²¹⁴ Např. referát s obsahem o Babičce Boženy Němcové na <http://www.cesky-jazyk.cz/ctenarsky-denik/bozena-nemcova/babicka-8.html>, nebo Krále Leare Wiliama Shakespeare na <http://www.maturita.cz/referaty/referat.asp?id=6978>.

²¹⁵ Např. na serveru uložto.cz, rapidshare.com aj.

²¹⁶ S těmito možnostmi však souvisí problémy s autorskými právy a jedná se o nelegální stahování.

²¹⁷ Harnad uvedl, že úspory na papíru u elektronických publikací v době Postgutenbergově budou asi o 10-30 % nižší. Viz: Harnad, 1995.

²¹⁸ Šmejkalová, 2000.

²¹⁹ Eco, 1996, cit. 24. 1. 2012.

V dnešní době najdeme jak mnoho zastánců čtení v digitální sféře, tak i jejich odpůrců. Zastánci²²⁰ tvrdí, že vlivem digitální sféry dojde ke zkracování textů a román se stane předmětem zájmu jen pro úzké skupiny lidí a že papírová kniha je symbolem prestižního nepohodlí, zatímco elektronická kniha symbolem neprestižního pohodlí. Vyhraje však pohodlí a praktičnost, protože obrazovka má více výhod než papírový text. Odpůrci čtení v digitální sféře²²¹ poukazují na to, že publikování v elektronické formě oslabuje důvěru v text a že kultura v době síťové komunikace ztrácí svůj historický rozměr. Odpůrci virtualizace čtení dále tvrdí, že zpřístupnění knih dalším vrstvám je degradace čtení a že je dnes důležitější texty produkovat než číst.²²²

5.3.5. Blogování a publikování textů na internetu

Se čtením na internetu souvisí také problematika zveřejňování textů a blogování. Každý internaut může na internet narazit ať už cíleně, nebo záměrně na různé povídky, básně, eseje, úvahy apod. V digitálním prostředí musíme rozlišovat literaturu na internetu (původně vydány knižně nebo časopisecky a pak až zveřejněny na internetu) od textů, které byly publikované jen v digitální podobě (které však jdou sekundárně vytisknout), což jsou hlavně blogy.²²³

Lidé mohou podle Umberta Eca libovolně zveřejňovat své texty, otázkou však zůstává, zda je bude někdo číst. Říká, že v tomto virtuálním prostředí platí, že slavný může být kdokoli, ale jen pro patnáct diváků nebo čtenářů.²²⁴ Kromě publikování vlastních textů lze také komentovat texty jiných autorů a díla aktualizovat. U publikování se zde můžeme setkat i s těmi, kteří tiskem nic nevydali, jejich texty tak nemusí projít lektorským řízením a dalšími procesy, které souvisí s vydáním díla v klasické podobě. Publikují zde tak nejen začínající literáti, ale autoři různé kvality, které může motivovat možná interaktivita. Pavol Rankov nazývá publikování beletrie na internetu jako nihilistické, protože text zde mohl napsat kdokoli, také ho mohl kdokoli jen podepsat jakýmkoli jménem, často je tato beletrie dílem kolektivním.

Čtení pomáhá také fenomén blogování, lidé si mohou najít jiné osoby, které preferují stejný žánr jako oni, nebo si také najít blog autora či žánru – a tak už najdeme kromě názorů

²²⁰ Zde můžeme řadit např. Ł. Gołebiewskiho a L. Gomeze.

²²¹ Do této kategorie patří např. Hébrad, R. Darton nebo Pavol Rankov.

²²² Trávníček, 2011, cit. 14. 2. 2012.

²²³ Baldyga, 2011, cit. 8. 2. 2012.

²²⁴ Jedná se o parafrázi Andyho Warhola, který pronesl větu, že slavný může být kdokoli, ale jen na 15 minut. V digitálním prostředí je to „sláva“ pro 15 čtenářů.

expertů také názory každého, kdo chce k dané knize/autorovi/žánru apod. něco říct, můžeme zde tedy najít jistou internetovou demokracii, která však může snadno sklouznout do vulgarity.²²⁵

Blog umožňuje autorovi zveřejnit příspěvky, u nichž se pak čekají reakce čtenářů. Avšak blog nemá šanci stát se univerzálním médiem, protože publikum je ve virtuálním prostředí rozptýleno, a tak čtenost blogu nikdy nebude tak velká jako u klasických knih.²²⁶ U blogů můžeme také narazit na proměnu vztahu autor-čtenář, protože se nejedná o komunikaci jednostrannou jako u knihy.

5.3.6. Elektronické knihy

Někteří technooptimisté předpokládají „smrt“ tradiční knihy v 21. století a přechod ke knize elektronické. Elektronická kniha se totiž podle Terjeho Hillesunda stane součástí síťové společnosti a rovněž součástí nové ekonomiky. Její vývoj pak souvisí s dopadem sítí a všeobecně informačních technologií na společnost.²²⁷ Domněnky technooptimistů se ale zatím nenaplnily. Klasická kniha má na rozdíl od té elektronické sociální povahu a je včleněna do každodenních aktivit, což je výhoda oproti knize elektronické.²²⁸ Jde i o otázku sociálně psychologického charakteru, protože autoři knih si myslí, že elektronická podoba díla je méně hodnotná než papírová. A i přes zdokonalování počítačových obrazovek mnoho uživatelů internetu přiznává, že ráda sáhne po knize.

Obraz knih se však změnil a papírová kniha již není jen jednou z možností. Konkurencí tištěné knize se stávají hlavně knihy určené pro čtení pomocí počítačů a elektronických čteček. U knihy na počítačové obrazovce je nutný zdroj energie, může nám chybět fyzický kontakt s knihou, ale na druhou stranu nám šetří prostor, můžeme měnit velikost a druh písma při čtení, jsou dobře dostupné, autoři je mohou vydávat samostatně, mají levnější distribuci, můžeme si zde vkládat poznámky a zvýrazňovat text, umožňují nám kombinaci lineárního čtení s pomocí hypertextových odkazů a zároveň můžeme hledat na internetu různé informace o knize nebo informace, které při čtení potřebujeme. Výhodou elektronických čteček je to, že spojuje vlastnosti počítače a knih, tzn. velké množství dat, které je typické pro počítače s možností listovat stránkami, což je naopak typické pro knihy.

²²⁵ I když vulgarita je typičtější pro politické, sportovní či jiné diskuze, diskuze o knihách se vyznačují poněkud vyšší kulturou. Trávníček, 2011.

²²⁶ Rankov, 2009, cit. 21. 12. 2011.

²²⁷ Hillesund, 2001, cit. 3. 3. 2012.

²²⁸ Lorenz, 2009. In Dostálová (ed.), 2009.

„Elektronická reprodukce nemění jen postavení a způsob užití knih, včetně jejího institucionálního zakotvení, ale i samu její podstatu. Kniha bez papíru není, jak by se dalo předpokládat, pouhou směsí nepřehledných dat a odkazů, ale měla by být sestavena z navzájem propojených vrstev uspořádaných do tvaru pyramidy“.²²⁹ U odborného textu je vrchní vrstvou narativní pojednání, druhá obsahuje složitější rozšířenou diskuzi k problému, třetí dokumentaci k problémům a interpretativní eseje, čtvrtá citace z jiných prací a historický aspekt vývoje sledovaných témat, pátá pedagogické a didaktické komentáře a poslední kritické ohlasy díla, popř. reakce čtenářů a kolegů. Kniha se již nečte jen jako horizontální text, ale spíše jako vertikální, kdy každý čtenář čte jen to, co odpovídá jeho zájmu.²³⁰

Výzkum společnosti Mediaresearch se v roce 2011 zabýval tématem elektronických knih a zjistil, že největší potenciál pro tuto formu má odborná literatura. Desetina respondentů už alespoň jednu elektronickou knihu doma má, jde hlavně o muže, vysokoškoláky a čtenáře, kteří čtou téměř denně. Nejvíce je čtou na stolním počítači, dále pak na notebooku, zatímco čtečky se ještě příliš nerozvinuly.²³¹ V nedávné době začaly některé knihovny půjčovat čtečky svým čtenářům.²³² Avšak převážně většina (79 % lidí) nesouhlasí s tím, že by elektronické knihy zcela nahradily knihy v klasické papírové podobě.²³³

5.3.7. Rostoucí obliba tzv. funkčních knih a jejich nahrazením internetem

Už od dob druhé světové války se projevuje trend čtenářského minimalismu,²³⁴ u kterého platí, že čím více se jedná o slabšího čtenáře, tím více čte funkční knihy, tj. hlavně učebnice a slovníky.

U některých knih se v poslední době objevuje konkurence ve funkcích dostupných v internetovém prostředí. Jedná se hlavně o slovníky, encyklopedie, ale také o neknižní oblast novin a časopisů.²³⁵ První příkladem je Wikipedia, která se stala hlavně pro mladou generaci základní slovníkovou pomůckou.

²²⁹Šmejkalová, 2000, s. 205.

²³⁰Šmejkalová, 2000.

²³¹Lidé mají zájem o e-čtečky – ukázal průzkum, cit 3. 3. 2012.

²³²Např. Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě tuto službu nabízí, více: <http://www.svkos.cz/informace-o-knihovne/projekty/clanek/pujcovani-e-ctecek/>, Vědecká knihovna v Olomouci, <http://www.vkol.cz/cs/sluzby/vypujcni-sluzby/pujcovani-ctecek-elektronickych-knih/>,

²³³Trávníček, 2011.

²³⁴Nebo také označení čtenářský pragmatismus.

²³⁵U novin a časopisů se často jedná o jejich dvoumediální fungování, a to v klasické tištěné podobě a jejich digitální verzi na internetu, ať už plné formy nebo jen částečně, popř. sesterských forem.

U tištěných encyklopedií klesá jejich oblíbenost a frekvence jejich užívání, a to hlavně proto, že jsou příliš rozsáhlé a objemné, což se týká hlavně všeobecných encyklopedií, nebo naopak encyklopedie tematicky uzavřené. Nejen z těchto důvodů mají on-line encyklopedie úspěch. Nejznámější je Wikipedia,²³⁶ ostatní encyklopedie jsou potom často stavěny na jádru Wiki,²³⁷ jako např. Seznam encyklopedie,²³⁸ Cojeco,²³⁹ COTOJE,²⁴⁰ nebo tematické encyklopedie geologie,²⁴¹ vojenství,²⁴² kosmonautiky²⁴³ a mnoho dalších. V zahraničí je nejznámější všeobecná encyklopedie Britannica.²⁴⁴

Postupem času se však internet stal silným konkurentem těchto on-line encyklopedií. Stačí zadat otázku, co hledám, a vyhledávače mi najdou velké množství informací, které mohou být často obsáhlejší a fundovanější.²⁴⁵ Avšak on-line encyklopedie poskytují jednotnou strukturu a grafiku, některé pak i garanci pravdivosti informací.²⁴⁶

U cizojazyčných slovníků je tento trend závislý hlavně na finanční dostupnosti. Dnešní tištěné slovníky jsou poměrně drahé, proto mnoho lidí v běžném životě využívá on-line překladové slovníky nebo překladače,²⁴⁷ popř. je nahrazuje softwary pro počítače. Výhodou kromě finanční dostupnosti²⁴⁸ je také možnost mít slovníky po ruce kdekoli, kde je připojení k internetu. Pro běžné uživatele tyto slovníky a překladače stačí, pro profesionály postačovat nebudou.

²³⁶ Encyklopedie je dostupná na: www.wikipedia.org. Wikipedia existuje v anglické verzi již 11 let, v české mutaci 10 let. Za tuto encyklopedie nesou odpovědnost sice její administrátoři, ale za správnost obsahu neručí žádné nakladatelství.

²³⁷ Systém Wiki umožňuje vytvářet dokumenty kolektivně pomocí jednoduchého značkovacího jazyka za použití webového prohlížeče. Více viz: <http://www.lupa.cz/clanky/wiki-v-ere-web-2-0/> cit 3. 3. 2012.

²³⁸ Encyklopedie je dostupná na: <http://encyklopedie.seznam.cz/>. Přináší poznatky ze tří encyklopedií, z Wikipedie, CoJeCo a Ottově slovníku naučném.

²³⁹ Encyklopedie je dostupná na: <http://www.cojeco.cz/index.php>.

²⁴⁰ Encyklopedie je dostupná na: Cotojece.cz. Zahrnuje v sobě informace z encyklopedií Malá československá encyklopedie, Ottova encyklopedie a Universum. Přístup je však placen, malá část jako ukázka je zdarma.

²⁴¹ Geologická encyklopedie online dostupná na: <http://www.geology.cz/aplikace/encyklopedie/term.pl>

²⁴² Česká vojenská encyklopedie dostupná na: http://doctrine.vavyskov.cz/_aplikace/cve/home

²⁴³ Malá encyklopedie kosmonautiky dostupná na: <http://mek.kosmo.cz/>.

²⁴⁴ Encyklopedie je dostupná na: <http://www.britannica.com/>. Staví na tradici největší tištěné encyklopedie světa. Přístup je na rozdíl od Wikipedie zpoplatněn. Na druhou stranu toto zpoplatnění přináší redaktory, kteří garantují kvalitu hesel. Encyklopedie však nyní rozhodla, že bude vycházet do budoucna jen v digitální podobě.

²⁴⁵ Černý cit. 3. 3. 2012.

²⁴⁶ Např. Wikipedia neručí za správnost obsahu, zatímco Britannica ano. Tato garance je v mnoha případech výsledkem toho, zda jde o encyklopedii zdarma nebo je zpoplatněna.

²⁴⁷ Ať už se jedná o slovníky a překladače dostupné přímo na vyhledávačích, např. slovník.seznam.cz, <http://translate.google.cz/?hl=cs&tab=wT> nebo na specializovaných serverech, např. <http://www.slovník.cz/>, <http://www.online-slovník.cz/prekladac>.

²⁴⁸ Platí se jen za připojení k internetu.

Přesun na internet je častý také u odborných pojednání, protože v tomto případě se jedná o dosti nákladné publikace a navíc v těchto publikacích často dochází k aktualizacím údajů. Stevan Harnad se zaměřil na éru elektronických publikací, kdy rozlišuje „literaturu vědeckou esoterickou“ a „literaturu jako řemeslo“. Druhý zmíněný typ zahrnuje texty, které jsou psány proto, aby se prodávaly, a můžeme zde řadit poezii, publicistiku, zábavnou literaturu apod., které nemají větší význam pro elektronické publikování. Právě esoterická literatura je důležitá pro elektronické publikování. Jedná se hlavně o články, které jsou určeny jen pro úzký okruh expertů. U elektronických publikací mizí některé náklady, např. na papír, tisk, distribuci apod. Pro autory vědecké esoterické literatury v době Postgutenbergově bude výhodou, že vzroste jejich dostupnost a viditelnost, což může mít potencionální vliv na jejich práci, knihy budou dostupnější a rychlejší.²⁴⁹

5.3.8. Vizualizace literárních děl

Už od 70. let minulého století panuje trend, že se mnohdy lidé nejprve setkají s literárním dílem ve vizuální podobě, až teprve druhým krokem je četba knihy, popř. k tomuto druhému kroku nemusí dojít.²⁵⁰ Tak tomu bylo např. u Tolkienova Pána prstenů, kdy nejprve vyšla kniha, která však nebyla příliš známá, a až po druhém zfilmování na počátku nového tisíciletí se začala číst i kniha.

Alicja Helmanová tvrdí, že závislost mezi filmem a beletrií je oboustranná, a tak nejčastěji dochází ke zfilmování toho, co se masově čte, naopak filmové a televizní adaptace ovlivňují to, co čtenáři čtou.²⁵¹

Filmové adaptace byly dlouho brány jen jako kopie hodnotnějších literárních děl, avšak později se literární a filmové předlohy začaly považovat za dva jedinečné způsoby zpracování, každý filmař se tak stává novým autorem. Literatura je ve srovnání s filmem „jednokolejovým systémem“.²⁵² Film pak obsahuje více vrstev, nejen slovo, ale také obraz, hudbu aj., což přináší větší šanci zaujmout člověka. Další výhodou filmu může být v tom, že je zde stále potřeba měřit „intelektuálně náročnou“ recepci literatury s filmovým zpracováním, kdy vyhrává spíše film. „Četba knihy údajně vzbuzuje dojem intelektuálního úsilí“,²⁵³ zatímco

²⁴⁹ Harnad, 1995.

²⁵⁰ Jedná se sice o filmové zpracování literárního díla, ale diváci jej sledují filmy také v televizi, a to proto, že televize část svého obsahu přebírá z jiných médií – např. sport, zprávy, filmy.

²⁵¹ Szczepanik, Mareš, 2005.

²⁵² Bubeníček, 2010, s. 9.

²⁵³ Bubeníček, 2010, s. 9.

jeho zfilmovaná podoba přináší zábavu, odpočinek a potlačování vlastní imaginace, vše je převedeno ve své úplnosti, nepotřebujeme údajně vlastní imaginaci. Často se setkáme s potřebou srovnávat filmové zpracování a literární předlohu, s čímž pak souvisí nespokojenost diváka s daným zpracování literárního díla, protože si příběh, osoby nebo další věci představoval úplně jinak. Film mu předložil konkrétní obraz, než jaký byl doposud v jeho hlavě.

5.3.9. Role televize jako kulisy při čtení knih

V poslední době se projevuje trend, kdy se televize stává kulisou pro jiné činnosti. Dříve zastával tuto funkci spíše rozhlas, ale v souvislosti s rozvojem nových médií se televize stala kulisou nebo může jít také o aktivitu kombinovanou se čtením.²⁵⁴ Není však zatím podrobně prozkoumáno, jaký vliv má tento trend na čtení knih u dospělých jedinců.

Tento trend je však zjištěn u dětí, protože výzkum *Jak čtou české děti* zjistil, že v mnoha rodinách je televize zapnuta po celý den jako kulisa, aniž by ji někdo sledoval, což vytváří „pocit domácnosti“. Navíc se ukázalo, že v těchto rodinách je méně pravidelných dětských čtenářů, protože toto prostředí je méně stimulující pro čtení.²⁵⁵ Výzkum se zaměřil pouze na děti, ale lze předpokládat, že by tato situace mohla mít i vliv na dospělého čtenáře, resp. nečtenáře.²⁵⁶

²⁵⁴ Trávníček, 2008.

²⁵⁵ Gabal, Václavíková Helšusová, 2003.

²⁵⁶ V tomto výzkumu dětí se také potvrdilo to, že počítač má pozitivní vliv na četbu knih, protože obě média se doplňují. Bylo dokázáno, že dítě si knihu z počítače nebo internetu nejprve vytiskne a až pak ji bude číst, navíc lepšími čtenáři jsou děti, které mají přístup k počítačům. Gabal, Václavíková Helšusová, 2003.

6. ANALYTICKÁ ČÁST

6.1 Výzkumný problém a výzkumné cíle

V analytické části své diplomové práce se zaměřím na současnou podobu čtení u dospělých osob v naší republice a její interakci s televizí a internetem, protože v dnešní době nelze média od sebe striktně oddělit, ale naopak se musíme zaměřit na jejich vzájemné vztahy, rozdíly nebo podobnosti. Lidé dnes již striktně nerozlišují jednotlivá média podle funkcí, neboť jejich funkce totiž částečně splývají. Čtenář je dnes někdy nazýván jako „multimediální“,²⁵⁷ protože na něj působí ostatní média, hlavně televize a internet, na které je v této práci zaměřena největší pozornost.²⁵⁸

Výzkum navazuje převážně na výzkumy Jiřího Trávníčka provedené v roce 2007 a 2010,²⁵⁹ v menší míře pak na zjištěná data z výzkumů zahraničních. Trávníčkova šetření probíhaly kvantitativní metodou, konkrétně dotazníkovým šetřením, malá část výzkumu byla určena pro výroky respondentů (kvalitativní část). Na tato data navazuji a snažím se některá z nich, a to ta, která se věnují televizi a internetu, v širším pojetí mediálním aktivitám, vysvětlit.

U reprezentativních výzkumů Jiřího Trávníčka²⁶⁰ z let 2007 a 2010 vyšlo najevo, že zatímco televize působí na čtení destruktivně, internet se vůči němu staví neutrálně, i když metaforicky řečeno „je hvězdou, která v současné době svým jasem zastiňuje v galaxii všechny ostatní.“²⁶¹ Platí, že čím více čteme, tím méně sledujeme televizi a že televize lidem zabírá více času než čtení knih, ale samotná nám nestačí.²⁶²

V návaznosti na tyto poznatky se pokusím popsat roli a význam čtení v soudobé společnosti v interakci čtení-televize a čtení-internet u čtenářů,²⁶³ jaké jsou tyto interakce mezi jednotlivými generacemi, zda se změnila kvalita, rozsah nebo intenzita ve čtení. Dále se pokusím konkrétně vymezit „multimediální čtenáře“ a shrnout vlivy, které na něj působí, při užívání dalších médií.

²⁵⁷ Trávníček, 2008.

²⁵⁸ Trávníček, 2008.

²⁵⁹ Trávníček, 2008, 2011.

²⁶⁰ Trávníček, 2008, 2011.

²⁶¹ Wierny. In Trávníček, 2008, s. 92.

²⁶² Trávníček, 2008.

²⁶³ Zaměřím se pouze na čtenáře, tj. na ty, kteří deklarují, že přečtou minimálně jednu knihu ročně. Nezaměřím se na nečtenáře, přičemž důvody, proč nečtou, se zabývá např. Trávníček (2008).

6.2 Výzkumné otázky

Před realizací výzkumu jsem na základě formulace výzkumného problému a výzkumných cílů stanovila tyto výzkumné otázky:

Hlavní výzkumná otázka

- Jaký je význam a role čtení v dnešní společnosti?

Dílčí výzkumné otázky

- Jak televize ovlivňuje na čtení knih?
- Jak internet ovlivňuje čtení knih?
- Proč televize působí na čtení destruktivně, zatímco internet neutrálně?
- Kdo je multimediální čtenář a jaké je jeho chování?
- Jak se mění povaha čtení?
- Jak mění se povahu čtení vnímají jednotlivé čtenářské generace?

6.3 Zkoumané jednotky

Jedná o výběrové šetření, dojde k výběru vzorku. Výběr bude nenáhodný, účelový, výzkum tak není reprezentativní. Velikost vzorku byla na počátku výzkumu určena na 12-15 dotazovaných. Jedinci budou vybíráni podle následujících kritérií:

- starší 18 let,²⁶⁴ horní hranice věku není vymezená,
- musí deklarovat, že čtou knihy,
- musí deklarovat, že se dívají na televizi a
- musí deklarovat, že užívají internet.²⁶⁵

6.4 Technika a metoda výzkumu

V návaznosti na cíle výzkumu, výzkumné otázky a zkoumané jednotky bude využit kvalitativní empirický výzkum. Hlavním úkolem kvalitativního výzkumu je podle Jana Hendla popsat, jak lidé v daném prostředí a v dané situaci jednají určitým způsobem, jak

²⁶⁴ Jednak proto, aby se výzkum dal zobecnit hranicí plnoletostí v České republice (dospělostí), a jednak proto, aby výzkum nebyl ovlivněn středoškolskými studenty, kteří čtou např. doporučenou školní četbu. Teoreticky mohlo dojít k porušení tohoto druhého předpokladu (hlavně studenti posledních ročníků středních škol), v praxi se však výzkumu neúčastnil student střední školy. Naopak Jiří Trávníček se ve svých výzkumech zabývá populací starší 15 let.

²⁶⁵ Avšak již nebylo blíže specifikováno, jaký musí být poměr těchto tří činností.

organizují své každodenní aktivity a interakce. Metody jsou založené na indukci a interpretaci dat, data nejsou vytrhována z kontextu dění a popisují podrobnosti případu.²⁶⁶

Pro kvalitativní výzkum je typické, že ačkoli na počátku určíme základní výzkumné otázky, můžeme je během výzkumu doplňovat a modifikovat, nebo mohou vznikat otázky nové. Během výzkumu se výzkumník snaží tyto výzkumné otázky vysvětlit. Sběr dat probíhá víceméně současně s jejich analýzou. Jednotlivé kroky výzkumu probíhají paralelně a mohou se navzájem ovlivňovat, výzkumník může reagovat na průběžné výsledky a okolnosti. Ale i u tohoto typu výzkumu můžeme vymezit dílčí kroky. Na počátku stojí vymezení výzkumného problému a určení výzkumných otázek, dále pak studium literatury a jeho kritická analýza, určení kritérií pro výzkum účastníků výzkumu, metody a techniky získávání dat, procedury a možnosti sběru dat, provedení pilotní studie, samotný sběr dat, zpracování dat transkripcí a deskripcí (pomocí kódování a zhušťování dat) a samotná interpretace dat.²⁶⁷

Jako metoda bude využito dotazování založené na výpovědích dotazovaných a jako technika individuální polostandardizovaný rozhovor. Tato technika byla zvolena proto, že umožňuje získat informace hlubšího zaměření, rozhovor je pod kontrolou a dotazovatel může připojit další poznámky.²⁶⁸ Před výzkumem bude vytvořen scénář rozhovoru, který bude sloužit k tomu, aby všechny rozhovory probíhaly podobně podle klíčových témat.

6.5 Průběh výzkumu a sběr dat

Před samotným výzkumem byl uskutečněn předvýzkum, který proběhl 29. a 30. března 2012 v Olomouci. Jako vzorek byli vybráni dva studenti vysokých škol, muž ve věku 25 let a žena ve věku 21 let, kteří splnili daná kritéria. Rozhovory probíhaly podle připraveného scénáře, byly nahrávány, nebylo však potřeba je přepisovat.

Ukázalo se, že technika sběru dat je použitelná, došlo však k následujícím úpravám scénáře:

- doplnění otázky na sebereflexi dotazovaného, co pro něj znamená kniha a čtení a jak se změnilo jeho čtení za poslední roky,
- doplnění otázky na hlavní informační zdroj,
- doplnění otázky na pozornost u čtení knih a

²⁶⁶ Hendl, 2005.

²⁶⁷ Hendl, 2005.

²⁶⁸ Surynek, Komárková, Kašparová, 2001.

- doplnění otázky na upřednostnění jiných aktivit před čtením

Scénář rozhovoru se skládal z těchto tematických okruhů:²⁶⁹

- informace o dotazovaném,
- důležitost knihy a čtení v životě,
- mediální aktivity, hlavně zaměření na televizi a internet,
- knižní chování,
- proces čtení
- spojení čtení knih a sledování televize,
- spojení čtení knih a internetu,
- multimediální čtenář,
- situace vztahující se na čtení a knihy – pozornost u čtení, přednost jiných aktivit před čtením, užití jiného média místo knihy, zfilmovaná verze beletristických děl, elektronická kniha,
- prostor k vyjádření dotazovaného.

Samotný výzkum probíhal od 5. do 24. dubna 2012 v Olomouci, v Ostravě a jejich blízkém okolí. Dotazovaní byli před rozhovorem seznámeni s účelem výzkumu, s možností neodpovídat na otázky, zeptat se znovu, chce-li otázku upřesnit, nebo ji nerozuměl. Zároveň byli upozorněni, aby odpovídali podle pravdy a vlastních zkušeností a také seznámeni s tím, že rozhovor bude nahráván a že údaje budou zveřejněny v diplomové práci. Jednotlivé rozhovory trvaly asi 17- 35 minut. Po rozhovoru výzkumník vyplnil informace do protokolu o rozhovoru, kde jsou základní údaje o dotazovaném a popis průběhu rozhovoru.²⁷⁰

Dotazovaní byli vybíráni záměrně, aby byl zaručen styk s knihou, buď z profesních a studijních důvodů,²⁷¹ nebo byli oslovováni lidé na veřejných místech, kdy v tu chvíli četli knihu, nebo si knihy v knihovně půjčili. U první skupiny byl termín rozhovoru domlouván dopředu, u druhých probíhal rozhovor na místě.²⁷² Rozhovory probíhaly bez problémů, dotazovaní spolupracovali, většina z nich měla zájem o toto téma.

²⁶⁹ Scénář rozhovor je v Příloze č. 1.

²⁷⁰ Protokoly o rozhovorech jsou pouze na CD v Příloze č. 3.

²⁷¹ Knihovníci, budoucí učitelka českého jazyka a prodavačka v knihkupectví.

²⁷² Zde probíhal rozhovor přímo na místě nebo v okolí – podle situace. Při tomto oslovování jsem se setkala se šesti kladnými odpověďmi a třemi zápornými – pro nedostatek času, pro nesladění časového rozvrhu výzkumníka a dotazovaného a jednou s neochotou. Jeden dotazovaný nevyhovoval podmínce – neužíval internet.

Vzorek čítal devět osob ve věku 20-46 let, jednalo se o šest žen a tři muže. Zde jsou jejich základní sociodemografické údaje:

1. Pavla, 24 let, studentka učitelství českého jazyka (těsně před absolvováním vysoké školy), bydlí ve městě (25 000 obyvatel), svobodná, bezdětná,
2. Michaela, 46 let, knihovnice, bydlí ve vesnici (2 500 obyvatel), vdaná, dvě dospělé děti,
3. Míša, 23 let, studentka sociologie a andragogiky, bydlí ve vesnici (1 000 obyvatel), svobodná, bezdětná,
4. Jindřich, 38 let, knihovník, bydlí ve vesnici (5 000 obyvatel), ženatý, jedno dítě,
5. Štěpánka, 27 let, prodavačka v knihkupectví, žije ve městě (100 000 obyvatel), svobodná, bezdětná,
6. Vendula, 21 let, studentka pedagogiky a sociální práce, žije ve vesnici (50 obyvatel), svobodná, bezdětná,
7. Honza, 42 let, prodavač v obchodu se sportovním zbožím, žije ve městě (100 000 obyvatel), rozvedený, dvě děti,
8. Mikoláš, 20 let, student filmové vědy a historie, žije ve městě (10 000 obyvatel), svobodný, bezdětný,
9. Karla, 35 let, na rodičovské dovolené, před ní učitelka v mateřské škole, žije ve městě (300 000 obyvatel), žije s přítelem, dvě děti.

6.6 Zpracování dat

Po získání dat docházelo průběžně k jejich zpracování, k jejich transkripci a deskripci. Pro transkripci nahraných rozhovorů bylo užito doslovné a komentující transkripce pomocí mezinárodní fonetické abecedy IPA a s označením znaků pro nápadné příznaky promluvy (pauzy, smích, hazitační zvuky aj.). V transkripci se ponechávají dialektismy, hovorová slova, slova obecné češtiny i chyby ve větné skladbě. Každá výpověď má přiřazené své číslo.²⁷³

Následovala redukce dat pomocí transkripce, během které již byly zaznamenávány možné interpretace, data byla roztríděna do jednotlivých tematických celků v textovém editoru. Jedna výpověď mohla být zařazena i do více tematických celků. Poté došlo

²⁷³ Pravidla a značky užívání pro transkripci jsou v Příloze č. 2. Transkribované rozhovory jsou vzhledem k jejich velkému rozsahu pouze na příloženém CD k této Práci v příloze č. 4.

ke zjednodušení a shrnutí výpovědí, neboli masce deskripce. Toto zjednodušení může podle Mayringa²⁷⁴ užívat tyto postupy:

- vynechání výpovědí, slov a frází, která se opakují, jsou vycpávkové nebo redundantní,
- generalizací, kdy se výroky nahrazují významově nadřazeným pojmem, ke kterému odkazují,
- konstrukcí, kdy se z více jednotlivých výpovědí složí jedna globální výpověď, která zachovává obsah všech původních výpovědí,
- integrací, kdy výpovědi, které jsou již obsaženy v jiných výpovědích, jež mají globálnější (nadřazený) význam, se mohou vypustit,
- selekcí, kdy určité hlavní výpovědi, které obsahují významný obsah, se nechají nezměněné a nepodstatné se vypustí,
- seskupováním, kdy výpovědi, které si jsou obsahově blízké, ale nacházejí se v různých částech rozhovoru, se seskupí v jednu výpověď.²⁷⁵

6.7 Analýza a interpretace dat

6.7.1 Čtenářské a mediální biografie

Pavla, 24 let

Pavla studuje učitelství českého jazyka a výchovy ke zdraví na pedagogické fakultě, letos bude absolvovat. Snaží se číst každý den nebo obden, nejlépe na klidném místě, ale zvládne to i ve škole, ve vlaku, v posteli před spaním. Lidé na ni při čtení nemohou mluvit, odborné knihy čte v knihovně nebo doma. Nemá svého nejoblíbenějšího autora, ani žánr, spíše dokáže vymezit, co nečte (braková a kýčovitá literatura). Ráda chodí do knihkupectví a antikvariátů, ostatní ji musí od těchto návštěv chránit, protože je zde schopna utratit mnoho peněz. Její domácí knihovna je obrovská, ale chce ji i nadále zvětšovat.

Jako čtenářka se charakterizovala jako vybíravá, občas rychlá, snaží se o pozorné čtení, občas je roztěkaná, ale dokáže se v textu vracet, když zjistí, že neví, o čem text byl. Zároveň je pečlivá, protože si vede čtenářský deník. Na čtení má podle vlastního názoru málo času, ale i přes to si na knihy čas vždy najde.

²⁷⁴ Mayring, 2002.

²⁷⁵ Mayring 2002, s. 95.

Čte z důvodu, že ji to naplňuje a baví a jako budoucí pedagožka chce mít přehled o knihách. Knihy však nejsou pro ni úplně všechno. Knihy, které si vybírá hlavně podle doporučení lidí, jsou pro ni symbolem moudrosti, ale také zábavy, odpočinku, u kterého ale může současně přemýšlet a může ji obohatit do budoucna (na rozdíl od televize), je v nich uložený příběh, může si udělat o příběhu svůj obrázek, nikdo ji to nepředkládá (také na rozdíl od televize, o televizi říká, že je odosobněná).

Kniha je pro ni jednoznačná volba před televizí. Snaží se čerpat informace hlavně z knih, ale např. v nouzi užívá internet, protože jsou pro ni hlavním informačním zdrojem (co je vydáno by podle ní mělo být ověřeno), na druhém místě je internet (slouží buď jako doplňující zdroj, nebo iniciační).

U televize stráví dvě až tři hodiny týdně, na koleji, kde tráví čtyři dny v týdnu, televizi nemá k dispozici, pro informace se raději podívá na internet, který je pro ni komunikačním prostředkem, zatímco knihy pro ni slouží k vyhledávání a jsou informačním zdrojem. Na sociálních sítích je kvůli soukromým i školním důvodům po většinu dne online. Rádio poslouchá, hudbu při cestě do školy a ze školy, občas filmy a seriály, ale na ty nemá nyní tolik času. Seriály však nesleduje přímo v televizi, ale v online verzi na internetu nebo na DVD, věnuje jim asi čtyři až pět hodin týdně.

Pavla doufá, že elektronické knihy nenahradí ty papírové, protože ty mají svou filozofii, proto bude své budoucí studenty pobízet ke čtení papírových knížek. Z jiných než papírových forem knihy využívá audioknihy. Podle Pavly se může poezie skrze televizi dostat k lidem. Film ji občas dokáže inspirovat k přečtení knihy. Kvůli knihám sleduje na internetu IBBY a další literární servery, ale musí být oficiální, nebo ověřené. Jiné zdroje, které se zabývají na internetu literaturou, jsou neověřené a většinou čerpají z dalších neověřených zdrojů, podle ní jsou tam občas „totální nesmysly“, takže je neužívá, kriticky si z těchto zdrojů vybírá. Např. vyhlášení cen Magnesia litera nesledovala přímý přenos z udílení cen, ale podívala se jen na výsledky na internet, kde se inspirovala několika knihami.

Její vztah ke čtení se změnil, díky studiu bohemistiky má ke knihám i čtení stále kladnější vztah, dříve četla více, ale i když nyní nemá tolik času, tak přesto knihy stále vyhledává, více si vybírá, dříve četla všechno, více také čte poezii, protože se setkala s lidmi, kteří poezii píš.

Michaela, 46 let

Michaela pracuje jako knihovnice v menší vesnické knihovně, čte i ve svém volném čase. Z profesních důvodů čte knihy, které by jinak nečetla, ale většinou je jen „přelétne“, aby byla v obraze a mohla je pak doporučit svým čtenářům. Novinky o knihách sleduje také z profesních důvodů, přičemž tvrdí, že vybírat knihy je dnes problém pro jednotlivce i pro knihovnu.

Knížky čte každý den, oproti jiným aktivitám nad nimi stráví nejvíce času. Čte večer v posteli, žánry střídá podle nálady – naučné knihy, encyklopedie, „životní prózu“, detektivky. Ke čtení potřebuje klid, potřebuje si knihu „užít“. Knihy si vybírá např. podle kritiky v novinách, podle doporučení kolegyně, názvu nebo obálky knihy.

Je čím dál více vybíravější, není ji jednouché uspokojit jako čtenáře. Pozornost u čtení také není její silnou stránkou, více se dokáže soustředit u naučných knih. Michaela s knihami vyrůstala, nedokáže si život bez nich představit, jsou pro ni kulturním zážitkem.

Televizi věnuje asi tři hodiny týdně v závislosti na tom, jak zajímavé pořady v ní jsou, není tam tolik pořadů, které by potřebovala vidět, ví, že ten čas může strávit lépe. Čtení knih je podle ní přínosnější pro rozvoj fantazie, při sledování televize nemusí přemýšlet, vše má „předloženo na stříbrném podnose“. U televize se ale nemusí tolik soustředit jako u knihy. Odebírá Mladou frontu Dnes a u čtení těchto novin stráví docela dost času. Nečte časopisy a neposlouchá rádio. Za svůj hlavní informační zdroj považuje internet, tráví u něj čím dál více času na úkor jiných aktivit (např. že by si mohla zacvičit). Čte na něm např. zprávy.

Ráda srovnává literární a filmovou verzi stejného příběhu, většinou na ni kniha udělá větší dojem než film. Nedokáže číst knihy na obrazovce počítače, musí si vše tisknout, protože ji chybí možnost listování a musí si vše „osahat“. Čtení na obrazovce pro Michaelu není přirozenou záležitostí, nalhává si, že ji to kazí oči. Toto vysvětluje tím, že pro ni internet není přirozenou věcí, ale musela se s ním naučit zacházet. Na internetu sice vyhledává krátké, nebo základní informace, ale pro něco delšího zvolí knihu.

Dnes už nemá čas číst tlusté knihy, které dříve vyhledávala, naopak vyhledává encyklopedie a naučné knihy, kterým se dříve nevěnovala, což odůvodňuje tím, že má potřebu se vzdělávat. Dříve četla poezii, dnes tvrdí, že je čas na „životní prózu.“ Také je čím dále více

vybíravějším čtenářem. Zatímco dříve se někdy nedokázala od knihy odtrhnout a četla celou noc, dnes již to nedokáže.

Míša, 23 let

Míša je studentkou sociologie a andragogiky, proto množství času, které věnuje čtení knih, je závislé na množství studijních povinností. Vybírá si hlavně psychologickou prózu a odborné knihy do školy. Naopak poezii čte daleko méně. Dnes čte náročnější knížky než dříve. Na čtení se potřebuje soustředit, nemá ráda rušivé vlivy kolem sebe. Knihy si vybírá podle doporučení známých i podle žebříčků na internetu, knihy pak moc nekupuje, výjimku tvoří ty, se kterými počítá, že je bude číst do budoucna, a nekupuje nikdy knihy, které nečetla. Do knihovny chodí jednou týdně, kdy si objedná knihy přes internet a pak si je tam vyzvedne.

Charakterizuje sama sebe jako zaujatého čtenáře. Čtení je pro ni forma zábavy, ale také „zásobárna vědění a vzdělanosti“ a slouží podle ní pro rozvoj slovní zásoby. Kniha je pro ni srdeční záležitostí, myslí si, že vztah ke knihám je důležitý. Když ví, že něco, co hledá, najde v knihách, tak je k tomu využívá.

Při práci Míša poslouchá rádio, každý den se několikrát během dne podívá na zprávy na internetu a celkově tímto hledáním stráví hodinu a půl. Internet je jejím hlavním informačním zdrojem. O víkendu se dívá na televizní zprávy, což jí zabere asi tři hodiny, televizi využívá také jako kulisu např. k žehlení. Televizi v posledních letech vyměnila za internet. Filmy sleduje dvakrát do měsíce, dvacet minut denně stráví sledováním seriálu. Jednou týdně čte časopis, noviny si nekupuje.

Míša není zastáncem elektronických knih, v omezené míře čte v této podobě jen skripta, ale na druhou stranu neříká, že čtečky knih jsou něčím negativní. Spojení kniha a televize je podle Míši oxymoron. Jako filmový divák srovnává knižní předlohu s filmem, přičemž ví, že některé věci se nedají přenést z knihy na filmové plátno, ale uznává, že to jsou dva odlišné světy.

Jindřich, 38 let

Jindřich pracuje jako knihovník ve větší knihovně, velkou část volného času tráví s malou dcerou. Čte poměrně dost, jako knihovník ví, co přišly za novinky do knihovny a dostane se k nim jako první, jindy se podívá na literární servery nebo se podívá na recenze v novinách.

Týdně přečte dvě knížky, čtení je u něho závislé také na počasí, když je hezké počasí, tak na knihy zbývá méně času. Nejraději čte detektivky, válečné romány a naučné knížky o válkách, nejraději před spaním a v autobuse na cestě do práce a z práce. Jako čtenář si hodně vybírá, využívá situace, kdy je u zdroje, musí se na čtení soustředit, nevnímá lidi okolo a uzavírá se do ulity. Čte kvůli zážitkům, je to pro něj odpočinek, náplň jeho života, práce i volného času. Beletrii čte jen v tištěné podobě, na počítači ji nečte, protože rozlišuje svět počítačů a svět knih.

Televizi sleduje asi hodinu a půl denně, hlavně zprávy nebo detektivky jako např. Můj přítel Monk nebo Vraždy v Midsomeru, občas se podívá na film. Na internetu si taky čte zprávy místo novin, protože tam je všechno pohromadě, nemusí tím listovat a internet také využívá pro komunikaci. Časopisy si občas přečte v práci, např. Reflex nebo 100+1. Jako kulisa mu slouží rádio, občas zvolí i filmy na DVD.

Filmy podle literární předlohy většinou nepozná, nemá takový přehled, pozná to např. u filmů podle knih Petra Šabacha. Čas od času zavítá na stránky, na kterých lidé zveřejňují svou vlastní tvorbu, jindy si vyhledá informace o autorech. Nevyužívá internet místo knih, raději sáhne po klasické encyklopedii. Čtečkám zatím příliš nefandí, ale jako výhodu u nich spatřuje to, že se může dostat ke knihám, které jsou v knihovnách velmi žádané a na které by musel dlouho čekat.

V posledních letech čte méně a jen své oblíbené autory, je více vybíravý, zúžil svůj výběr, dříve nečetl naučné knihy, dnes je čte, vysvětluje to tím, že má potřebu se vzdělávat.

Štěpánka, 27 let

Štěpánka pracuje jako prodavačka v knihkupectví a už několikátým rokem dokončuje bohemistiku, přiznává, že knihy, ač je má ráda od první třídy, před Vánocemi se vzhledem k množství práce v knihkupectví její názor mění. Čte i v práci a u toho zvládá hlídat knihkupectví. Když potřebuje knihu, kterou si nechce kupovat, tak si ji přečte v práci.

Čte o přestávce v práci, večer a všude, kudy chodí. Ráda si zaleze s knihou do vany. Říká, že přečte všechno, co vidí, a že nemůže říct, co čte, ale spíše dokáže vymezit to, co nečte (detektivky, „sladárny“). Čte i odborné knihy nebo knihy o historických událostech. Díky svému studiu se vybírá knihy „na úrovni“. Do knihovny si chodí půjčovat odborné publikace, tím, že dělá v knihkupectví, tak si kupuje knihy častěji.

Štěpánka má ráda opotřebované knihy, čtení na notebooku podle ní není ono. Čte, protože ji to baví, některé knihy potřebuje. Když ji kniha nebaví a nepotřebuje ji, tak ji nedočte, když ji nebaví a musí ji dočíst, tak přeskakuje stránky.

Televizi sice doma nemá, ale občas ji sleduje u přítele, u spolubydlící nebo přes internet, v této formě si může lépe zorganizovat čas a sledovat pořady, které běží, když je v práci. Také díky sledování televizních pořadů na internetu se dívá jen na dané pořady a ne na další pořady. Sleduje Výměnu manželek, hlavně starší filmy a ty, u kterých nemusí příliš přemýšlet. Po celý den má zapnutý facebook, surfuje na pracovních webech, užívá idos.cz, lamer.cr, seznam.cz a novinky.cz. Internet je pro ni hlavním informačním zdrojem. Noviny příliš nečte, u rodičů občas Blesk, časopisy dostává od kamarádky poté, co je přečte.

Před televizí upřednostňuje knihy, protože u nich může využít svou fantazii. Nemá ráda, když ji někdo určitou představu předkládá, navíc ve filmu nebude nikdy více informací než ve knížce a je tam jen opakování toho, co bylo řečeno. Štěpánka říká, že zatímco k internetu je připojena neomezeně a neustále, pro ostatní média si musí vyhradit čas. Štěpánka říká, že z internetu i televize se člověk může dozvědět, co si přečíst, nebo naopak to nečíst, jako příklad uvádí situaci, kdy si Jan Kraus přizve do svého pořadu spisovatele a u knihy, která se předtím neprodávala, se najednou prudce zvýší prodejnost. Naopak specializované pořady (např. Nové knihy nebo vyhlášení literárních cen) jsou zaměřeny na úzký okruh lidí, kteří se o knižní trh zajímají i tak. Nedokáže číst knihu a přitom se dívat na televizi, protože ji televize díky útokům na dva smysly (sluch a zrak) dokáže od knihy odlákat.

Pro rychlé získání informací používá internet a taky ji slouží pro krátké ověření znalostí, ale když potřebuje podrobnější informace nebo informace pro akademické účely, tak zamíří do knihovny pro knihy. Na internetu si lidé podle Štěpánky stáhnou „pirátský překlad“, protože nemohli knihu sehnat v papírové podobě, nebo nejprve si přečtou tento překlad, a když je zaujme, tak si koupí knížku. Další výhodou internetu je podle ní to, že si může najít v internetových katalozích knihoven obsah knih a usoudit, zda je pro ni kniha potřebná, což jde obdobně i na Amazon.com. Štěpánka došla také ke zjištění, že lidé nejsou schopni číst delší texty na internetu, protože se nejsou schopni soustředit.²⁷⁶

²⁷⁶ Jako příklad uvedla situaci, kdy chtěla, aby si přátelé přečetli text, ale odmítli s tím, že je dlouhý (měl asi 2 500 znaků), text ani nezačali číst.

Zjistila, že ke klasice (Hemingway, Dickens) se člověk musí „přočíst“. Změnil se u ní žánr, který četla, dříve to byly dívčí romány, dnes čte více odborné literatury, v poměru k množství volného času čte stále stejně.

Vendula, 21 let

Vendula je studentkou vysoké školy, ve svém volném čase má mnoho různých zájmů. Z knih využívá nejvíce odbornou literaturu do školy a pro přijímací zkoušky a něco také pro zábavu. Celkově čte asi dvě hodiny týdně a vybírá si podle tematiky, která ji zajímá, a podle doporučení pedagogů ze školy, kdy si na internetu srovnává jednotlivé knížky, aby si vybrala pro sebe tu nejlepší. Beletrii si vybírá podle svých oblíbených autorů, nejčastěji jsou to psychologické romány.

Charakterizuje se jako trpělivého a náruživého čtenáře, kdy se snaží číst pečlivě, aby si z knihy odnesla co nejvíce poznatků. Na čtení musí mít klid, nikdo ji nesmí rušit. Jinou aktivitu dokáže dělat u odborných knih, když si někdy vypisuje poznámky. Kniha pro ni znamená vzdělání, informace a zábavu.

Jednotlivé mediální aktivity se snaží kombinovat, aby měla přehled o všem. Televizi v posledních letech nemá neustále k dispozici, chybí jí, že se nemůže pravidelně dívat na televizní zprávy, a tak tuto roli nyní zastává internet, kde vyhledává také informace, které nenajde v knihách. Dále na internetu užívá facebook, skype a zhruba tři hodiny týdně sleduje archív svého oblíbeného seriálu. Z časopisů čte odborné periodikum Psychologie dnes, k novinám se nedostane.

Na internetu dá na doporučení lidí, kteří knihu přečetli, protože je to podle ní lidovější pohled na knížku. Nemá ráda elektronické knihy, ale někdy je používá, když zrovna není v knihovně k dispozici kniha tištěná. Internet se stal její hlavním informačním zdrojem, protože oceňuje, že je zde všechno pohromadě (včetně poslechu rádia) a také si zde může např. objednávat knihy v knihovně přes internetový katalog a může o nich hledat informace na webových stránkách nakladatelství. Pokud vypracovává nějakou práci v cizím jazyce, tak využívá překladové slovníky na internetu, protože je to pohodlnější, rychlejší a vyhledají jí více možností.

Výraznou změnou, která se projevila i ve čtení knih, byl nástup na vysokou školu, kdy začala potřebovat knihy a také to, že bydlí na „privátě“, a tak televizi může sledovat jen

o víkendu, což změnilo její vztah ke knize, našla si k ní cestu, raději si dnes přečte knížku, než aby si pustila např. seriál na Nově. Na střední škole ji ke knihám nikdo nevedl, a tak si zvolila dívání se na televizi během celého odpoledne místo toho, aby sáhla po knize.

Honza, 42 let

Honza pracuje v obchodu se sportovním zbožím, zajímá se hlavně o historické knihy a filmy a navštěvuje muzea. Knihám se věnuje večer, zhruba pět hodin za týden. Čte hlavně historické knihy a knihy o sportu. Do knihovny nechodí, knihy si kupuje, jednu za čtvrt roku, někdy si je půjčuje od známých. Knihy pro něj znamenají prostředek k získání informací a k vlastnímu obohacení. Přiznává, že by dokázal bez knih žít a že není moc vybíravý. Na čtení se soustředí, protože ví, že nemusí nikam při čtení spěchat, tak čte pečlivě a nepřeskakuje stránky.

Přiznává, že televize mu zabere více času než knihy. Televizi se věnuje asi tři hodiny denně, vybírá si večerní zprávy a sportovní, hlavně fotbalové přenosy. Má problém se přinutit ke čtení, protože přednost mají sportovní přenosy, říká, že kniha mu nikde neuteče, ale dívat se na sportovní zápas ze záznamu nemá rád. Pokud se ale ke knize dostane, tak je zaujatým čtenářem. Uvědomuje si, že u knih musí více přemýšlet, zatímco u televize se může soustředit méně.

Tříkrát týdně si kupuje deník Sport a z časopisů čte Živou historii. Internet používá daleko méně, ale vyhledává na něm také zprávy a informace o sportovních mužstvech, výsledky zápasů apod. Na internetu si také hledá informace a obsah o konkrétní knize, o které se někde dozví, ale potom si ji zajde koupit do knihkupectví, přes internet knihy nenakupuje. Dříve četl méně, dnes čte více knih a vysvětluje to tím, že má více času na čtení a větší chuť, což je ovlivněno hlavně tím, že se rozvedl a nyní žije sám. Televizi věnuje stále stejně času.

Mikoláš, 20 let

Mikoláš je studentem historie a filmové vědy. Nejčastěji čte beletrii, občas čte i odborné knihy a encyklopedie, když jsou povinné do školy. Knížka, kterou čte, ho musí bavit, nemá rád, když knihu musí přečíst. Do knihovny chodí často, ale knihu si koupí málokdy, do knihovny jde tehdy, nechce-li knihu kupovat. Při výběru knih se nechá ovlivnit kamarády, pokud o knize nic neví, tak ji nečte. Vedle filmů jsou pro něj knihy zdroj příběhů

a pobavení. Jako čtenář je pečlivý, nepřeskakuje stránky, plně se soustředí jen na čtení. Myslí si, že je čtenářský průměr, že někteří čtou více a někteří naopak méně.

Mikoláš sedí téměř pořád u internetu, sleduje hlavně facebook a filmové weby. Na encyklopediích typu Wikipedia hledá jen základní informace, kde je v kostce to, co potřebuje. Na televizi se dívá hlavně večer, hlavně na seriály na Prima Cool a dokumenty na ČT 2, celkově asi dvě hodiny, přes den se dívá jen tehdy, je-li něco zajímavého. Rádio poslouchá minimálně, časopisy ani noviny nečte.

V médiích jej občas zaujme reklama na novou knihu, avšak musí si pak přečíst recenzi na internetu, která jej ovlivní, zda si knihu přečte, nebo nikoli. Kromě recenzí sleduje také různé diskuze o knihách, ale cíleně knižní weby nevyhledává. V knihách vnímá intertextualitu, např. v knížce vidí, kdy autor byl inspirován Star Wars. Odděluje, co je televizní tvorba, co je kniha a co film. Na internetu využívá překladače a internetové cizojazyčné slovníky, tištěnou formu využívá jen tehdy, chce-li najít jedno slovo, nebo nemá zapnutý počítač. S elektronickými knihami se zatím nesetkal, setkal se však s naskenovanými knihami, kdy na nich oceňuje hlavně to, že je nemusí shánět, nebo kupovat, jen si je stáhne do počítače, netiskne je, protože šetří papír a cartridge a nevádí mu číst na monitoru obrazovky. Jeho vztah ke knihám se v posledních deseti letech změnil, protože začal číst knížky o Harrym Potterovi, které jej hodně ovlivnily.

Karla, 35 let

Karla je momentálně na rodičovské dovolené s mladší dcerou, starší dcera chodí do školy a právě dcery a rodičovská dovolená řídí její čtení. Avšak i přesto si na čtení udělá čas, kdy jej „kouskuje“ mezi jiné aktivity.

Čte hlavně přes den, např. venku v parku, když dcera spí, večer již nečte, to se dívá spíše na televizi, protože chce trávit čas se svým přítelem a to ji umožňuje televize, nikoli knihy. Má ráda romány (např. Daniely Steelové) a povídkové knihy. Čte také pohádky a dětské knihy. Knihu si kupuje jednou za čtvrt roku, půjčuje si je převážně od své matky, vybírá si je podle autora nebo názvu, někdy má na ni vliv zmínka o knize v televizním pořadu.

Jako čtenářka se charakterizovala jako pohodlná a ne moc náročná na výběr knih. Čte jen to, co ji baví, čte pozorně, při nepozornosti se dokáže vrátit zpět. Při čtení má klid jen sama pro sebe a říká, že díky knihám může poznávat jiné příběhy. Kniha u ní nestojí na

prvním místě, na tom jsou její děti, ale i přesto mají knihy své místo, mají své kouzlo a znamenají pro Karlu odpočinek a relaxaci.

Karla je nepravidelným televizním divákem, většinou nemá dopředu vyhládnuté konkrétní pořady. Ráno má puštěnou Snídani s Novou, dopoledne seriály v televizi a večer např. Show Jana Krause, Partičku nebo filmy. Denně se dívá na televizi asi tři hodiny. Míra její pozornosti u televize se liší, během dne není velká, večer ji sleduje pozorně. Na internetu, který je pro ni zdrojem informací a na kterém tráví hodinu denně, sleduje novinky.cz, užívá e-mail, facebook, články na psychologická témata a někdy navštěvuje specializované servery pro maminky. Internet také Karla využívá k tomu, aby se podívala na stránky spisovatelů, jestli nepřipravují další knihu, ocenila také projekt, když před několik lety Michal Viewegh psal blogový román na pokračování. Rádio neposlouchá, někdy si kupuje časopisy (lifestylové časopisy a časopisy pro maminky s dětmi). Média celkově vnímá jako součást svého života.

Dříve se věnovala knihám více, dnes se nemůže věnovat už jen sama sobě. Kdysi četla naučné knihy, dnes na ně nemá čas, ani chuť, místo nich si přečte článek na podobné téma v časopisech nebo na internetu. Dnes si dokáže knihy více užít, ví, že je to čas určený jen pro ni a nikdo do něj nezasahuje a dokáže při čtení vnímat nejen knihu, ale i okolí.

6.7.2 Interpretace

V této části práce dojde k interpretaci dat, které byly zjištěny v rozhovorech, aby byly zodpovězeny výzkumné otázky. Jedná se o interpretaci založenou na všech mediálních aktivitách, ale také na získávání knih, získávání informací o knihách aj. Dochází k rozdělení zjištěných informací podle čtenářských generací (mladší generace a starší generace),²⁷⁷ podle toho, zda se ve svém životě profesně zabývají knihou nebo ne (profesionálové a laici²⁷⁸) a podle funkce knihy (beletrie a odborné/naučné knihy²⁷⁹).

²⁷⁷ Pro potřebu práce byli čtenáři rozdělení na starší od 30 do 46 let (Michaela, Jindřich, Honza a Karla) a mladší od 18 do 30 let (Pavla, Míša, Mikoláš, Štěpánka a Vendula). Toto rozlišení částečně vychází z rozdělení na studenty a pracující, resp. na rodičovské dovolené. Tyto dvě kategorie byly zvoleny proto, že respondenti byli pouze do věku 46 let.

²⁷⁸ Do první kategorie byli zařazeni Pavla, Michaela, Jindřich a Štěpánka, kteří jsou pracovně nazýváni profesionálové, do druhé kategorie pak Míša, Vendula, Honza, Mikoláš a Karla, kteří jsou nazýváni laici.

²⁷⁹ Tyto knihy můžeme souhrnně nazývat funkcionální, ale v této práci je využíván termín odborné knihy u studentů vysokých škol a naučné u ostatních.

Jak internet ovlivňuje čtení knih?

Ve výzkumu jsem zjistila, že čtenáři si při spojení čtení knih a internet jako první vybaví čtení elektronických knih (např. Míša, 104; Štěpánka, 94), avšak v průběhu rozhovoru vyšlo najevo, že nerozlišují mezi elektronickými knihami, které jsou určeny pro čtení nejen na počítači, ale také v mobilních telefonech nebo čtečkách, a mezi knihami, které byly původně ve formě klasické, ale došlo k jejich nafocení nebo naskenování a k šíření pomocí internetu, kdy však nemají výhody elektronických knih (např. možnost hledání v knize).²⁸⁰

Tabulka č. 4 Vliv internetu na čtení

Mladší generace	Starší generace	Profesionálové	Laici	Bez rozdílů
Užívání internetových slovníků a překladáčů	X ²⁸¹	Ručení autora za knihu oproti anonymitě autora na internetu	X	Laicizace internetových recenzí
Internet jako přirozená součást života, někdy užívají elektronické knihy	Osvojení internetu, ale neosvojení čtení na internetu, ve většině nemají potřebu číst elektronické knihy	Respektování elektronických knih, minimální užívání	X	Ochota číst na obrazovce oproti neochotě
Internet jako iniciační a/nebo doplňkový zdroj, zbývající informace z knih, hledání krátkých, nebo základních informací	Internet není zdrojem informací, ale pro zprávy a volný čas			Nástroj pro objednávání knih v knihovně, zjišťování obsahu, zjišťování informací o knihách
Připojení k internetu po celý den oproti nutnosti vyhradit si čas pro knihu a jiná média	X			Výsluní internetu – vše na jednom místě, více možností než televize

Zdroj dat: vlastní výzkum

Pro mladší generaci je typické, že užívají internetové slovníky a překladače místo jejich tištěných protikladů, protože je to podle nich rychlejší a pohodlnější a slovníky jim najdou více výrazů (např. Vendula, 110; Mikoláš, 128). Internet je pro tuto generaci přirozenou součástí života, jsou k němu připojeni celý den, zvláště pak na sociálních sítích, zatímco pro jiná média si musí najít čas (Pavla, 125; Štěpánka, 40). Televize naopak ztrácí

²⁸⁰ V druhém případě se jedná o nelegální šíření. Pro potřeby této práce nedochází k výraznějšímu rozlišování těchto dvou podob, dochází ke sloučení s tím, že se jedná o čtení knihy na obrazovce počítače.

²⁸¹ X – protichůdná tendence nebyla zjištěna.

u nich na významu, v některých funkcích ji zastupuje internet (např. místo televizních zpráv zpravodajské portály nebo videoarchívy televizí). Ač většina z nich říká, že nepreferuje elektronické knihy, tak je čas od času použije, když např. není k dispozici tištěná kniha v knihovně a oni ji nutně potřebují (např. Mikoláš, 138). Internet neslouží pro všechny informace, slouží pro doplnění informací z knih (např. Pavla, 48).

Starší generace si sice osvojila počítač a internet, ale už neodkáže číst knížky na obrazovce, např. Michaela si nalhává, že jí to kazí oči (Michaela, 103). Mnoho z nich však tuto formu knih neužívá, protože ji nepotřebuje, zatímco mladší generace ji užívá hlavně ke studiu. Na internetu si nevyhledávají informace, pokud je potřebují, tak je vyhledávají v knihách, a to hlavně proto, že mají potřebu se vzdělávat (např. Jindřich, 76).

Profesionálové si více uvědomují, že autoři tištěných publikací (hlavně odborných) ručí za svou knihu, zatímco na internetu často není autor uveden, a tak informace nemusí být pravdivá (např. Pavla, 133). Také respektují elektronické knihy, i když je příliš nevyužívají.

Všeobecně můžeme pozorovat situaci, kdy lidé si raději na internetu přečtou recenzi na beletristickou knihu od běžného čtenáře než odborníka (např. Vendula, 54). Toto souvisí s tím, že na internetu může být člověk zároveň tvůrcem a čtenářem. Někteří čtenáři jsou ochotni číst text v elektronické podobě, aby ušetřili za tisk a za papír, jiným se naopak tyto texty čtou špatně a raději si je vytisknou (např. Mikoláš, 142; Michaela, 93). Internet také plní funkce „služebníka“ čtení, kdy jej návštěvníci knihoven využívají k objednávání knih na internetu, k vyhledání obsahu v elektronických katalozích knihoven u odborných knih, zda knihy obsahují to, co potřebují, nebo k hledání obsahu a popisu knihy na stránkách nakladatelů nebo internetových prodejců knih (např. Míša, 68, Štěpánka, 69).

Jak televize ovlivňuje čtení knih?

U mladé generace se snižuje zájem o televizi, už ji tolik nevyužívají, naopak roste zájem o videoarchívy televizí, pouštějí si seriály na DVD nebo online na internetu (např. Míša, 46). U starší generace je pak vidět u televize vliv jiné organizace času. Chodí do práce, a tak buď vidí pořad v televizi, nebo už televizní pořad neuvidí nikdy, nevyužijí archívy (např. Karla, 44).

U laiků má televize vliv hlavně na výběr knih, a to u komerčních pořadů, např. pozvání spisovatele do Show Jana Krause (např. Karla, 66; Štěpánka, 84). Oproti tomu profesionálové se nechají ovlivnit při výběru přáteli, známými a kolegy v práci nebo např. na

facebooku, kdy však tuto situaci berou tak, že jim to doporučil člověk skrze médium (např. Pavla, 77, 89; Michaela, 51). Pokud jsou ovlivněni médii, tak se jedná o pořad, který je zaměřen na užší skupinu respondentů (např. Štěpánka, 89). Rozdíl je také při srovnávání filmu podle literární předlohy. Zatímco profesionálové je mají tendence srovnávat, i když si uvědomují, že se jedná o dvě odlišná média a vítězí většinou film, tak laici si ani neuvědomují, že by mohlo dojít k rozdílům mezi těmito formami zpracování (např. Míša, 126; Karla, 104). Profesionálové také říkají, že kniha je jedinečná, zatímco film pouze opakuje a nikdy nemůže přinést nic nového navíc (např. Štěpánka, 68). U profesionálů vyhrává v souboji televize proti knize většinou kniha (Pavla, 129), u laiků jak kdy, kniha zde nemá hlavní pozici (např. Honza, 74).

Tabulka č. 5 Vliv televize na čtení

Mladší generace	Starší generace	Profesionálové	Laici	Bez rozdílů
Ústup oblíbenosti televize	X	Výběr knih podle lidského faktoru, skrze médium i z médií ²⁸²	Výběr knih spíše z médií ²⁸³	Zapojení fantazie u knih oproti televize
Role videoarchívů	Jen televize	Tendence porovnávat knihu a film	Bez tendence porovnávat knihu a film	Intertextualita
		Kniha jedinečnost, film opakování	X	Potenciální odvádění pozornosti od čtení
		Vítěz kniha	Různé postavení knihy a televize	

Zdroj dat: vlastní výzkum

Většina respondentů přiznává, že zatímco televize nám vnucuje určitou představu, tak kniha jim poskytuje prostor pro zapojené vlastní fantazie a také prostor pro přemýšlení (např. Michaela, 82). Přiznávají, že kdyby četli knihu u televize, tak by televize odváděla pozornost – televize působí na dva vjemy, na zrak a sluch, a má tak převahu oproti čtení, které působí jen na zrak (Štěpánka, 79). Ale na druhou stranu přiznávají, že se podívají na televizi, která nevyžaduje tolik pozornosti a přemýšlení. Někteří nacházejí v knihách prvky intertextuality z filmů, např. ze Star Wars (Mikoláš, 100).

²⁸² Jedná se o všeobecný vliv médií, pro usnadnění je toto zařazeno u televize, i když by to mohlo být paralelně uvedeno i u internetu.

²⁸³ Jedná se o všeobecný vliv médií, pro usnadnění je toto zařazeno u televize, i když by to mohlo být paralelně uvedeno i u internetu.

Jaké tendence ve čtení můžeme najít u dnešních čtenářů?

Starší generace si knihy více vybírá, zatímco mladší nemá zatím tak široký rozhled, sice nečte vše, co jí přijde pod ruku, ale kritéria výběru jsou nižší (např. Michaela, 54, 55). Starší generace je také schopna se čtení knih věnovat jen po omezenou dobu, dokážou se od nich „odtrhnout“, což souvisí s více povinnostmi v životě (např. Karla, 22; Michaela, 53). Dále dokážou u čtení dělat i jiné aktivity, nebo vnímat okolí, zatímco mladší generace potřebuje na čtení knih klid (např. Pavla, 69; Karla, 68). U starších, kteří už mají školní vzdělávání za sebou, nastala potřeba se znovu vzdělávat a tuto funkci převzaly knihy, je to jejich dobrovolná volba (např. Jindřich, 79; Michaela, 14, 16), zatímco mladší musí číst, protože to od nich vzdělávání ve škole vyžaduje, podle toho se liší také jejich pozornost, nebaví-li je daná knížka, tak je pozornost nižší, zatímco u knížky, která je baví, je pozornost vysoká (např. Vendula, 4, 10; Mikoláš, 74, 76; Štěpánka, 99).

Profesionálové mají ke knize blíže, čtení je pro ně velmi důležité a má u nich klíčové postavení (např. Pavla, 15; Jindřich, 32). Není to pro ně jen zábava, ale také symbol moudrosti a zásobárna vědění. Dále mají tendenci hledat v textu pravopisné chyby a je pro ně problém číst beletrii jako příběh a ne jako text (např. Štěpánka, 56) a nedokážou odhadnout, kolik času stráví nad čtením knih, protože čtou často, denně nebo několikrát do týdne, čtou během celého dne a neodměřují přesně čas (např. např. Pavla, 45, 46), zatímco laici mají pro čtení vyhrazený určitý časový prostor, a tak mohou snadněji odhadnout, kolik času věnují čtení (např. Honza, 21). Liší se také množství přečtených knížek a i přesto, že si profesionálové více vybírají knihy, které si přečtou, tak je pro ně lehčí vymezit druhy a žánry knih, které nečtou, než to, co čtou. Knihy si většinou půjčují v knihovně (např. Štěpánka, 48). U laiků je to naopak, ti mají své oblíbené autory a žánry a knihy si kupují, protože jich není tolik (např. Karla, 22, 54).

Tabulka č. 6 Trendy ve čtení

Mladší generace	Starší generace	Profesionálové	Laici	Bez rozdílů
X	Více vybíraví	Kniha i moudrost a zásobárna vědomostí	Kniha jen jako informace a zábava	Využívání knih kvůli podrobnějším informacím a pro akademické účely
Nutnost knih pro vzdělávání	Dobrovolná potřeba se vzdělávat	Hledání pravopisných chyb	X	Nutnost klidného místa ke čtení
X	Schopnost „odtrhnout se od knihy“	Nejdůležitější postavení knih	Knihy na stejné úrovni s jinými aktivitami	Stabilní místo knihy
Nutnost klid	Schopnost vnímat i dělat jiné aktivity	Neschopnost odhadnout čas strávený u knih	Schopnost odhadnout čas strávený u knih	
Pozornost u knihy podle toho, co jestli je baví	Čtení jen knihy, které je baví	Náročnost při výběru	X	
		Definice toho, co nečtou	Definice toho, co čtou	

Zdroj dat: vlastní výzkum

Všichni se pak shodují na tom, že knihy mají stabilní místo v jejich životě, na rozdíl od měnící se povahy užívání internetu a televize, u čtení knih jsou daleko menší rozdíly. Všichni preferují klidné místo ke čtení knih a knihy slouží pro hlubší informace, které nemohou na internetu získat a u studentů také pro akademické účely, protože nemohou uvést např. v seminární práci, že čerpali z Wikipedie.

Jak se mění povaha čtení?

V tomto výzkumu došlo ke zjištění, že nelze popsat, jak se mění povaha čtení v obecné rovině. U každého respondenta hrála klíčovou roli jiná životní událost, která zapříčinila změnu, nelze najít společné vlivy, které by působily na všechny. U některých lidí se změnila povaha čtení nástupem na vysokou školu (např. Míša nastoupila na vysokou školu a daleko větší roli v současném čtení hrají odborné knihy a skripta; Míša, 22), absencí televize (např. u Venduly se projevil nástup na vysokou školu, na televizi se dívá jen o víkendu, což způsobilo to, že si našla cestu ke knihám a dnes spíše sáhne po knize než televizi; Vendula, 20, 46), narozením dětí (např. u Karly, kdy se změnily její čtenářské návyky; Karla, 16), rozvodem (např. Honza, který má na čtení knih více času; Honza, 12), nebo nástupem do konkrétního zaměstnání (např. Štěpánka začala pracovat v knihkupectví, kdy získala větší přístup ke knihám; Štěpánka, 44).

6.8 Zodpovězení výzkumných otázek

Během výzkumu došlo k modifikacím výzkumných otázek, ke snížení vzorku²⁸⁴ a k rozlišení povahy čtení u laiků a profesionálů, protože jejich nároky i čtenářské chování jsou jiné.²⁸⁵ Téměř všechny dílčí výzkumné otázky, určené na počátku výzkumu, byly během výzkumu modifikovány.²⁸⁶ Nové dílčí výzkumné otázky byly stanoveny a zodpovězeny takto:

Jak televize ovlivňuje čtení knih?

Televize v dnešní době, ač stále dochází k rozšiřování možnosti výběru televizních pořadů a kanálů, ztrácí svou pozici. Mnoho lidí uvažuje nad tím, zda se bude dívat na pořad v televizi, nebo zvolí jinou aktivitu, např. čtení knihy. Neberou televizní videoarchívy jako televizi, ale výhoda podle nich je, že se na ně mohou dívat v době, kdy chtějí oni a že u nich neztrácejí čas jinými pořady, na které se původně nechtěli dívat. Někteří lidé volí knihu z důvodu, že u ní mohou zapojit fantazii, ale přiznávají, že někdy potřebují i méně náročnou aktivitu. Televize tedy působí spíše jako konkurent čtení, kdy si člověk musí vybrat, co zvolí. Navíc televize nepomáhá knihám, je to soupeř, který ho může obírat o čas.

Jak internet ovlivňuje čtení knih?

Zde se prosazuje tendence, že internet slouží jako pomocník pro knihy, kdy většina lidí není ochotná číst texty na internetu, ani v elektronické podobě. Z tohoto důvodu to zatím není pro knihy velká konkurence. Mladší generace je k internetu shovívavější, stejně jako profesionálové a návštěvníci knihoven. Internet slouží pro jiný typ informací než knihy (základní, doplňující, nebo iniciační informace), konkuruje jim jen zčásti. Informace na internetu lidé považují za více anonymní, kdy informace nemusí být pravdivé, zatímco za knihy někdo ručí. Vliv internetu na čtení je hlavně u odborných/naučných knih, podle časových možností, podle typu informace a podle role internetu v životě jednotlivce se čtenář rozhoduje, zda zvolí internet, nebo knihu. Dále pak slouží internet k získávání informací a pro knižní služby (např. objednávání knih v knihovně přes internet). Internet neubírá knihám čas ke čtení, ale pomáhá ke získávání informací o knihách.

²⁸⁴ Vzorek byl snížen na devět respondentů, jelikož data od nich získána byla dostatečná pro zodpovězení výzkumných otázek.

²⁸⁵ V případě, že by nedošlo k tomuto rozdělení, tak by nemohlo dojít k zobecnění výsledků.

²⁸⁶ Kromě otázek: „Proč televize působí na čtení destruktivně, zatímco internet neutrálně?“, „Jak internet ovlivňuje čtení knih?“ a „Jak televize ovlivňuje čtení knih?“.

Proč televize působí na čtení destruktivně, zatímco internet neutrálně?

Internet působí na čtení neutrálně, protože slouží jako pomocník čtení, jejich služby se doplňují (např. objednávání knih přes internet) a navzájem si příliš nekonkurují. V případě, že si v určitých oblastech konkurují, tak nedochází ke střetu, ale internet při vyhledávání informací stojí na počátku při získávání základních informací, nebo na konci pro jejich doplnění, zatímco knihy slouží pro zjištění hlavních informací. Zatímco televize a čtení jsou konkurenti, kdy se člověk musí rozhodnout, co zvolí.

Jaké tendence můžeme najít u dnešních čtenářů?²⁸⁷

Jaký je rozdíl ve čtení mezi jednotlivými generacemi?²⁸⁸

Druhá zmíněná otázka byla více rozebrána v dílčích interpretacích, kdy byly vyzorovány u čtení tyto tendence:

- lidé potřebují ke čtení klid, více se toto projevuje u mladší generace,
- lidé si stále najdou čas na knihu, která má svoje postavení ve volnočasových aktivitách,
- kniha slouží vzdělávání – dobrovolnému u starší generace i školnímu u mladší, ale také pro zábavu a odpočinek,
- nacházíme velké rozdíly ve čtení profesionálů a laiků.

Jak a proč se mění povaha čtení?

Ve výzkumu došlo ke zjištění, že nelze hledat např. společenské faktory, které ovlivňují čtení v obecné rovině, ale musíme hledat individuální změny u každého jednotlivce, popř. generace. Např. nástup do zaměstnání, na vysokou školu, narození dětí.

Hlavní výzkumná otázka: Jaký je význam a role čtení v dnešní společnosti?

Za pomoci dílčích výzkumných otázek došlo k zodpovězení hlavní výzkumné otázky. Čtení knih má v dnešní společnosti stále svou roli a své místo. Liší se však jeho role, u profesionálů má čtení klíčovou roli, snaží se číst denně a nedokážou odhadnout, kolik času nad čtením stráví, u laiků sice čtení nestojí na nejdůležitější pozici, ale najdou si čas, avšak jindy zase zvolí jinou aktivitu. Ačkoli se hovoří o tom, že společnost nechte, že se jen dívá na

²⁸⁷ Zde došlo sloučení s otázkou „Jaké je chování multimediálního čtenáře?“, protože za multimediálního čtenáře považuje každého respondenta v tomto výzkumu.

²⁸⁸ Hranice byla v tomto výzkumu věk 30 let.

televizi, tak to není pravda. Lidé se na televizi dívají, ale většinou za jiným účelem (aktuální zprávy), zatímco u knih hledají informace trvalejšího charakteru, internet pak spojuje obě tyto funkce. Je však pravda, že beletrie i televize slouží jako zdroj příběhů, vždy záleží na tom, kolik chce člověk energie a prostoru pro fantazii v tu chvíli do dané aktivity investovat a podle toho si volí, zda si přečte knihu, nebo se podívá na seriál či film v televizi. A ačkoli se mění charakter společnosti, užívání televize i internetu, drží si kniha stále podobné postavení, i když se v jejím čtení odráží tyto změny. Otázkou zůstává, zda se toto změnění při větším rozšíření elektronických knih, ačkoli se o nich stále mluví, tak nejsou tolik populární, jak by se mohlo zdát.

7. ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zaměřila na čtenářství a čtení knih. Jejím cílem bylo shrnout poznatky o čtení a čtenářství, shrnout poznatky z českých výzkumů od počátků 20. století a zaměřit se také na poznatky soudobých zahraničních výzkumů. Tento cíl se podařilo naplnit.

Nejprve shrnuji obecné poznatky o čtení, o knize, o čtenáři, dále se zaměřuji na výzkumy u nás, na jejich počátky od roku 1896, kdy se uskutečnil první průzkum o oblíbenosti knih. Od 60. let byly výzkumy již propracovanější, mají uvedeny cíle, metody i hypotézy, jsou však ovlivněny ideologicky. V této době se setkáváme s výzkumy, které se již zaměřily na vlivy masových médií, hlavně televize. Výzkumy byly u nás prováděny i po roce 1989, nejsou však reprezentativní, často jsou ovlivněny také svým financováním. Prvním reprezentativním výzkumem v České republice byly výzkum Jiřího Trávnička v roce 2007, který reflektuje situaci současného čtení ve společnosti. Trávniček se také zaměřuje na srovnání se zahraničními výzkumy, kdy zjistil, že čeští čtenáři patří v Evropě k tem, kteří čtou nejvíce. Dále se v této práci zaměřuji na trendy, které se čtením souvisí – blogování, elektronické knihy aj.

Cílem empirického výzkumu bylo v návaznosti na teoretické poznatky popsat roli a význam čtení u dospělých osob v soudobé společnosti v interakci s televizí a internetem. Tento výzkum se nezabýval nečtenářem. Vycházela jsem ze zjištění, že média nelze od sebe již striktně oddělit, jelikož jejich funkce se překrývají, a také ze zjištění, že zatímco televize působí na čtení destruktivně, tak internet se chová neutrálně. Tento cíl byl také naplněn. Kvalitativní výzkum probíhal v dubnu 2012 technikou polostrukturovaného rozhovoru s devíti dospělými osobami ve věku do 46 let. Rozhovory byly nahrávány, následně došlo k jejich transkripci, deskripci zjištěných dat a k interpretaci, byly také vytvořeny čtenářské a mediální biografie dotazovaných.

Došla jsem ke zjištění, že čtení, ačkoli o něm panují ve společnosti různé pověry, má stále v našem životě své místo. U lidí, kteří se profesionálně knihami zabývají, má klíčovou roli, nedají na čtení dopustit a snaží se číst téměř každý den. Zatímco u lidí, kteří se knihami profesionálně nezabývají, musí knihy bojovat o své místo s jinými aktivitami, přičemž někdy vyhrávají, někdy ne, nicméně mají také svou pozici. Je možné shrnout, že dochází k větší proměně způsobu užívání televize a internetu než čtení knih.

Potvrdilo se, že internet působí na knihy neutrálně, televize spíše destruktivně. V těchto interakcích s televizí a internetem musíme rozlišovat čtení beletrie a naučných knih. U naučných knih, které slouží k vyhledávání informací, televize příliš nekonkuruje, protože nabízí spíš aktuální informace. V knihách najdeme informace trvalejšího, obecně platnějšího charakteru. Konkurentem nejen knih, ale i televize se stává internet, protože poskytuje oba typy informací. Ale i přes tuto skutečnost se knihy a internet doplňují, protože u knih je důležité, že za knihu někdo ručí, zatímco internet je více anonymní a informace nemusí být pravdivé, a tak slouží internet především jako zdroj základních informací, zdroj iniciační, nebo zdroj doplňkový, zatímco v knihách hledáme hlavní informace.

U beletrie nehraje internet důležitou roli.²⁸⁹ Zde proti knihám stojí televize, kdy oba figurují jako zdroje příběhů. Vždy záleží na každém jedinci, kolik energie a prostoru pro fantazii chce do dané aktivity v tu danou chvíli investovat a podle toho volí, zda si přečte knihu, nebo se podívá na seriál či film v televizi.

U obou typů knih slouží internet jako pomocník ve smyslu získávání konkrétních informací o knihách a u služeb, které knihovny nabízejí, např. objednávání knih. Televize pak může sloužit jako informátor o knihách, konkrétně komerčně zaměřené pořady, ale ovlivňuje spíše lidi, kteří se profesionálně knihami nezabývají, odborníky ovlivňují spíše úzeji zaměřené pořady. Ale důležitou roli má stále doporučení od jiných lidí, i když to může být i skrz médium, např. doporučení skrz facebook. Lidé přisuzují stále větší význam doporučením knih na internetu ne od odborníků, ale od samotných čtenářů, protože tento pohled je pro ně „lidovější“.

Můžeme najít rozdíly mezi starší a mladší generací čtenářů, kdy se mediální aktivity odráží i ve čtení. Mladá generace bývá připojena k internetu po většinu dne, a to ovlivnilo to, že internet přebírá funkci knih např. u překladových slovníků. Naopak pro televizi i knihu si musí vyhradit čas, zatímco na internetu „žijí“. Televize u mladší generace ustoupila do pozadí, do popředí se dostává internet, knihy stojí pořád na stejné pozici, u starší generace nedošlo k tak výraznému posunu ve prospěch internetu.

V průběhu výzkumu došlo ke zjištění, že lidé dnes nerozlišují, co je elektronická kniha a co kniha, která je určena ke čtení převážně na počítači, ale primárně pro tuto podobu nebyla určena, např. nafocené stránky knih nebo její naskenovaná podoba. V tomto výzkumu jsem se

²⁸⁹ Avšak záleží na úhlu pohledu, zdali člověk bere videoarchívy a seriály vysílané online jako televizi nebo jako internet.

rozhodla toto příliš nerozlišovat, protože samotné elektronické knihy, ač se o nich stále více a více mluví, ještě nejsou natolik rozšířeny, aby mohlo dojít ke zjištění podrobností. Touto skutečností by bylo možné se zabývat dále a do větších podrobností. Tento výzkum také přinesl další fenomény, na které by bylo možné se v budoucnu zaměřit a prozkoumat je do větší hloubky – na čtení naučných knih u lidí, kteří již pracují a kteří přiznávají, že vyhledávají tyto knihy k sebevzdělávání, na vztah internetu jako základního, iniciačního, nebo doplňkového zdroje informací ke knihám jako hlavnímu zdroji a na analýzu internetu, kdy v sobě oproti knihám a televizi přináší vše na jednom místě.

8. SEZNAM LITERATURY

Monografie

BALL, D. (ed.) *To read or not to read : a question of national consequence*. Vyd. 1.

Washington: National Endowment for the Arts, 2007. [online]. [cit. 2012-02-12]. Dostupný z: <<http://www.nea.gov/research/toread.pdf>>.

BICKERTS, S. *The Gutenberg Elegies: The Fate of Reading in an Electronic Age*. Pbk. Ed. New York : Faber and Faber, 2006. ISBN 0865479577.

DRTINA, J., ZIKA, J. *Knížka pro čtenáře: o knihovnách, knihách a čtení*. Praha : Ústav pro učebné pomůcky průmyslových a odborných škol v Praze, 1946.

GABAL, I., VÁCLAVÍKOVÁ HELŠUSOVÁ, L. *Jak čtou české děti: analýza výsledků sociologického výzkumu*. Brno : Gabal, Analysis and Consulting, 2003. [online]. [cit. 2012-03-03]. Dostupný z: < <http://www.adam.cz/dokumenty/2006/jak-ctou-ceske-deti.pdf> >.

HALADA, J. *Člověk a kniha: úvod do nakladatelské specializace*. Vyd. 1. Praha : Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-767-2.

HAMAN, A. *Literatura z pohledu čtenářů*. Vyd. 1. Praha : Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0281-1.

HELMANOVÁ, A. Tvořivá zrada. Filmové adaptace literárních děl. In SZCZEPANIK, P., MAREŠ, P. (eds.) *Tvořivé zrady. Antologie současného polského myšlení o filmu a audiovizuální kultuře*. Praha : NFA, 1998, s. 132 – 161. ISBN 80-7004-119-6.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005.

HEPNER, V. *Průzkum postojů české veřejnosti ke knize a k jejímu šíření*. Praha : Ústav pro výzkum kultury, 1975.

HRADIL, S. Die Bücher, das Lesen und die Wissenkluff. Berunce, die niemanden überraschen können, aber alle beunruhigen sollten. In STIFTUNG LESEN (ed.). *Lesen in Deutschland 2008. Eine Studie der Stiftung Lesen*. Mainz : Stiftung Lesen, 2009.

CHALOUPKA, O. *Takoví jsme my – čeští čtenáři*. Praha : Adonai, 2002. Vyd. 1. ISBN 80-86500-53-5.

JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Masová média*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-466-3.

JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-697-7.

KNEIDL, P. *Z historie evropské knihy – po stopách knih, knihtisku a knihoven*. Vyd. 1. Praha : Svoboda, 1989. ISBN 80-205-0093-6.

KONČELÍK, J., VEČEŘA, P., ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8.

KURKA, L. *Čtenářské zájmy vojáků: Od průzkumů v letech 1957-1965 k výzkumu 1966-1970*. Praha: ÚDA, 1966

KURKA, L., JEDLIČKA, J. *Výzkumy vztahu knihy a čtenáře v ČSSR*. Praha : Československé ústředí knižní kultury, 1966. [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupný z: <<http://www.ucl.cas.cz/vv.pdf>>.

MANGUEL, A. *Dějiny čtení*. Vyd. 1. Brno: Host, 2007. ISBN 978-80-7294-231-2.

MATÚŠIK, Z. (red.) *Čtenářství, jeho význam a podpora*. Vyd. 1. Praha : SKIP ČR, 2008. ISBN 978-80-85851-18-2.

MCQUAIL, D. *Úvod do teorie masové komunikace*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-714-0.

MAYRING, Philipp. *Einführung in die Qualitative Sozialforschung*. Weinheim und Basel: BELTZ Verlag, 2002. ISBN: 978-3-407-25252-4.

PETRUSEK, M. *Sociologie a literatura*. Vyd. 1. Praha : Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0165-3.

RANKOV, P., VALČEK, P. *Čítanie 2003: výskum súčasného stavu a úrovne čítania v SR*. Vyd. 1. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2003. ISBN 978-80-88878-86-5. [online]. [cit. 2012-02-15]. Dostupný z: <http://www.litcentrum.sk/citanie2003>.

RANKOV, P., VALČEK, P. *Čítanie 2004: výskum súčasného stavu a úrovne čítania v SR*. Vyd. 1. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2004. ISBN 80-88878-92-6. [online]. [cit. 2012-02-15]. Dostupný z: < <http://www.litcentrum.sk/citanie2004>>.

RANKOV, P., VALČEK, P. *Čítanie 2008: výskum súčasného stavu a úrovne čítania v SR*. Vyd. 1. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2008. ISBN 978-80-89222-61-2. [online]. [cit. 2012-02-17]. Dostupný z: < <http://www.litcentrum.sk/citanie2008>>.

REIFOVÁ, I. *Slovník mediální komunikace*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. ISBN 80-7178-926-7.

STÁTNÍ KNIHOVNA ČSR. *Výzkumy knihovnictví a četby v ČSR (1960-1980)*. Praha : Státní knihovna ČSR, 1985.

SURYNEK, A., KOMÁRKOVÁ, R., KAŠPAROVÁ, E. *Základy sociologického výzkumu*. Vyd. 1. Praha : Management Press, 2001.

ŠMEJKALOVÁ, J. *Kniha: k teorii a praxi knižní kultury*. Vyd. 1. Brno : Host, 2002. ISBN 80-7294-005-8.

ŠTĚPÁNEK, M. (red.) *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. Druhý díl. Vyd. 1. Praha : Academia, 1981.

ŠTEVČEK, J. Pokus o typológiu čítania. In ŠTEVČEK, J. *Estetika a literatúra*. Vyd. 1. Bratislava : Tatran, 1977.

TRÁVNÍČEK, J. *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize*. Vyd. 1. Brno : Host, 2008. ISBN 978-80-7294-270-1.

TRÁVNÍČEK, J. *Čtenáři a internauti*. Vyd. 1. Brno : Host, 2011. ISBN 978-80-7294-515-3.

VALČEK, P. *Čítanie 2007: výskum súčasného stavu a úrovne čítania v SR*. Vyd. 1. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2007. ISBN 978-80-89222-47-6. [online]. [cit. 2012-02-15]. Dostupný z: < <http://www.litcentrum.sk/citanie2007>>.

VALČEK, P. *Čítanie 2009 : výskum súčasného stavu a úrovne čítania v SR*. Vyd. 1. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2009. ISBN 978-80-89222-79-7. [online]. [cit. 2012-02-17]. Dostupný z: < <http://www.litcentrum.sk/48705>>.

VÁŠOVÁ, L. *Čtenáři a uživatelé informací: základy psychologie a pedagogiky čtenáře*. Vyd. 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980.

Příspěvek ve sborníku

BALDYGA, Z. Klikněte zde. Mluvčí, příjemce a proces četby literárního hypertextu. In JEDLIČKOVÁ, A. (red.). *Kniha, filmový pás, internet*. Vyd. 1. Praha : ÚČL AV ČR, 2012, s. 143-148. ISBN 978-80-85778-84-7. [online]. [cit. 2012-03-06]. Dostupný z: <<http://www.ucl.cas.cz/slk/?expand=/2011/sbornik>>.

GERMUŠKOVÁ, M. Kniha a čtenář vo 21. Storočí. In FOBEROVÁ, L. (ed.). *Kniha v 21. století*. Opava : Slezská univerzita, 2007, s. 37-44. [online]. [cit. 2012-02-06]. Dostupný z: <<http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2012/01/Sborn%C3%ADk-K21-2007.pdf>>.

JONÁK, Z. Čtenářství v epoše internetu. In JEŽEK, V. (ed.) *Knihovny současnosti*. Vyd. 1. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2007. ISBN 978-80-86249-44-5.

LORENZ, M. Naše bezpapírová budoucnost: sociální ukotvení papírové a elektronické knihy. In DOSTÁLOVÁ, Z. (ed.). *Kniha v 21. století*. Opava : Slezská univerzita, 2009, s. 83-93. [online]. [cit. 2012-02-06]. Dostupný z: <<http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2012/01/Sborn%C3%ADk-K21-2009.pdf>>.

MOLINOVÁ, H. Knihovna nebo mediátka? In PÍSKOVÁ, M. (ed.). *Kniha v 21. století*. Opava : Slezská univerzita, 2004, s. 64-66. [online]. [cit. 2012-02-06]. Dostupný z: <<http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2012/01/Sborn%C3%ADk-K21-2004.pdf>>.

RANKOV, P. Beletristická literatúra a paradigma jej komunikácie v 21. storočí. In PÍSKOVÁ, M. (ed.). *Kniha v 21. století*. Opava : Slezská univerzita, 2004, s. 37-40. [online]. [cit. 2012-02-06]. Dostupný z: <<http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2012/01/Sborn%C3%ADk-K21-2004.pdf>>.

URBANEC, J. Literární text v knize a na internetu. In PÍSKOVÁ, M. (ed.). *Kniha v 21. Století*. Opava : Slezská univerzita, 2004, s. 75-78. [online]. [cit. 2012-02-06]. Dostupný z: <<http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2012/01/Sborn%C3%ADk-K21-2004.pdf>>.

Článek v časopise

BUBENÍČEK, P. Filmová adaptace: hledání interdisciplinárního dialogu. *Illuminace*, 2010, r. 22, č. 1, s. 7-21. ISSN 0862-397X.

DOMS, M. Po stopách čtenářské kultury v České republice. *LitENky*, 2010, r. 6, č. 4. ISSN 1804-7319. [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupný z: <<http://www.litenky.cz/clanek.php/id-2688>>.

HALADA, J. Čtenářský průzkum jako sonda současného knižního trhu. *Čtenář*, r. 47, č. 10-12/1995. ISSN 0011-2321.

HARNAD, S. The PostGutenberg Galaxy: How to Get There from Here. *The Information Society*, 1995, r. 11, č. 4, s. 285-291. ISSN 0197-2243. [online]. [cit. 2012-02-22]. Dostupný z: <<http://users.ecs.soton.ac.uk/harnad/THES/thes.html>>.

PAVLOVSKÝ, P. Audiokniha – nové médium? *A2*, 2009, č. 5. ISSN 1803-6635. [online]. [cit. 2012-02-11]. Dostupný z: <<http://www.advojka.cz/archiv/2009/5/audiokniha-nove-medium>>.

PRENSKY, M. Digital Natives, Digital Immigrants, Part II. Do They Really Think Differently. *On the Horizon*, 2001, r. 9, č. 6, s. 1-6. ISSN 1074-8121. [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupný z: <<http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part2.pdf>>.

PRENSKY, M. Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 2001, r. 9, č. 5, s. 1-6. ISSN 1074-8121. [online]. [cit. 2012-02-02]. Dostupný z: <<http://www.marcprensky.com/writing/prensky%20-%20digital%20natives,%20digital%20immigrants%20-%20part1.pdf>>.

SCHÖN, E. Sind Bücher out? Zur aktuellen Situation beim Lese- und Medienverhalten von Jugendlichen und jungen Erwachsenen, auch vor dem Hintergrund der PISA-Studie. *JuLit informationen*, 2002, r. 28, č. 3, s. 16-20.

TRÁVNÍČEK, J. Nad druhým reprezentativním výzkumem čtenářů a čtení v ČR. *Čtenář*, 2011, r. 63, č. 3. ISSN 0011-2321. [online]. [cit. 2011-12-20]. Dostupný z

<<http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2011-roc-63/03-2011/nad-druhym-reprezentativnim-vyzkumem-ctenaru-a-cteni-v-cr-82-856.htm>>.

TRÁVNÍČEK, J. Němci jako čtenáři (mohučská Nadace čtení a její průzkumy). *Knihovna* 2010, r. 21, č. 1, s. 84-89. ISSN 1801-3252. [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupný z: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovna101/10184.htm>>.

Článek v elektronickém časopise

HILLESUND, Terje. Will E-books change the world? *First Monday* [online]. 2001, r. 6, č. 10. [cit. 2012-03-03]. Dostupný z: <http://www.firstmonday.org/issues/issue6_10/hillesund/index.html>. ISSN 1396-0466.

HOMOLOVÁ, K. Kniha : informace s duší. *Knihovnický zpravodaj Vysočina* [online]. 2007, r. 7, č. 1. [cit. 2012-03-03]. Dostupný z: <<http://kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=841>>. ISSN 1213-8231.

KOBÍKOVÁ, Z. Hypertext. *Revue pro média*. [online]. 2003, r. 38, č. 5, s. 36-37. [cit. 2012-03-08]. Dostupný z: <<http://rpm.fss.muni.cz/Revue/Heslar/hypertext.htm>>. ISSN 1211-9938.

LHOTÁK, M. Digitalizace v českých zemích. *Ikaros* [online]. 2005, r. 9, č. 12. [cit. 2012-03-01]. Dostupný z: <<http://www.ikaros.cz/node/2053>>. ISSN 1212-5075.

RANKOV, P. Mladí surfují, blogují a chatují ... jenže čtou? (Několik výsledků slovenských výzkumů). *Knihovna plus* [online]. 2009, č. 1. [cit. 2011-12-20]. Dostupný z: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus91/rankov.htm>>. ISSN 1801-5948.

TRÁVNÍČEK, Jiří. O čtení a čtenářích. *Duha* [online]. [cit. 2012-03-06]. Dostupný z: <<http://duha.mzk.cz/clanky/o-cteni-ctenarstvi>>. ISSN 1804-4255.

Publikované přednášky

ECO, U. *Od internetu ke Gutenbergovi*. Přednáška. Kolumbijská univerzita: The Italian Academy for Advanced Studies in America, 1996. [online]. [cit. 2012-01-24]. Dostupný z: <<http://glosy.info/texty/od-internetu-ke-gutenbergovi>>.

TRÁVNÍČEK, J. *Čtení v době digitální*. Příspěvek na veletrhu. Ostrava : Letní knižní veletrh, 7. 6. 2011. [online]. [cit. 2012-02-11]. Dostupný z: <http://www.svkos.cz/data/soubory/2011_travnicek_cteni.pdf >.

Příspěvek z konference

HURRELMANN, B. *Instanzen und Prozesse der Lesesozialisation - Bedingungen des Erwerbs von Lesekompetenz*. Příspěvek na konferenci. Düsseldorf: Fachtagung Leseförderung am Berufskolleg, 25. dubna 2006. [online]. [cit. 2012-03-03]. Dostupný z: <<http://www.bibliothek.schulministerium.nrw.de/dokumentationen/profhurrelmanninstanzenundprozesse.pdf> >.

TRÁVNÍČEK, J. *Čtení v době digitální*. Příspěvek na konferenci. České Budějovice : Knihovny současnosti 2011, 13. – 15. 9. 2011. [online]. [cit. 2012-03-05]. Dostupný z: <http://www.svkos.cz/data/xinha/sdruk/ks2011/sbornik_2011.pdf >.

TRÁVNÍČEK, J. *Čtení v době digitální*. Příspěvek na konferenci. Praha: INFORUM 2011 17. konference o profesionálních informačních zdrojích, 24. – 26. 5. 2011. [online]. [cit. 2012-02-14]. Dostupný z: <<http://www.inforum.cz/pdf/2011/travnicek-jiri-1.pdf> >.

Internetové zdroje

BEDNAŘÍK, J. *Národní knihovna provádí digitalizaci knih*. [online]. Publikováno 23. 2. 2012. [cit. 2012-03-01]. Dostupný z: <<http://pcworld.cz/novinky/narodni-knihovna-provadi-digitalizaci-knih-17127>>.

ČERNÝ, M. *Encyklopedie nejsou jen Wiki*. [online]. Publikováno 1. 7. 2008 [cit. 2012-03-03]. Dostupný z: <<http://www.lupa.cz/clanky/online-encyklopedie-nejsou-jen-wiki/>>.

Česká elektronická knihovna. [online]. [cit. 2012-03-02]. Dostupný z: <<http://www.ucl.cas.cz/cs/ceska-elektronicka-knihovna>>.

Československo se připojilo k internetu - počátky byly pomalé. Publikováno 13. 2. 2012. [online]. [cit. 2012-03-07]. Dostupný z: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kalendarium/45418-v-ceskoslovensku-byl-oficialne-zahajen-provoz-pocitacove-site-internet/>>.

ENCKE, N. *Kdo čte, má to snazší: Stiftung Lesen (Nadace čtení)*. Publikováno leden 2011. [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupný z: <<http://www.goethe.de/ins/cz/pr/kul/duc/lit/cs7043217.htm>>.

HOBZA, O. *Digitalizace knih*. [online]. Publikováno 11. 9. 2008. [cit. 2012-03-02]. Dostupný z: <<http://www.emag.cz/digitalizace-knih/>>.

Internet u nás. [online]. [cit. 2012-03-07]. Dostupný z: <<http://ihistory.webzdarma.cz/chap/cr.php>>.

KATOLICKÝ, A. *E-Book. E-kniha. Elektronická kniha*. [online]. [cit. 2012-02-11]. Dostupný z: <http://www.ebook.zcu.cz/e_book.htm>.

Lidé mají zájem o e-čtečky – ukázal průzkum. [online]. [cit. 2012-03-03]. Dostupný z: <<http://www.amazonkindlectecka.info/clanky/lidi-maji-zajem-o-e-ctecky-%E2%80%93-ukazal-pruzkum/>>.

MELICHAR, M. *Národní digitální knihovna*. [online]. Poslední změna 13. 12. 2011. [cit. 2012-03-02]. Dostupný z: <<http://www.ndk.cz/narodni-dk>>.

Projekt knihovna. [online]. [cit. 2012-03-01]. Dostupný z: <<http://books.google.com/googlebooks/library.html>>.

Stiftung Lesen. *Reading behaviour in Germany 2008*. [online]. [cit. 2012-02-15]. Dostupný z: <http://www.euread.com/organisations/research/reading_behaviour_in_germany_2008/>.

Svaz českých knihkupců a nakladatelů. *Výzva na obranu knih*. [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupný z: <<http://sckn.cz/index.php?p=vyzva>>.

TONDL, L. *Sémiotické problémy čtení*. [online]. [cit. 2012-02-18]. Dostupný z: <<http://www.semiotika.zcu.cz/index.php?id=TondlCteni>>.

VANÍČEK, J. *Poláci stále méně čtou, téměř dvě třetiny o knihu nezavadí*. [online]. Publikováno 6. 7. 2010. [cit. 2012-02-07]. Dostupný z: <<http://denikreferendum.cz/clanek/4678-polaci-stale-mene-ctou-temer-dve-tretiny-o-knihu-nezavadi>>.

9. SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1 Kritérium jedna kniha ročně (2007)	24
Graf č. 2 Kritérium alespoň jedna kniha měsíčně (2007).....	24
Graf č. 3 Důvody, proč lidé nečtou knihy (2007)	25
Graf č. 4 Kritérium jedna kniha ročně (2010)	27
Graf č. 5 Důvody, proč lidé nečtou knihy (2010)	28
Graf č. 6 Podíl čtenářů a nečtenářů v Západním Německu v letech 1967 až 1990.....	31
Graf č. 8 Čtení a kupování knih v Polsku mezi rokem 2002 a 2006.....	34
Graf č. 9 Mediální aktivity obyvatel ČR	48
Graf č. 10 Mediální aktivity obyvatel ČR v letech 1996 a 2010.....	49
Graf č. 11 Užívání internetu a čtení knih	52
Graf č. 12 Užívání knih, televize a internetu u jednotlivých generací	53

10. SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 Rozdíly v knižním chování v ČR (2007 a 2010).....	30
Tabulka č. 2 Podíl čtenářů v evropských zemích.....	41
Tabulka č. 3 Typy čtenářů a užívání jiných médií	50
Tabulka č. 4 Vliv internetu na čtení	82
Tabulka č. 5 Vliv televize na čtení	84
Tabulka č. 6 Trendy ve čtení	86

11. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1. Scénář rozhovoru	
Příloha č. 2 Pravidla transkripce	
Příloha č. 3 Protokoly o rozhovorech (pouze na CD)	
Příloha č. 4. Transkripce rozhovorů (pouze na CD)	

Příloha č. 1 Scénář rozhovoru

Souhlas s nahráváním a zveřejněním
Informace o dotazovaném – jméno, věk, povolání, bydliště, koníčky
Co pro vás znamená kniha? Co se vám vybaví, když se řekne slovo kniha? Co pro vás kniha a čtení znamená? Změnil se váš vztah ke knize v posledních letech? Proč se změnil?
Mediální aktivity Užívání médií – „mediální rozhovor“ Důležitost médií v životě Hlavní informační zdroj Změna mediálních aktivit v posledních letech
Knižní chování Návštěva knihovny Nákup knih Čtení knih Výběr knih
Asociace čtení knih a televize Vlivy televize na čtení
Asociace čtení knih a internet Vlivy internetu na čtení
Multimediální čtenář
Pozornost u čtení
Dáváte jiné aktivitě přednost před čtením? Dokážete při čtení dělat jiné aktivity?
Učebnice, slovníky, encyklopedie online
Filmové adaptace
Elektronická kniha
Prostor pro vyjádření

Příloha č. 2 Pravidla transkripce

Pro transkripci nahraných rozhovorů byla užívána tato pravidla:²⁹⁰

- každá výpověď je číslována,
- pro výzkumníka je užíváno označení (I), pro dotazovaného vždy podle jeho jména, např. (M), (Š),
- interpunkce není užívána, výjimku tvoří otazníky a případy, kde by mohlo docházet ke dvojmyslu výpovědi,
- velká písmena jsou užívána pouze v názvech,
- jsou užívány následující transkripční značky:
 - (.) krátká pauza do 3 sekund
 - (..) střední pauza do 6 sekund
 - (pauza) dlouhá pauza nad 7 sekund
 - [janevim] slovo není srozumitelné, fonetická podoba
 - [xxx] úplně nesrozumitelnost slova
 - (cha) smích
 - <Hm> přemýšlení,
 - <A> přikyvování
 - <N> nesouhlas kroucením hlavy
 - <ehm> hezitační zvuky a pazvuky
 - tele- výrazné přerušení promluvy
 - Šedé podbarvení textu dva lidé mluví najednou – souběžně
 - ... při souběžném mluvení – rozdělení toku
 - E-books cizí slova se přepisují do psané podoby
 - DVD zkratky se zapisují v ustálené psané podobě.

²⁹⁰ Značky užity v transkripci jsou inspirovány Hendl (2005) a ze studijních materiálů Mgr. Zdeňka Slobody určených studentům předmětu Kvalitativní metody v mediálních studiích (KŽU FF UP Olomouc, LS 2011).